

Steinerova teozofija
&
Principi znanosti duha

Karl Unger

Sadržaj

	<i>Napomena</i>	3
	PRVI DIO: Zabilješke o knjizi <i>Teozofija</i> Rudolfa Steinera	7
	Uvod	8
1.	Izvorna Znanost duha temeljena na Steinerovoj <i>Teozofiji</i>	13
2.	Duhovni učitelj i učenik	17
3.	Esencijalna priroda ljudskog bića	22
4.	Tijelo, duša i duh	25
5.	Manas, Budhi, i Atma	28
6.	Ponovno utjelovljenje duha i sudbina	32
7.	Percipiranje duševnog svijeta	36
8.	Osjetilno promatranje, mišljenje, i spoznaja	39
	DRUGI DIO: Principi znanosti duha	41
1.	„Ja“ i priroda ljudskog bića	42
2.	Znanost prirode i znanost duha	56
3.	Filozofija kontradikcije	70

Napomena

Karl Unger je o knjizi *Teozofija* Rudolfa Steinera govorio u otprilike šezdeset antropozofskih susreta 1908 i 1909. Njegove pažljivo pripremljene zabilješke, koje čine prvi dio ove knjige, trebale su biti okvir za te razgovore, koji su pokrivali otprilike prvu polovinu *Teozofije*.

Kratka biografija koja slijedi temeljena je na papiru napisanom od Karla Ungera za Marie Steiner oko 1925, opisujući antropozofski rad u Stuttgartu i nudeći autobiografske izjave.

Karl Theodor Unger rođen je 28 ožujka, 1878, u Cannstatt-u blizu Stuttgarta. Pripadao je obitelji trgovaca s znanstvenom pozadinom. Njegov djed, E. S. Unger, bio je profesor matematike na sveučilištu u Erfurtu i osnivač prve njemačke srednje škole (*Realschule*). Njegov otac, J. Unger, bio je poznat kao sakupljač umjetnina.

Kao dijete je bio prepoznatljiv po njegovim glazbenim mogućnostima a iznad svega po njegovom ranom interesu za filozofiju kao i po njegovim znanstvenim i tehnološkim talentima. Primio je svjetovno obrazovanje, i, od dobi od četrnaest pa nadalje, često je posjećivao dom Adolfa Arensona. Utisci koje su te posjete na njega imale bili su veoma važni za njegov život. Premda je postojala razlika od dvadeset tri godine starosti, on i Arenson su razvili duboko prijateljstvo. Kada je imao petnaest godina, Karla Ungera su jako dojmili Kernerovi *Vidovnjaci iz Prevorata* — prvenstveno objektivnošću knjige u pogledu nadosjetilnih iskustava, što je uzrokovalo da njegov "djetinjasti materijalizam" izblijedi.

Kada je dosegnuo sedamnaestu, Adolfa Arensona je pitao o njegovom pogledu na svijet. Pitanje je bilo gotovo neočekivano. Njegov prijatelj mu je predstavio doktrinu reinkarnacije, "koju je, kada se izvukao iz spiritualističkih iskustava, on već bio sam otkrio, i našao potvrđenu od Lessinga". Nakon toga, takvo je postalo i Ungerovo gledanje.

Pohađao je humanističku *gimnaziju*, ili višu školu, koja uključuje satove latinskog i grčkog. Kasnije, pohađao je tehničke koledže u Stuttgartu i Berlin-Charlottenburgu i "uzeo uobičajene predmete". Studirao je mehaniku i stekao svoju diplomu u inženjerstvu, kao i doktorat.

U dobi od dvadeset, Ungerova sudbina je čudno presječena. Tijekom njegove vojne službe — zbog nesretne šale — od suborca je pogođen iz pištolja, za koji se, naravno, mislilo da nije napunjen. Zrno je ušlo u njegov perikardijum (tkivo koje okružuje srce). Dugo vremena je lebdio između života i smrti, a metak nije nikada bilo moguće izvaditi. To iskustvo ga je učinilo svjesnim da mu je život ponovno dan od duhovnog svijeta, i da treba biti posvećen služenju tom svijetu.

Kratko prije dvadesetog stoljeća, tijekom razgovora s prijateljem umjetnikom o reinkarnaciji, Unger i Arenson su upoznati s Teozofskim društvom. Članovi su postali 1902, kada je Rudolf Steiner bio glavni tajnik njemačkog ogranka tog društva. Na jesen slijedeće godine, Arenson, koji se prvi upoznao sa Steinerom, u Stuttgart se vratio pod dubokim utiskom onog što je čuo u Berlinu; međutim njegovi utisci su primljeni sa skepsom.

Od veljače 1904, Unger se također želio sastati sa Steinerom u Berlinu da bi izrazio, između ostalih stvari, želju da više sazna o njemačkom ogranku društva. On opisuje taj susret:

U to vrijeme, još uvijek nisam bio pročitao ni jedan redak od dr. Steinera. Tijekom tog prvog razgovora on je bio veoma tih, ali me odveo do gđe. von Sivers, koja je, u njegovoj prisutnosti, ukazala na nužnost da se upute na predavanje, koje je dugo planirano — posebno sada kada je knjiga *Teozofija* dr. Steinera bila spremna za izdavanje. Gđa. von Sivers pozvala me na predavanje dr. Steinera, koje će biti te večeri; predavanje je bilo o pasusu iz Vjeronanja, "patio pod Poncijem Pilatom". To me predavanje odmah uvjerilo da je to bio čovjek čijem djelu moram posvetiti moj život. Naj snažniji utisak je bio ovo: ovdje je onaj koji vidi i zna.

Kada sam se vratio u Stuttgart, moj entuzijizam je primljen, kao što je bio i g. Arensona, sa skepsom. Nekoliko mjeseci kasnije, dr. Steiner je počeo svoj ciklus predavanja. U međuvremenu, objavljena je njegova knjiga *Teozofija*, i ja sam sa najvećim entuzijazmom uronio u nju, hrvajući se s njome mjesecima sa svakom stranicom, svakom rečenicom, i mnogim riječima. Kada sam imao osnova za prosudbu, koju sam nekako brižno izrazio nakon mog posjeta Berlinu, tog čovjeka bio slijedio vezanih očiju. Jer sada sam naučio slijediti s otvorenim očima.

Došlo je vrijeme da se aktivnost grupe iz Stuttgarta fokusira u pogledu rada naznačenog od Rudolfa Steinera. Unger je dao prijedlog koji nije proveden; tako su on, Arenson, i neki drugi prijatelji napustili tu grupu i 23 rujna 1905 započeli novu. Namjera tog rada je bila, "kroz iskustvo mišljenja, ići dublje u ljudsko biće i u biće svijeta, da bi išli ususret znanosti duha

Rudolfa Steinera s pogodnom aktivnošću". Nakon 1905, Unger je bio osobni učenik Rudolfa Steinera.

1907, na Steinerov poticaj, Unger je na kongresu europskog ogranka Teozofskog društva u Münchenu održao predavanje o radu izvršenom od grupe u Stuttgartu. Kao rezultat tog predavanja, stigle su pozivnice od brojnih grupa. Kao posljedica toga, između 1907 i 1913, održao je stotine predavanja mnogim grupama u Njemačkoj i Švicarskoj.

To je bilo moguće na sljedeći način: u jesen 1906 godine, uz pomoć oca, utemeljio je malu tvornicu s konkretnom namjerom da postane potpuno nezavisan. "To je sa sobom donijelo mnoge poslovne poteškoće, ali također mi je dalo mogućnost vanjske i, čak i više, unutarnje slobode. Zaista, također sam stekao neko iskustvo života kao rezultat toga".

Ta godina mu je donijela — odmah nakon braka s jednom od kćeri Arensona — još jedan važan razgovor s Rudolfom Steinerom, koji mu je savjetovao da radi na polju epistemologije. To je vodilo do nekih spisa koji su se dijelom pojavili kao knjige i članci. Od tada nadalje, Unger je nastavio raditi u tom smjeru.

Antropozofsko društvo, osnovano 1912, nakon 1913 trebalo je administrativno tijelo. Ungeru je tada bilo trideset pet i savjetu je pripadao od početka. 1914, dodan je još jedan zadatak kada je Steiner — sa žaljenjem, kako je rekao — morao prihvatiti Ungerovu ponudu da nadgleda izgradnju Goetheanuma, premda je također "bilo očekivano da će to značiti gubitak za rad u društvu". Nastaviti s tim radom bilo je moguće samo do rujna 1915. Nakon toga, ratni uvjeti su spriječili putovanja u Švicarsku.

U periodu neposredno nakon Prvog svjetskog rata, Unger je, zajedno s ostalima, svoju snagu posvetio mnogim zadacima koji su pali na antropozofsko društvo u svim područjima života. Međutim, on je posebnu pažnju posvetio, aktualnim impulsima antropozofskog društva, dok su ih mnogi bili manje svjesni. To je bilo zbog nužnosti koja se javila da antropozofija djeluje u svijetu općenito — u obrazovanju, medicini, i tako dalje. Njegov konkretan rad tijekom zadnjih godina njegovog života bilo je njegovo pisanje u vezi s proučavanjem Steinerovih misli vodilja.

Unger, međutim, nije jednostavno bio predavač i nezavisni radnik u antropozofskom društvu. Kada je osnovan *Der Kommender Tag*, bio je pokušaj, nakon Prvog svjetskog rata, da se primjene ideje trostrukog socijalnog poretka. Unger je svoju tvornicu učinio dijelom tog poduhvata.

Međutim, kada je poduhvat propao, opet je morao preuzeti nezavisno vlasništvo nad tvornicom. To je značilo prihvatiti breme upetljanosti u napore propalog poduhvata.

U zadnjim godinama njegova života, kao dodatak njegovom radu u Društvu, Unger je putovao kako bi javno predavao. 4 siječnja 1929, u Nurembergu, neposredno prije predavanja na jednoj takvoj turneji, stigao ga je metak — ovaj puta fatalan — za koji je instrument bila neodgovorna osoba. Naslov predavanja je bio "Što je antropozofija?".

PRVI DIO

Zabilješke o knjizi *Teozofija* Rudolfa Steinera

Uvod

Doba koje je nastupilo izdavanjem Kantove *Kritike čistog uma* može se nazvati, s izvjesnom opravdanošću, "doba kriticizma". Kriticizam i sumnja uvukli su se u sve oblasti našeg života, čak i u same dubine duše. Zasiurno, sumnja je u ljudskoj povijesti poznata pojava, ali u pogledu temeljnih problema života jedva da je postojalo vrijeme kada je bilo tako malo sigurnosti i izvjesnosti kao što je to u našem vlastitom. Ne samo da ogromna postignuća u znanju i ovladavanje prirodom nisu poboljšali to stanje, oni su zapravo uzrokovali da se pogled duha usmjeri na vanjske pojave u očekivanju rješenja za misterije duše iz tog pravca. Premda je jasno da je takvo promatranje vanjskih činjenica u odnosu na duševni život potpuno propalo, današnja svijest je ipak postala toliko anksiozna pred licem takozvanih subjektivnih činjenica duše da smo ostavljeni s malenom ali iscrpljujućom rezignacijom. Takva plašljivost nad takozvanim pukim subjektivnim rezultatima obuzela je mišljenje u toj mjeri da je povjerenje u mišljenje gotovo potpuno nestalo.

Ipak, svaka rečenica koja zahtijeva da uzdrma povjerenje u mišljenje izražava nesvjesno priznavanje mišljenja. Zasiurno, svaka rasprava o mišljenju kao o pukom procesu u mozgu odavno je prepoznana kao nemoguća. Štoviše, također je shvaćeno da apsolutni skepticizam govori protiv sebe u svakoj izgovorenoj rečenici; ali za napredovati od te perspektive do stvarnog povjerenja u mišljenje još uvijek zahtijeva dugo putovanje. Ipak možemo reći da pojava sumnje pokazuje da je stvarnost spoznaje potvrđena i tražena na taj način. U konkretnom procesu sljedeći našu sumnju mi aktiviramo naše povjerenje u mišljenje, dok je sumnja — kada je razvijena u metodu — jednostavno teorija znanja.

U naše vrijeme može izgledati odvažno kada, u odnosu na antropozofiju, sada govorimo o povjerenju u mišljenje. Istina, moglo bi se pretpostaviti da se moramo odreći sveg našeg vlastitog mišljenja ako priznajemo učenja

znanosti duha. Štoviše, izvjesni samozvani teozofski krugovi smatraju opravdanim sve mišljenje i znanost gledati s prezirom iz njihove perspektive navodnog duhovnog iskustva. Zaista, izlaganje prave znanosti duha je danas potrebno jer toliko šarlatanstva i prevara paradira u području ezoterizma. Međutim, čak i ono što je od briljantnih suvremenika napisano o duhovnoj znanosti i *Teozofiji* ne potiče čitatelja da od znanosti duha očekuje veoma mnogo što bi doprinijelo zadovoljavanju filozofskih potreba. Međutim, zar nije moguće, da se takve prosudbe mogu pripisati činjenici da ti pisci nisu smatrali vrijednim, sa svom oštrinom njihova uma, u učenja znanosti duha ući dublje? Zar ne bi moglo biti da oni nisu napravili ono što je autor *Teozofije* objavio u njegovom predgovoru o tom zadatku: "U nekom smislu, njeni čitatelji će se morati probijati kroz svaku stranicu a čak i svaku pojedinu rečenicu na težak način".

Ovdje će biti dan samo jedan primjer da bi ilustrirao stav današnjih najboljih umova u prisutnosti najbremenitijih problema svijeta. Maurice Maeterlinck u njegovoj knjizi *Smrt* piše:

Bog koji nam nudi najbolju i najmoćniju religiju dao nam je naš intelekt tako da bi ga mogli koristiti iskreno i bez ograničenja — odnosno, da najviše težimo i u svim okolnostima onom što se našem razumu pojavljuje kao istina. Može li taj Bog zahtijevati da se, oprečno našem razumu, zaklinjemo na vjernost vjeri čija neizvjesnost je priznata od njenih najrevnijih i najoduševljenijih prvaka ?

A dvije rečenice dalje:

Tri stotine godina apologetike nije moglo dodati jednu održivu točku dokaza tom strašnom očajničkom gledištu Pascala. To je, dakle, sve što je ljudski intelekt otkrio da nas natjera da vjerujemo. Ako Bog koji od nas zahtijeva vjerovanje ne želi od nas da sebe vodimo kroz naš intelekt, kako onda možemo izabrati ?

Ovdje Maeterlinck zahtijeva sasvim nesputanu i savjesnu uporabu intelekta. Kako ćemo objasniti činjenicu da je potpuno neupućen u najvažniji materijal koji donosi *Teozofija*, kojoj posvećuje cijele dvije stranice njegove knjige? Ono što on predstavlja dvadeset je ili trideset godina zastarjelo. Po tijeku njegovih razmišljanja, međutim, jasno je, također, da premda on doista zahtijeva korištenje razuma, on ima tako malo povjerenja u mišljenje da jedva da poznaje bilo kakvu drugu uporabu razuma osim onog što više ili manje odgovara svakodnevnom mišljenju. Propušta vidjeti da se mišljenje mora prilagoditi na novu oblast koja će se

otkriti, i da nije u redu zahtijevati dokaze koji će potkrijepiti nadosjetilno na način koji se primjenjuje na osjetilne pojave.

Ova knjiga javnosti nastoji predstaviti ono što se može doživjeti u vezi s knjigom *Teozofija* od forme mišljenja koja je istrenirana za krajnju oštrinu kriticisma. Intelktualna potvrda duhovne doktrine uvijek se nazivala apologija. Međutim, pošto se nedavna apologetska literatura uglavnom sastoji od odbacivanja kriticisma iznesenog protiv pogleda na svijet ili religije, malo je tako postignuto prema stvarnom potkrijepljenju samog takvog pogleda na svijet. Stoga, poduhvatiti ćemo se više pozitivne apologetske studije da bi pokazali kako učenja znanosti duha, kako su izložena od Rudolfa Steinera, mogu izdržati test racionalne svijesti.

Sam Steiner stalno iznova nedvosmisleno objavljuje da je moguće, uz malo dobre volje, racionalno dokučiti sva učenja koja je predstavio; ali to je nešto što stvarno treba biti napravljeno. U samoj knjizi će postati jasno zašto sam Steiner samo sugerira rješenje za taj problem. Međutim, ako se publika samo poziva na njegovu izjavu, ne postiže se ništa. Kada se jednom uhvatimo zadatka "razrade" zasigurno postaje očito da, da bi se znanost duha dokučila racionalno, najprije sam razum mora biti educiran u mnogim stvarima. Da li je, dakle, potpuno izvjesno da mi već znamo, iz običnog života, kakve su mogućnosti razuma? Zar razum nije već izvršio velika postignuća u novo ovladanim područjima?

Uvjerimo se preko područja koje izgleda veoma udaljeno. Aksiomi geometrije, postavljeni od Euklida, ostali su stoljećima nepromijenjeni kao osnovne definicije prostora. Tek nedavno je kritičko mišljenje počelo sumnjati da li su svi ti aksiomi bili potrebni za bavljenje geometrijom; na primjer, bilo je moguće odbaciti Euklidov aksiom paralelnih pravaca. Bez toga, možemo razviti znanost geometrije, ali prostor na koji se primjenjuje moramo zamisliti na drugačiji način. U vezi s ovakvim znanstvenim istraživanjem povezanim s imenima Lobachevsky, Bolyai, Riemann, i drugi, često je postavljano pitanje kao što je ono koje pita koja znanost geometrije odgovara stvarnosti, ili kako treba gledati stvarni prostor. Jednom kada ovakvo istraživanje dokučimo sa gledišta njegovog značaja za korištenje uma, naći ćemo da je u takvim težnjama um davno prešao izvan granice za koju je Kant vjerovao da za njega može postaviti.

U pravom smislu teorije znanja, samo mišljenje je postavilo najrigidnija ograničenja, proglašavajući logiku za apsolutnu kod zanemarivanja činjenice da logika zapravo mora slijediti potrebe spoznaje. Potrebe teorije

znanja i njihova logička evaluacija najprije se javlja, čak i povijesno, tek nakon što se na odgovarajućem polju razvila određena akumulacija znanja. Novi elementi znanja probijaju svoj put, čak i protiv dominantnih logičkih formula teorije znanja.

Ipak, temeljno načelo kontradikcije kako ga je formulirao Aristotel nastavilo je vršiti svoj odlučujući utjecaj. Pojava kontradikcije u znanstvenom mišljenju nije propitivana kao dokaz zablude; pokušavalo se odbaciti neko gledanje pokazujući da sadrži kontradikcije ili vodi do kontradikcija. S takvim gledanjem Hegel je došao u konflikt kada je kontradikciju predložio kao element spoznaje. Činjenica da je vrijeme jednostavno prešlo preko Hegela moglo bi jednog dana biti smatrano dokazom njegovog iznimnog značaja; možda, međutim, čak i danas možemo vidjeti dokaz mogućeg razloga u činjenici da se u to vrijeme pojavio duboki mislilac čije mišljenje je moglo izdržati kontradikciju i tako je prepoznati kao rješenje za misteriju znanja. Zar ne izgleda kao da je ipak, s Hegelom, filozofija urlala za rezultatima nove vrste znanja, kojeg iskustva, pošto su nadčulna, moraju biti u kontradikciji s uobičajenim čulnim iskustvima?

Činjenica da se kontradikcija sada javlja u prisutnosti temeljnih pitanja znanja, kao što je Kant načelno ukazao, ne bi trebala voditi do apsurdne tvrdnje da ne postoji takva stvar kao istina, ili "objektivno", znanje. Moglo bi se potvrditi da — u prisutnosti temeljnih pitanja znanja kako su danas formulirana — svaki odgovor ukazuje na kontradikciju. Ipak, razlog za to može ležati u pogrešnoj evaluaciji samog temeljnog pitanja. Temeljno načelo kontradikcije — zahvaljujući kojem znanje može biti osporeno — izvedeno je iz samog uma, koji bi takvom prosudbom trebao biti skinut s trona.

Esencijalno pitanje znanja može se izraziti ukratko: može li stvar za mene biti ono što je po sebi? Ako se ništa osim potvrdnog odgovora na ovo pitanje ne može smatrati znanjem, tada se svaka stavka znanja mora javiti kao kontradikcija. Ipak jedna stvar koja je za mene "kao i što je po sebi" odmah daje odgovor na pitanje: "Ja", koje se ovdje javlja kao majka svih kontradikcija. Formulacija temeljnog pitanja znanja pokazuje da "Ja" sebe vidi kao odvojeno od "svijeta". Međutim, nije po sebi opravdano da "Ja" povuče granice načela kontradikcije. Zaista, možemo reći: "Ja", formirajući temeljno pitanje, izražava činjenicu da je cijelo njegovo biće izraz osjetilne perspektive i u sebi pokazuje živu kontradikciju u prisutnosti prave stvarnosti, i izražava činjenicu da je pokušavanje premoštenja jaza između "Ja" i svijeta dokaz činjenice da naše pravo biće svoju stvarnost mora

potražiti u nadosjetilnom. Ako je perspektiva osjetilnog dakle kontradikcija protiv prave stvarnosti, svi odgovori na temeljno pitanje znanja koji se mogu javiti kao kontradikcije zaista bi bili kontradikcije protiv kontradikcije. Na ovaj način, nadišli bi bezuvjetnu valjanost načela kontradikcije i otkrili put prepoznavanja nadosjetilnog. Ipak, brzo bi otkrili da logičko razotkrivanje nadosjetilnog ne vodi do pozitivnih rezultata, već samo do poopćavanja i, konačno, do argumenata suprotstavljenih argumentima.

Međutim, potpuno je drugačije, kada se nadosjetilna činjenica javlja s pozitivnim iskustvenim rezultatima. Tada, na osnovi tih razmišljanja, imamo obilje razloga da se zaokupimo tim rezultatima, jer ćemo tada biti pripremljeni da ih razmatramo s umom koji kroz te rezultate uči bez da bude skrenut općenitim suprotstavljenim argumentima. Zasigurno nećemo raspravljati protiv mogućnosti takvih rezultata za one koji ne poznaju rezultate nadosjetilnog istraživanja i ne žele ih naučiti. Međutim, možda ćemo moći naučiti da izvorna i iskrena znanost duha odgovara na vapaj koji filozofija šalje iz cjelokupne svoje prošlosti.

1

Izvorna znanost duha temeljena na Steinerovoj *Teozofiji*

"Ovu knjigu se ne može čitati na način na koji ljudi obično čitaju knjige danas u ovom dobu. U nekom smislu, njeni čitatelji će se morati probijati kroz svaku stranicu a čak i kroz svaku pojedinu rečenicu na težak način".

— RUDOLF STEINER, predgovor *Teozofije*

Ove rečenice su za nas dojmljiva propusnica kada se odlučimo zaokupiti s knjigom *Teozofija: uvod u duhovne procese u ljudskom životu i u kozmosu*. Svaki čitatelj *Teozofije* će imati doživljaj da ona svoj sadržaj otkriva tek postupno. Štoviše, izvjesno je da će čitatelji samoj knjizi donijeti rezultate svakog novog razumijevanja kroz njihove vlastite napore. U samoj prirodi knjige je to da je nužno, najprije, dopustiti knjizi koja predstavlja izvjestan pogled na svijet da na nas djeluje bez predrasuda, premda za mnoge može biti veoma teško danas da se oslobode sklonosti, posebno u slučaju knjige koja namjerava predstaviti oblasti nadosjetilnog.

Međutim, nakon prvog proučavanja *Teozofije* bez predrasuda, kada se u više navrata latimo doživljavanja njenih istina, mora slijediti to da prestajemo biti bez preduvjerenja u vezi onih pasusa koji su postali pravo "iskustvo" (u smislu prenesenom od pisca), pošto će upravo ti pasusi formirati osnovu da daljnje prodiranje u knjigu. Iz same knjige ćemo steći, malo po malo, stajalište za njenu prosudbu. To će uvijek biti slučaj, i ne samo za prevladavajući znanstveni način ispitivanja, koji autor eksplicitno proglašava nužnim. Tako, ponekad ćemo se vratiti na prve rečenice i pasuse sa sadržajem cijele knjige u svijesti, i vidjeti ćemo da nam se sam predgovor i uvod obraćaju s posebnom intimnošću kada ih razmatramo pod utjecajem cijelog djela.

Takvo razmatranje predgovora i uvoda zahtijevati će se u onom što slijedi. Zaista, možemo općenito reći da su, u slučaju većine knjiga, predgovor i uvod napisani nakon što je sami esencijalni sadržaj knjige sastavljen, tako da možemo pokazati utjecaj same knjige na njen predgovor i uvod — posebno pošto je takav utjecaj obično proizveden s namjerom. U predgovoru općenito otkrivamo odnos između autora i knjige, a u uvodu, odnos koji autor očekuje od čitatelja. Takve perspektive mogu biti važne čitatelju knjige koja se bavi pogledom na svijet i predlaže da nas uvede u nadčulni svijet! Zar neće čitatelji koji su bili ozbiljni u "ovladavanju vlastitim naporom" moći naći sliku njihovog vlastitog procesa nastajanja ako cijeli sadržaj knjige pokušaju evocirati iz predgovora i uvoda? U tom slučaju, može se razviti sljedeće.

U prvim rečenicama predgovora, autor knjige *Teozofija* suočava čitatelje s odlukom koju moraju sami donijeti. Neki čitatelji mogu biti među onima koji "vjeruju samo u nepobitnost čulno-opazivog svijeta". Ova knjiga, dakle, nije za njih pisana. Kao alternativa, oni bi mogli biti "zainteresirani za pronalaženje putova koji vode izvan čulno-opazivog svijeta". U svakom slučaju, čitatelj mora pitati: da li ja želim potražiti putove koji vode izvan osjetilnog svijeta? Možemo vidjeti da je mnogo procjene sebe potrebno za odgovoriti na takvo pitanje. Možda će čitatelj ili čitateljica iskušati to pitanje na općeniti način sa slučajem s kojim je sada suočen ili suočena, i pitati će: što me potiče da čitam knjigu koja se, čak i samim naslovom, odnosi na nadosjetilno? U iskrenom propitivanju sebe, neće se stalno biti zadovoljan ukazujući na vanjski, možda naizgled slučajan, poticaj. Međutim, ako zaista tražimo da prodremo kroz sve detalje života do dubljih temelja naše unutarnje prirode, svaki čitatelj će uvidjeti da, u konačnici, na svjetlo izlazi da smo mi zaista "zainteresirani za pronalaženje putova koji vode izvan čulima-opazivog svijeta". Zapravo se može dokazati da je s tom činjenicom suočen svatko tko izvrši takvo propitivanje sebe.

Trebamo pogledati u naše vlastito unutarnje biće ako ćemo naći motive i stvarne uzroke koji su nas na to natjerali. Drugim riječima, skrećemo naš pogled od osjetilnog prema nadosjetilnom koje živi i tka u našem vlastitom unutarnjem biću. Međutim, lako može biti, da autor ove knjige čitatelje želi dovesti licem u lice s njihovim vlastitim inicijalnim odnosom prema nadosjetilnom podižući im zrcalo i puštajući njima da odluče da li će u njega pogledati ili ne. Čitatelji koji gledaju u njihovo vlastito unutarnje biće već traže "putove koji vode izvan čulno-opazivog svijeta". Štoviše, ako čitatelji možda osjećaju izvjestan užas kada pročitaju riječ *nadosjetilno*, čak i u

naslovu i u prvoj rečenici, može im postati udobnije kada su usmjereni na aspekt nadosjetilnog s kojim bi netko trebao biti barem ponešto upoznat.

Prvi oblik nadosjetilnog koji autor predstavlja čitatelju zahtijeva da odmaknemo naš pogled od "posljedica" (na primjer, od čitanja knjige) i upoznamo "uzroke". Prema tome, ono što slijedi sugerira nadosjetilnu činjenicu: "samo preko znanja o nadosjetilnom naša čulno-opaziva stvarnost dobiva značenje". Ne može se sumnjati da je tranzicija od posljedica do uzroka nešto uistinu praktično"; oni koji pogledaju u njihovo vlastito unutarnje biće neće uvidjeti samo da pitanje vrijednosti i značenja života odjekuje u nama — odnosno, u nadosjetilnom — već također i da motivi za "praktično" djelovanje moraju teći od iznutra.

Ako prema tome vidimo kako, pod poticajem za propitivanja sebe, početak predgovora izgleda kao da teče od čitateljeva unutarnjeg bića, ništa nas ne može omesti da krenemo dalje u daljnja proučavanja u istom duhu.

Tako smo se upoznali s nadosjetilnom činjenicom koja kod čitatelja može igrati ulogu, i stoga neće biti toliko odbojno ako autor knjige govori na svoj vlastiti način o nadosjetilnim činjenicama; da "posvjedoči ... na osnovu osobnih iskustava na ovom polju" pokazuje da će autor prenijeti činjenice. Međutim, da bi se stekao odnos prema nadosjetilnim činjenicama koje će autor predstaviti (koje označavaju nešto drugo nego nadosjetilne činjenice koje će čitatelji naći unutar sebe), "čitatelji će se morati probijati kroz svaku stranicu i čak i svaku pojedinu rečenicu na težak način... Duhovno znanstvene istine koje knjiga sadrži moraju se doživjeti". U skladu s time, ono što je prenijeto kao nadosjetilne činjenice treba od čitatelja biti doživljeno kao istina. Ovdje, mora se uzeti u obzir sadržaj same knjige ako želimo ispravno shvatiti na što se misli pod doživljaj.

Lako bi se ovdje moglo misliti da autor zahtijeva da čitatelj nadosjetilne činjenice mora doživjeti na isti način na koji ih je sam autor doživio. Mogli bi, možda, pokazati na zadnje poglavlje, "Put do spoznaje", i reći da sadržaj ovakve knjige ima stvarnu vrijednost tek kada smo mi sami prošli put spoznaje i za sebe stekli pogled u nadosjetilne svjetove. Zasigurno, "ovladavanje vlastitim naporom" je konačno steći vezu s putom spoznaje; ali bilo bi čudno ako bi cijela knjiga mogla steći svoju vrijednost samo iz njenog završnog poglavlja. Autor ne može, u predgovoru, imati želju da za čitatelja postavi zahtjev ako je put da se taj zahtjev ispuni naznačen tek u završnom poglavlju. Zasigurno mora postojati drugi način da se nadosjetilne činjenice dožive kao istina. Taj drugi način, dakle, treba potražiti u samoj knjizi; lako

može izići na svjetlo da taj drugi način doživljavanja nadosjetilnih činjenica kao istinu mora biti prakticiran, jer to pruža neophodan preduvjet na kojem možemo potražiti vrstu iskustva raspravljenu u završnom poglavlju.

Međutim, pomicanje naše pažnje od posljedica na uzroke, ima još i dodatni značaj. Kada tražimo uzroke izvjesnih posljedica koje su nam dane kao činjenice, to je uistinu znanstvena perspektiva, koja "uopće ne smije biti u proturječju" u autorovom izlaganju. Tako u samoj knjizi možemo vidjeti kako će se izvorno znanstveni duh povezati s činjenicama. Kao dodatak tome, biti ćemo odvedeni čak i dalje razmišljajući o odnosu između činjenica s kojima smo suočeni kao s posljedicama i njihovih uzroka, koje bi trebali potražiti u izvorno znanstvenom duhu. Pretpostavljajući da smo s izvjesnim činjenicama suočeni u svim područjima, istinski znanstveni duh će ih vidjeti kao posljedice i potražiti njihove uzroke. Izići će na svjetlo da se ti uzroci, kada su otkriveni kao činjenice, mogu s druge strane gledati kao posljedice drugih uzroka, tako da znanstveno istraživanje napreduje od uzroka do uzroka, od pitanja do pitanja. To je smjer koji se, kao znanstveno stremljenje, kreće u smjeru suprotnom od smjera evolucije pojave. Ako tijek evolucije svijeta smatramo kao progresivno napredovanje u vremenu, znanstveno istraživanje se mora kretati natrag u vremenu da bi došlo do prvobitnih temelja egzistencije. Usmjeriti znanstveno istraživanje prema budućnosti postaje prikladno tek kada je u nekom području pronađen određeni "elementarni nivo". Međutim, pitanje koje će se pitati na svakom stupnju može se pojaviti jedino od susjednog odgovora koji je prethodio. Drugim riječima, "samo kroz razumijevanje tih elementarnih stupnjeva možemo naučiti kako postaviti pitanje više vrste".

Dakle, cijeli sadržaj predgovora, kako je predstavljen u prvom izdanju knjige, može dobiti svoj oblik od samo-propitivanja čitateljeve vlastite unutarnje prirode. Naša proučavanja uglavnom slijede tekst prvog izdanja, premda će biti prilike da iskoristimo supstancu pasusa dodanih u kasnijim izdanjima. Moguće je steći poseban odnos prema ovim proširenjima i komentarima jednom kada uspijemo pokazati da se njihova esencija može naći između linija kod prvog izdanja. Kod takvih dodatnih pasusa možemo naći potvrdu za mnoge rezultate "ovladavanja našim vlastitim trudom" i pomoć da se još više udubimo u sadržaj knjige.

Duhovni učitelj i učenik

Jednom kada shvatimo da sadržaj uvoda pritišće na nas od izvana — kao stimulans za samo propitivanje — ali da pojedini pasusi predstavljaju činjenice naše vlastite unutarnje prirode, koje već postoje i trebaju samo našu pažnju na njih usmjerenu, to za nas može postati stvar od velikog značaja. Najprije, čitatelji mogu stvarno doživjeti, čak i u predgovoru, snagu koju knjiga može probuditi; ona upućuje izazov našoj unutarnjoj prirodi, i mi ćemo moći odlučiti da se povjerimo autorovu vođenju, koji u predgovoru piše samo ono što može odjeknuti u unutarnjoj prirodi samih čitatelja i svakog pojedinog ljudskog bića. Čitatelji tako sebe nađu u suglasju s njihovim vlastitim unutarnjim bićem, i taj osjećaj suglasja ukazuje na osjećaj njihove vlastite slobode u odnosu na knjigu. Upravo to je posebno izraženo u predgovoru; ne samo da će dati punu slobodu čitateljima, već će je zapravo za njih stvoriti. Tako se referenca na autorovu *Filozofiju duhovne aktivnosti* pojavljuje u posebnom svjetlu.

Kod *Filozofije duhovne aktivnosti*, poglavlje I, (namijenjeno kao predgovor), za razliku od Fichte-ove namjere u *Pokušaju da se čitatelja prisili da shvati*, nalazimo: "Danas nikog ne treba primoravati da shvati. Mi ne zahtijevamo ni prepoznavanje niti slaganje od onih koji do dane prosudbe nisu vođeni njihovim vlastitim konkretnim, individualnim potrebama". Takvo raspoloženje, kojem je posvećena *Filozofija duhovne aktivnosti*, nalazimo predivno predstavljeno u predgovoru knjige koju sada razmatramo. Stoga kada autor obeća, takoreći, u predgovoru, da poštuje čitateljevu slobodu, i čitatelj može slično odgovoriti usvajajući stav da netko "ne treba biti primoran da shvati, već da želi shvatiti".

Ako je predgovor tako postao nešto što iznutra pripada nama osobno, pogled na predgovor kao cjelinu će pokazati da moramo uzeti u obzir ono što se pojavilo u nama. Dok tako radimo općenitu procjenu, impresionirati će nas činjenica da nas svaki pasus suočava s kontrastom — osjetilno i nadosjetilno; uzrok i posljedica; autorovo iskustvo i čitateljevo iskustvo; obično čitanje i čitanje u ovom slučaju; obična znanost i prava znanost; filozofija i teozofija; konačna istina i početno propitivanje. Korisno je usvojiti pogled s referencom na ovakve kontraste. Osjećamo duševne potrebe koje su dugo mogle biti uspavane iznutra stimulirane, ali koje sada pokazuju da smo individue koje traže izlaze iz osjetilnog svijeta. Kada duša osjeća ovakve kontraste, mi žudimo za znanjem. Autor zaista želi susresti takvu žudnju, ali to može samo kada sami čitatelji pokažu da imaju potrebu nove spoznaje. Čitatelji čija unutarinja priroda odgovara na izazov autora razumjeti će "da je kultiviranje nadosjetilnog znanja nužnost našeg vremena". Međutim, činjenica, da su spomenuti kontrasti zaista prisutni pokazuje da se zbog suvremenog načina mišljenja događa da je "ono što mnogi ljudi danas nedvosmisleno odbijaju, upravo to što im najhitnije treba". Oni koji iskreno žude osjećati će se potaknuti da revidiraju njihove navike mišljenja.

Takvim se razmišljanjima bavilo u dodatnim pasusima predgovora kod kasnijih izdanja. Da bi jasno vidjeli zahtjeve koji čitatelji mogu sebi postaviti preko njihove vlastite odluke, preko unutarne slobode, moramo sebe smjestiti u središnju točku predgovora, gdje se takvi zahtjevi javljaju, i od tuda moramo imati naš vlastiti pregled.

"Istine knjige moraju se doživjeti". Za to, pridonijeti mora ovladavanje kroz čitateljeve vlastite napore. Međutim, ono što treba doživjeti kao istinu sastoji se od nadosjetilnih činjenica, koje čitatelju trebaju doći kao nešto novo u usporedbi s onim što netko već prepoznaje kao nadosjetilno kroz propitivanje sebe. Što se mislilo pod doživljavanjem istine? Da li smo, dakle, mi već sposobni osjetilne činjenice doživjeti kao istine? Zasigurno, to je svrha "izvornog istraživačkog duha". Ipak, moramo potražiti odgovor na pitanje inherentno teoriji spoznaje: kako su činjenice doživljene kao istina? Tada upoznajemo obrnuto pitanje, koje je toliko važno za istinsko ponašanje u životu — zaista, pitanje s kojim se na nezavisan način bavilo u *Filozofiji duhovne aktivnosti*: kako bi istine koje doživimo trebale biti transformirane u činjenice?

Pregled predgovora *Teozofije* pokazuje da je neophodno steći perspektivu u odnosu na dva zahtjeva i da je sve dugo s time povezano.

Najprije, moramo unutar sebe uspostaviti krajnju jasnoću prema načinu na koji autor nudi nadosjetilne činjenice — na koji način autora razlikovati od znanstvenika koji istražuje osjetilne činjenice. Drugo, mi sami moramo jasno razumjeti značaj doživljavanja činjenica kao istinu.

Vidjeti ćemo kako autor postupno udovoljava tim zahtjevima. Karl Rosenkranz, u svojoj knjizi *Logika*, kratki pasus posvećuje "hermeneutici", umjetnosti interpretacije. On piše, "Interpretator u reprodukciji mora, još jednom, takoreći, stvoriti samu stvar. Ovdje je izražen ideal kojeg nije lako postići. Međutim, čak i da bi se pristupilo tom idealu biti će neophodno da "hermeneutik" zapravo najprije vlastitim naporom dosegne do same jezgre djela kojim se bavi. Tek tada može biti moguće cijelu stvar u sebi ponovno izgraditi od jezgre prema vani, tako da svaki pasus dobiva svoju odgovarajuću vrijednost".

Stoga ćemo, prvo pokušati ogoliti esencijalni sadržaj uvoda knjige *Teozofija*, prije nego možemo nastaviti praviti je svojom ovladavajući pojedinim rečenicama kroz naše vlastite napore. Drugim riječima, moramo steći jasno razumijevanje u vezi stvarnog sadržaja misli u uvodu, bez obzira da li se s njime slažemo ili ne.

Ovdje možemo nastaviti metodički stvarajući od uvoda sažetak ogoljenog tijeka misli. Da bi čak i preciznije dokučili sadržaj, više ne trebamo original već možemo primijeniti naš vlastiti sažetak. Trebali bi pronaći da, između misli, slijedeći jedna drugu u nisu sažetaka, da se otkrivaju još i daljnji odnosi — odnosno, sada možemo nastaviti sa sažetkom kao što smo u početku s doslovnim sadržajem uvoda, možemo napraviti sažetak od sažetka i tako doći do još većeg sažimanja. Na taj način možemo nastaviti sve dok ono što je apsolutno esencijalno nemamo zgusnuto u jednoj rečenici i, konačno, u jednom konceptu. Očekuje se da će koncept, dobiven kroz frakcijsku destilaciju, baciti blještavo svjetlo na cijelu kompoziciju. Tada možemo dati adekvatan i kratak odgovor na naše pitanje: što je predstavljeno u uvodu? Iz tog procesa proizlazi sljedeće.

Prvi sažetak (u deset rečenica)

Fichte onog tko govori o višim stvarima egzistencije uspoređuje s osobom koja ima oči ali se miješa s onima koji su rođeni slijepi. Međutim, pošto duhovne oči svih koji to žele mogu biti otvorene, vidovnjaci svih vremena govore o "skrivenoj" mudrosti. Oni koji to mogu direktno doživjeti za to ne trebaju dokaz, ali istražitelji viših istina moraju se obraćati svim

ljudskim bićima, koja imaju različite nivoe razumijevanja. Oni se stoga obraćaju osjećaju kroz koji snaga istine zahvaća ljudska bića i u kojem snaga naposljetku otvara oči duha. Erudicija nije preduvjet već prepreka ako vodi do stvaranja predrasuda. Stoga, da bi se proširila ograničenja spoznaje za obično ljudsko biće, treba proći proces razvoja; rezultati višeg istraživanja tada se mogu shvatiti preko zdravog mišljenja. Međutim, da bi se bilo učitelj u vezi tih viših oblasti egzistencije, to naravno, traži znanstveno znanje upravo u tim oblastima — otuda, veoma velika odgovornost je onih koji su duhovno upućeni. Ipak, iz tog razloga, nitko ne bi trebao biti odvratan od bavljenja s onim najuzvišenijim na koje netko može podići svoj pogled s *Teozofijom*.

Drugi sažetak (u pet rečenica)

Dok su obična ljudska bića slijepa prema duhu, postoji — za sve koji to zaista žele — mogućnost da oko duha bude otvoreno. Na svakom stupnju razumijevanja, duhovnim oblastima možemo pristupiti preko osjećaja za istinu. Samo oni koji su duhovno razvijeni mogu percipirati duhovne svjetove, ali racionalna misao može dokučiti ono što duhovni istražitelj prenosi iz tih oblasti. Da se percipira duhovno nije potrebna nikakva erudicija, ali da bi se bilo duhovni istražitelj potrebno je da vidovnjak ovlada znanošću duha. Kroz duhovni poziv, duhovni istražitelj je predodređen da postane duhovni učitelj.

Treći sažetak (u tri rečenice)

Autor knjige i njeni čitatelji dovedeni su licem u lice. Duhovni vidovnjak kroz znanost duha postaje duhovni istražitelj a time što je duhovno upućen postaje duhovni učitelj. Da bi postao duhovni učenik, čitatelju je potrebno mišljenje bez predrasuda, vitalni osjećaj za istinu, i dobra volja.

Četvrti sažetak (u jednoj rečenici)

Duhovni učitelj, koji ispunjava ta tri preduvjeta, za duhovnog učenika mora postaviti tri zahtjeva.

Peti sažetak (u jednom konceptu)

Odnos između duhovnog učitelja i učenika.

Sada možemo odgovoriti na pitanje: što je predstavljeno u uvodu? On predstavlja odnos između duhovnog učitelja i učenika. Na prvi pogled, nije

jasno da je zapravo to esencijalni sadržaj. Jasno je, međutim, da takav nalaz baca posebno svjetlo na svaki pasus i rečenicu uvoda. Čitatelji će sami za sebe morati odlučiti žele li postati studenti knjige u smislu predstavljenom u uvodu. Takva odluka mora se temeljiti na tome što je to što je uvod postao za čitatelja, ako je uvod prilagođen da uobliči svoj sadržaj iz unutarnje prirode čitatelja, shvaća se da ono što izgleda kao zahtjev za učenika od duhovnog učitelja može vrijediti samo za čitatelje koji odluče, iz slobodne volje, postati studenti knjige. Sada, ipak po prvi puta, vrijedi krenuti od ukupnog sadržaja uvoda do prodiranja u njegove pojedine pasuse i rečenice. Pošto se naša odluka u pogledu cijele knjige može pojaviti upravo ovdje, moramo pridružiti maksimalnu jasnost, ili prosudbu, tom zadatku.

3

Esencijalna priroda ljudskog bića

Rudolf Steiner započinje svoje karakteristično istraživanje ljudskog bića. On ne predstavlja teorije u koje se moramo probiti već uzima u obzir normalna ljudska bića s jednostavnim ali zdravim razumom, puštajući ih, takoreći, da nađu vlastiti put od onuda gdje jesu. To je nešto što primjećujemo u svim spisima Rudolfa Steinera; on se uvijek povezuje sa sadašnjošću i, krećući od onoga što smo danas, traži put do onoga što je udaljeno. Tako, uvijek ostajemo povezani s onim što već razumijemo i uvijek možemo naći naš put natrag.

Citat od Goethea odmah nas vodi u prirodu ljudskog bića. On nam pokazuje kako smo sa svijetom povezani na trostruki način. Mi percipiramo svijet oko nas; od njega primamo utiske; i o njemu stječemo znanje. Rudolf Steiner to opisuje ovako: ljudska bića svijet nalaze kao danu činjenicu; ona od svijeta čine stvar osobnog interesa za sebe; i znanje o svijetu je cilj prema kojem ljudska bića streme.

Rudolf Steiner uvodi sliku hoda preko livade, i iz tog razmišljanja, shvatljivom veoma jednostavnom mišlju, izvlači važnu stavku spoznaje — da esencijalna priroda ljudskih bića posjeduje tri aspekta. On ta tri aspekta naziva *tijelo*, *duša* i *duh*, ali od nas traži da tim izrazima ne dodjeljujemo nikakvo unaprijed smišljeno značenje. Samo činjenica da su ljudska bića povezana sa svijetom na trostruki način vodi do izbora samih definicija.

Tako u potpunosti ostajemo unutar svakodnevnog svijeta; međutim, u međuvremenu, u nama se već pojavilo nešto što može izvan tog svijeta — znanje da su ljudska bića sa svijetom povezana na trostruki način. Tu je opis

onoga što Rudolf Steiner naziva tijelo, duša, i duh. Tijelo je ono što možemo percipirati našim osjetilima, kao i bilo koji objekt vanjskog svijeta. S druge strane, naša duševna egzistencija je naš vlastiti svijet, nedostupan osjetilnom promatranju. Preko duha, međutim, vanjski svijet nam se manifestira na drugačiji način; znanje koje duh unosi je nezavisno od naših emocija duše, bilo zadovoljstva ili nezadovoljstva. Steiner nudi ovaj primjer, "Kada pogledamo gore na zvjezdano nebo, duševni doživljaj ushita pripada nama, ali vječni zakoni zvijezda, koje možemo dohvatiti u misli i u duhu, ne pripadaju nama. Oni pripadaju zvijezdama".

"Dakle kao ljudska bića mi smo stanovnici tri svijeta". Ovdje vidimo očigledan ali važan zaključak. Ljudska bića svijet dohvaćaju na trostruki način — odnosno, svijet nam nudi tri aspekta, i u tom smislu moramo govoriti o tri svijeta. Prvo, svijet koji se može opažati pomoću tijela; drugo, drugi svijet koji gradimo za sebe pomoću naše vlastit duše; i treće, svijet koji nam je otkriven kroz naš duh.

Tjelesna priroda ljudskog bića

Ljudsko tijelo moramo promatrati kao što bi i minerale, biljke, i životinje — odnosno, preko naših tjelesnih osjetila. Jasno je da je ljudsko tijelo izgrađeno od supstanci vanjskog svijeta, baš kao što su to tijela minerala, biljaka, i životinja. Ipak, ta tijela su sva diferencirana u njihovoj strukturi. Naše mineralno tijelo je, na primjer, potpuno različito od onog od biljaka, koje prima hranu, raste, i reproducira se. Životinja je, kao dodatak tim funkcijama, sposobna i za druge aktivnosti; pravi pokrete i kreće se od mjesta do mjesta. Njeno tijelo, stoga, mora biti organizirano drugačije od onog od biljke da bi te funkcije bile moguće.

Vidimo, dakle, da su oblici egzistencije i vrste aktivnosti egzistencije kod minerala, biljaka, i životinja izraženi u njihovoj konstrukciji, ili formi. Kao posljedica toga, možemo reći, da kroz suprotnosti, možemo izvući zaključke o obliku egzistencije predstavljene kod minerala, biljaka, i životinja na osnovu njihove konstrukcije.

Mnogo važnosti je pridavano činjenici da ljudsko tijelo pokazuje karakteristične razlike u usporedbi s onim od životinje, koje je najbliže ljudskom biću — odnosno, strukturi mozga. Tako ljudsko tijelo ne samo da se podudara s tri oblika egzistencije — mineralnom, biljnom i životinjskom — već također u slučaju ljudskog tijela, čak i kada ispred nas leži kao leš,

opažamo nešto što nas prisiljava da pretpostavimo četvrti oblik egzistencije, poseban ljudski oblik.

Duševna priroda ljudskog bića

Karakteristika duše je život koji pripada samoj duši. U trenutku kada bilo što strano ili vanjsko uđe u ljudski duševni entitet to postaje osobna stvar. To je točno čak i za najjednostavniju senzaciju. Kada su nervi ekstremiteta stimulirani i taj stimulans provode do mozga, to je jednostavan životni proces. Jednom kada je taj stimulans razložen u senzaciju crvene boje, postao je dio unutarnjeg života i pripada duši. Ta senzacija vodi do zadovoljstva ili do nezadovoljstva, opet prirodom koja pripada duši, najčistijem unutarnjem životu ljudskog bića. Sada je dodana volja, koja opet pripada nečijem vlastitom životu, koji teče vani u svijet i utiskuje sebe na vanjski svijet.

Senzacija, osjećaj, i volja — ljudski duševni entitet funkcionira na trostruki način. Na aktivnost je stimuliran vanjskim svijetom, dok tjelesnost igra ulogu posrednika. Tijelo tako postaje dublji sloj duše.

Duhovna priroda ljudskog bića

Prva dva poglavlja bavila su se našim ljudskim odnosom prema svijetu — najprije, kao danoj činjenici i, drugo, kao nešto što nas se tiče osobno. Sada uzmite u obzir cilj prema kojem mi kao ljudska bića stremimo: znanje. Za taj cilj, moramo ukazati na aktivnost koja nam omogućuje da naš duševni život podignemo iznad puke zavisnosti od čulnih utisaka: aktivnost mišljenja. Preko mišljenja mi spoznajemo stvari i reguliramo naše ponašanje. Tako i mišljenje, također, isto kao i naša tjelesna priroda, utječe na naš duševni element. Duševni element egzistira između naše tjelesne prirode i našeg mišljenja, ili duhovne prirode. Ljudska bića su nužnošću podčinjena zakonima njihove tjelesne prirode; ljudska bića se dobrovoljno podčinjavaju zakonima mišljenja.

Tako možemo utvrditi da, kada razmatramo posredovanje vanjskog svijeta aktivnošću životom prožetih osjetilnih organa, da imamo posla s nečim povezanim s tijelom; ali u trenutku kada ono što je dovedeno unutar nas vodi do senzacije, započinje duševni element. Nadalje, gdje ljudska bića uvode zakone mišljenja, koje za nas stvara znanje o stvarima i naš život dovodi u racionalnu harmoniju, započinje duhovno. Osnova za duhovno je psihičko, jer mjera u kojoj se duh može manifestirati u ljudskom biću zavisi od senzacija i osjećaja, našeg vlastitog života.

Tijelo, duša, i duh

U prvom poglavlju smo vidjeli da nas konstrukcija ljudskog mozga sili da poprimimo specifičnu ljudsku formu egzistencije. Međutim, posebna aktivnost te forme egzistencije nije navedena, ali sada znamo što je to; to je aktivnost mišljenja, a mozak je fizički instrument za to, baš kao i što je oko za gledanje. O tijelu smo rekli da se sastoji od supstanci vanjskog svijeta. Sada vidimo da su te supstance uređene na takav način da služe manifestaciji misli. Drugim riječima, fizičko tijelo je mineralna struktura uređena u odnosu na misleći duh.

Međutim, to nije cjelokupna priroda tijela. Ono što smo do sada otkrili prisutno je također i u lešu, ali mi istražujemo prirodu živog ljudskog tijela, koje uzima prehranu, raste, i reproducira sebe. Stoga, mora sadržavati silu koja pobuđuje takve pojave — aspekte koji u temelju čine razliku između živog tijela i leša. Takvu silu ćemo nazvati "životna sila", pošto unosi život u neživotne minerale. Dodatno, moramo je također zvati silom koja proizvodi i održava vrste, jer ta sila dovodi i podržava konkretan karakter koji pripada svakom živom stvorenju. Da je to točno vidimo promatrajući čak i najjednostavniju biljku. Žir će, dajući mu odgovarajuće uvjete, postati stablo, ali samo hrast; specifični karakter je prenesen. Štoviše, on je podržavan; premda se supstance mogu promijeniti, hrast uvijek ostaje hrast. Kruh koji jedemo pripojen je našem tijelu preko te sile na takav način da tijelo ne mijenja svoj esencijalni, specifični karakter, već je on održavan. Tjelesnost se, dakle, ne sastoji samo od supstanci iz vanjskog svijeta oko nas, već također uključuje i životnu silu koja formira vrste.

Činjenicu da tu silu mi ne percipiramo s našim osjetilima lako je razumjeti; mi možemo percipirati samo specifične pojave za koje posjedujemo osjetilni organ; bez oka ne percipiramo svjetlo. Ljudska bića nemaju osjetilni organ za percipiranje sila. Slično, mi ne percipiramo elektricitet već samo njegove fizičke manifestacije (udar ili svjetlo), za koje posjedujemo organe. Zamislite osobu koja ima osjetilo za percipiranje

životnih sila i za koju je takva sila nešto stvarno kao što je za nas stol ili sjedalica. Takva osoba bi tu silu mogla promatrati dok kontinuirano djeluje u biljci i ne bi razmatrala specifičnu prirodu biljke apstraktno već kao da ima supstancu.

Ezoterijski istraživači zapravo imaju takvo osjetilo. Mi smo preko mišljenja upoznali ono što su oni vidjeli; u svakoj biljci, svakoj životinji, svakom ljudskom biću ezoterijski istraživači percipiraju dvostruku formu ispunjenu životom; zovemo je etersko (ili životno) tijelo. Vidimo da etersko tijelo transformira strukturu fizičkog tijela u organizam ispunjen životom; u tom smislu, mi živimo život biljke.

Međutim, utisci iz vanjskog svijeta nisu samo preneseni ljudskim bićima; oni postaju unutarnje iskustvo. Vidimo da, da bi se izazvala senzacija, eterskom tijelu nešto mora biti dodano. Etersko tijelo posreduje životnu silu. Biljke, čija priroda ne uključuje ništa izvan fizičkog i eterskog tijela, nemaju senzacija. Član ljudskog bića koji na utiske iz vanjskog svijeta odgovara senzacijama je duša osjećaja. To za vidovnjaka nije apstraktno već stvarno i viđeno. Naravno, aktivnost duše osjećaja zavisi o eterskom i fizičkom tijelu, pošto ona buja na onom što joj oni donose. Aktivnost duše osjećaja je stoga ograničena od tjelesnosti.

Sada pokušajmo formirati sliku onog na što je Rudolf Steiner mislio sa duševno (osjećajno) tijelo. To će baciti više svjetla na etersko tijelo i dušu osjećaja. U eterskom tijelu, aktivna je sila koja supstance i materijale fizičkog tijela sprječava da slijede kemijske i fizičke zakone kojima su podložni njihovom prirodom kao minerali. Drugim riječima, etersko tijelo vodi neprekidnu borbu protiv odumiranja fizičkog tijela. Preko eterskog tijela, biljni princip, koji je formativan, udružen je s bezobličnim, mineralnim principom. U fizičkom tijelu, taj formativni princip je izražen u ćelijama. Za održavanje forme čak i tipičan primjer imamo u ćelijama. Struktura ćelije je fizički predstavnik eterskog tijela.

Sada moramo razmotriti esencijalnu karakteristiku kroz koju je sve "animalno" po prirodi diferencirano od prirode biljke. Nasuprot biljkama, koje nemaju drugog kvaliteta izvan formativnog principa, životinje posjeduju unutarnji život. Unutarnji život životinja ima duševnu kvalitetu, ali da bi je manifestirao treba tjelesni element — duševno tijelo. Sila duševnog tijela uređuje biljkolike ćelije tako da one postaju nervi i, kao takve, formiraju osjetilne organe. Gdjegod su prisutni nervi, senzacija je moguća. Cijelo fizičko tijelo je isprepleteno nervima, tako da ono postaje

veliki apparatus nerva i senzacija. Sila duševnog tijela nam tako daje pristup vanjskom životu preko osjetilnih organa. Možemo reći da je potencijal za senzaciju u duševnom tijelu, ali da se taj potencijal može aktualizirati samo kroz duhovni element iza duševnog tijela kao primatelja. Taj duhovni element je naše duhovno biće, koje živi kao duša osjećaja. To aktualno duhovno biće koje posjedujemo obično se naziva "Ja". Međutim, razmatramo li preciznije, taj izraz nije pogodan na ovom stupnju, jer tek kada duhovni element živi kao duša svijesti on je "Ja". (O tome ćemo kasnije.) Duševno tijelo i duša osjećaja čine jedinstvo unutar ljudskog bića.

Ako ljudska bića ne bi obuhvaćala ništa izvan duše osjećaja, mi se ne bi mogli uzdići iznad životinje. Životinje njihove instinkte i apetite slijede slijepo; njihove aktivnosti su instinktivna otpuštanja koja slijede senzacije. Ljudska bića, međutim, mogu iskušati i vagati senzacije prije djelovanja. Kroz udruživanje mišljenja sa senzacijom, nastala aktivnost je svjesno usmjerena prema cilju. Mišljenje donosi jasnoću s obzirom na vanjski svijet i pomaže nam da zadovoljimo naše impulse svjesno. Rudolf Steiner pokazuje kako gotovo sve u modernoj kulturi služi da zadovolji potrebe duše osjećaja.

Zanimljivo je pročitati što je rečeno u odnosu na tu činjenicu u prvom broju *Lucifera*. Vidimo da duša osjećaja počinje slijediti druge zakone jednom kada je prožeta silom misli — zaista, zakone koji su različiti po njihovoj stvarnoj prirodi. Tako, duševni život postaje nešto više. Utoliko je to duša osjećaja uslužena od mišljenja, Rudolf Steiner je zove razumska, ili duša intelekta.

Manas, Budhi, i Atma

Premda smo vidjeli da ljudska bića mišljenje inicijalno koriste da zadovolje njihove vlastite potrebe — odnosno, u svrhu podizanja nivoa nečijeg vlastitog života — ipak, to mišljenje vodi izvan granica nečijeg osobnog života. Razmotrite što se zapravo događa kada naše mišljenje stavimo u službu naših nižih potreba. Pronalazimo, na primjer, brodove, željeznicu, i tako dalje; kao što smo vidjeli, sve je to stvoreno da služi samo nižim ljudskim potrebama. Da bi izumili brodove, željeznicu, i tako dalje, najprije moramo napraviti nešto drugo; moramo razumjeti zakone prirode. Te zakone moramo poznavati prije nego napravimo to da nam služe; sve to znači učiniti sile prirode pogodnim da nam služe.

Međutim, počevši shvaćati sile prirode, ljudi čine nešto što vodi izvan njihovih vlastitih života. Nešto slično je sugerirano i u primjeru o zvjezdanim nebesima. Stoga, bilo da se misli bave kretanjima zvijezda ili nečim drugim, znanje nije povezano samo s našim vlastitim dušama, već također ima i nezavisan značaj. Rudolf Steiner naglašava činjenicu da je sklad između zakona mišljenja i kozmičkog poretka samorazumljivo uvjerenje za ljudski um, i, štoviše, da kroz taj sklad ljudi upoznaju vlastito biće. To je očigledno, pošto samo kada taj sklad postoji znanje koje steknemo preko mišljenja može za nas imati ikakvu vrijednost.

Shvatiti istinu težimo kada pokušamo doći do zaključaka o prirodi pojave. Za razliku od duševnog života i osjećaja u duši pojedinca, istine su vječne. Istina je jedinstveni cilj za svakog, bez obzira koliko mogu biti različite emocije njihovih duša. To je također točno za sve što je istinski dobro; to, također, ima nezavisnu prirodu, van utjecaja osobne emocije. Stoga, kada nas mišljenje koje najprije služi nižim potrebama vodi do

istinitog i dobrog, ono dušu ujedinjuje s nečim vječnim. Sva istina i dobrota koju duša u sebi može nositi je besmrtna.

Duša osjećaja, utoliko što joj je služilo mišljenje, nazvana je "razumska duša". Dio razumske duše koju istinito i dobro (vječno) osvjetljava označen je "duša svijesti". Nadalje, one nisu apstrakcije za one koji posjeduju moć "viđenja". Oni "vide" kako pojedine forme međusobno prodiru jedna u drugu; kako se razumska duša širi izvan duše osjećaja; kako se duša svijesti, sa svoje strane, širi izvan razumske duše. Ono što nazivamo "ljudska aura" sastoji se od tih formi.

"Ja" - biće

Mogli bi lako biti u iskušenju da "Ja" smatramo desetim članom ljudskog bića; ako ne ništa, većini ljudi je nejasno kako bi ga trebali klasificirati. Posebno treba naglasiti da "Ja" nije odvojeno od ostalih članova; radije, ono obuhvaća različite članove ljudskog bića, i duše i duha, utoliko što su oni evoluirali, i s njima je jedno. To će postati jasnije iz sljedećeg objašnjenja.

Razmatrali smo kako se "Ja" ujedinjuje s duševnim tijelom i tako radi kao duša osjećaja. Njena aktivnost uključuje ovo: sve dovedeno u dušu izvana preko tijela kao impresije unutar nas se osjeća kao nešto što pripada nama. "Ja", kao duša osjećaja, sa senzacijama odgovara na stimulans koji joj je prenesen. Međutim, mora se napomenuti da je to točno jedino dok je stimulans prisutan; jednom kada stimulans prestane, senzacija nestaje.

Kada duhovna moć "Ja" počinje senzaciji davati trajanje — kada kroz svoju aktivnost senzacije skrućuje tako da one postaju mentalne slike — ta duhovna moć ne može svoj život izraziti jedino kao senzaciju; ona također postaje sila sjedinjavanja općenito nazvana snaga misli. Ta aktivnost duhovne moći "Ja" je esencijalno različita od onog što je izraženo u senzaciji. Gdje se pojavljuju mentalne slike (dakle gdje postoji pamćenje), za nekog također postoji mogućnost ponovnog evociranja duhovnog sadržaja. U senzacijama, duhovna moć "Ja" ostaje pasivna; ona je primatelj dovedenog joj stimulansa. Međutim, kao kombinirana snaga ona izvlači iz svojih vlastitih dubina; postaje aktivna — zaista, kreativno aktivna.

Kao posljedica, ta aktivnost je pripisana posebnoj oblasti duše. Dio duše koji samo prima senzacije nazivamo duša osjećaja; misleću dušu nazivamo razumska duša. Rezultati te kombinirajuće snage "Ja" dani su nam u tehnološkim postignućima kao što je željeznica, telegraf, i tako dalje. Ta

kombinirajuća snaga, međutim, radi samo kao priprema za činjenicu da ono ("Ja"-biće, koje je postalo apstraktno u mišljenju) zna kako diferencirati svoju vlastitu aktivnost od svega drugog. Ono sebe usmjerava prema stvarima i tako stječe svijest o tim stvarima; sebe usmjerava prema sebi, prema svojoj vlastitoj aktivnosti, i tako stječe samosvijest. Tek kroz ovu posljednju aktivnost "Ja"-svijest je potpuno postignuta. Sada vidimo da sve što smo do sada nazivali duhovna moć "Ja" još ne zaslužuje to imenovanje; izraz "Ja" odnosi se na tu moć samo na ovom stupnju. Kada snaga duše tako postaje svjesna svog vlastitog duhovnog bića, ili "Ja" bića, unutar duše počinje sijati ono vječno. Sve unutar duše što ima karakter vječnog shvaćeno je kao "duša svijesti".

Vidimo da "Ja" stječe svijest o sebi — odnosno, prepoznaje sebe kao duh od duha. "Ja" tako raste izvan onog što je do tada bila njegova standardna mjera, uzdižući se iznad "svoje vlastite" sfere. Kod duše svijesti standard "vlastite mjere" ostaje, ali "Ja" sada savladava sebe; ono više ne mjeri po sebi, već po onom što spoznaje. Stoga u *Teozofiji* čitamo: "... ali "Ja" se predaje duhu da bi od njega bilo ispunjeno". "Ja" se izliva preko duhovnog svijeta, kojeg poznaje. Preko te predaje duhovnom svijetu, postiže početak intuicije. Upravo kao što je manifestacija fizičkog nazvana *senzacija*, Rudolf Steiner je na isti način otkrivenje duhovnog nazvao *intuicija*. Štoviše, sve što iz duhovnog svijeta prodire u ljudsko biće mora se manifestirati kroz "Ja". Tu dolazi do nečega što je slično promjeni pomoću koje ono što je tjelesno, preko duševnog tijela, postaje tjelesni organ percepcije. Tu "Ja", koje je prije živjelo kao duša, postaje organ preko kojeg duhovni svijet otvara sebe. "Ja" koje tako živi kao organ intuicije, spoznajući sebe kao duh, nazvano je *duh sam*.

Može se dodati mnogo toga onom što je Rudolf Steiner rekao o *budhi* i *atma*. Jer ti uzvišeni članovi ljudskog bića, koji će se steći tek u dalekoj budućnosti, ne mogu se učiniti dostupnijima našem razumijevanju bez opasnosti da se evociraju materijalističke slike.

Možemo reći da fizičko tijelo egzistira kao prvobitna forma u misli božanstva i u duhovnom svijetu je manifestirano kao *atma*, ili *duhovno tijelo*. Samo oni koji participiraju na nivou božanstva mogu o njemu davati izjave. *Budhi*, ili *životni duh*, ime je dano mediju preko kojeg duhovna prvobitna forma postaje živo biće. *Budhi*, duhovna životna sila, radi u "Ja" kao nesvjesna, ali koja traži cilj, sila koja "Ja" podiže od nesvjesnog do samosvijesti. Kada unutar ljudskog bića ta sila postaje svjesna njene vječne i

božanske prirode, postaje sredstvo za dovođenje prvobitne forme duhovnog tijela (*atma*) do duhovne manifestacije.

Ponovno utjelovljenje duha i sudbina

Duša je posrednik između tijela i duha, između sadašnjeg trenutka i vječnosti. Ona prolazne senzacije tijela sažima u koncepte, i tim konceptima preko memorije daje stalnost, tako pristupajući duhovno vječnom. Kroz aktivnost, ona vječno utiskuje u prolazno. Svaka aktivnost dobiva stalnost, pošto mijenja okolni svijet i tako uzrokuje posljedice koje sa svoje strane postaju uzroci budućih posljedica.

Kroz manifestaciju fizikalnosti, duša prima utiske iz okolnog svijeta. Duša čuva te utiske i kasnije ujedinjuje s novim iskustvima; dakle, nastaje pamćenje. Preko pamćenja, ono što je primila preko tijela duša dodjeljuje duhu. Vječni zakoni dobrote i istine, kao i sjećanja dovedena mu preko duše, žive u ljudskom duhu. Međutim, sjećanja u duhu ne ostaju u njihovom izvornom obliku; duh iz njih izvlači silu potrebnu da podigne nivo njihovih kapaciteta. Iskustva tijela postaju sjećanja duše, a ona postaju kapaciteti duha.

Ljudsko tijelo možemo objasniti na osnovu zakona nasljeđivanja; ono rekapitulira formu svojih predaka. Ljudski duh možemo objasniti na osnovu zakona o reinkarnaciji; on je rekapitulacija sebe. To je jasno iz biografije ako je ispravno razmatramo. Duša, posrednik između tijela i duha, ima udjela u oboje — u tijelu, pošto prožima duševno tijelo kao duša osjećaja, i u duhu, jer se, kao duša svijesti, isprepliće s duhom-samim. Duša osjećaja transformira duševno tijelo u skladu s prirodom duše, ali duševno tijelo je naslijeđeno, i ono dakle nasljeđuje osobne karakteristike predaka, čime fizičko nasljeđivanje prima svoj duševni element.

U našem životu, duh-sam se miješa s dušom svijesti. Tako duši posreduje zakone istinitog i dobrog. Iskustva duše su, zauzvrat, posredovana duhu preko duše svijesti — ona dolaze do izražaja u duhu-

samom kao kapaciteti. Reinkarnirajući duh-sam donosi sa sobom kapacitete koje je stekao u prethodnom životu.

Ono što jedan dan radimo postaje naša sudbina za sljedeći dan. Tako naša djela u jednom životu postaju naša sudbina za sljedeći život. Okružujući svijet je bio promijenjen ljudskim djelima. Tako postoji veza, ili međusobni odnos, između duha i posljedica djelovanja, pošto su kapaciteti duha i djela u okolnom svijetu došli od istog izvora — iskustava duše. Reinkarnirajući duh stoga nalazi okružujući svijet koji odgovara djelima prethodnog života.

Tijelo je podložno zakonu nasljeđivanja. Duša je podložna samo-kreiranoj sudbini (karma). duh je podložan zakonu o reinkarnaciji. Iz ovoga možemo izvući sljedeću analizu:

ANALIZA

A. Uvod: duša je posrednik između tijela i duha preko (1) memorije i (2) djela

B. Izlaganje

1. Duša iskustva zadržava u memoriji

1. Duh impulse volje dodjeljuje duši

2. Duh izvlači svoje kapacitete iz iskustava duše

2. Duša kroz djela struji u okružujući svijet

Razmišljanje u sredini: Pretpostavka za razmatranje posredovanja duše izvan rođenja i smrti

Nasljeđivanje i reinkarnacija

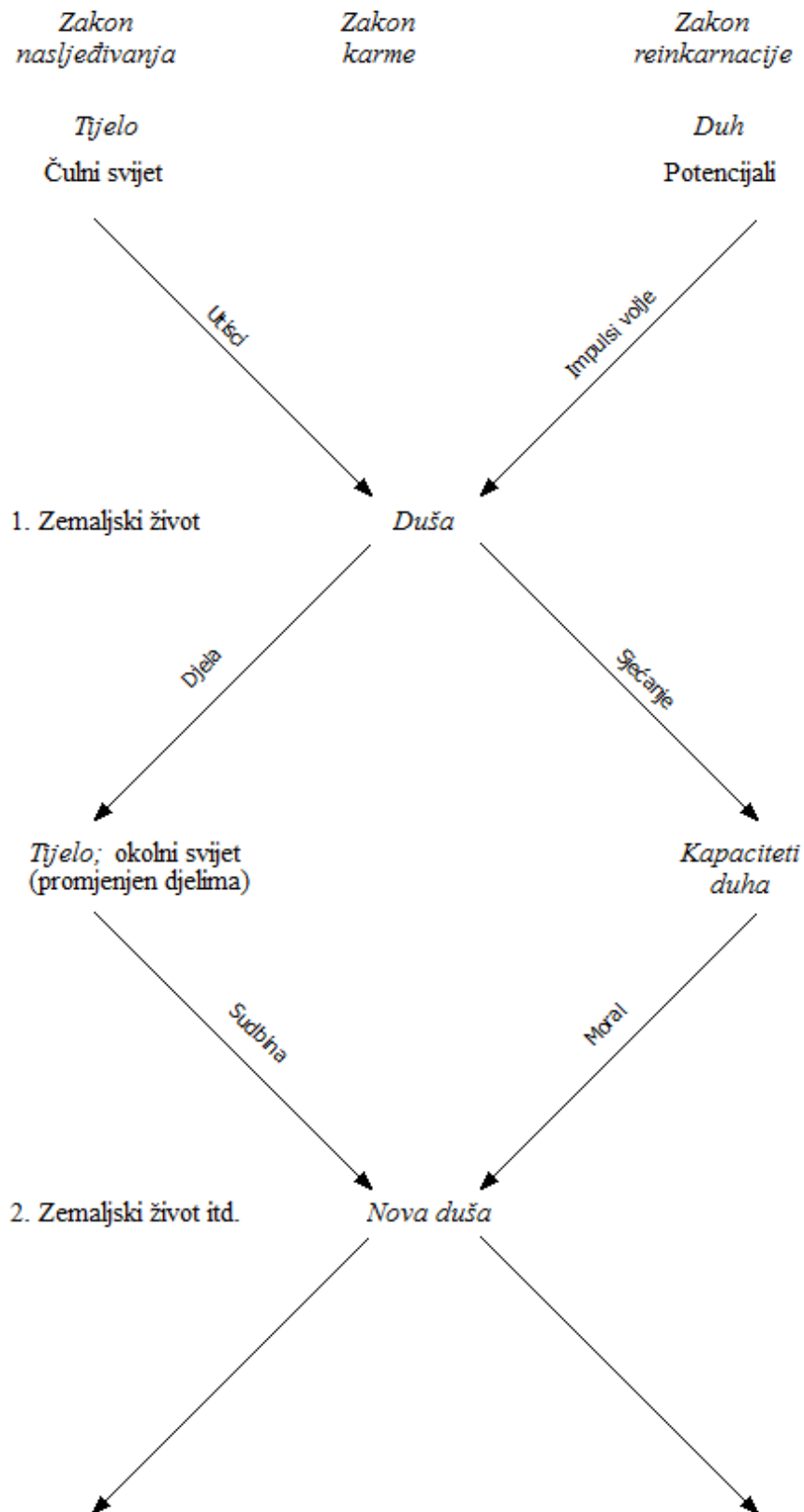
1. Duša, sjedinjavanjem duše osjećaja i tijela osjećaja, daje nešto nasljeđivanju.

1. Duh dolazi u vezu s dušom čija sudbina je fiksirana djelima prethodnog života.

2. Duh, kroz sjedinjavanje duha-samog i duše svijesti, donosi plodove prethodnog života.

2. U fizičkom smislu, mjesto inkarnacije je fiksirano kroz djelo.

DIJAGRAM PRETHODNE ANALIZE

Objašnjenje dijagrama

Utisci tijela su dovedeni, preko sjećanja duše, duhu kao kapaciteti.

Duh daje duši impulse volje; preko djela duša struji u okolni svijet.

U oba slučaja duša posreduje. Tako se pojavljuje veza između 1) okolnog svijeta promijenjenog djelima duše i 2) duha u Devahanu obogaćenog dušom.

Preko tog odnosa duh je vođen natrag na Zemlju i nova duša je formirana. Ta duša doživljava nove utiske iz okolnog svijeta promijenjenog djelima, i ti utisci predstavljaju sudbinu koja dolazi od prethodnog utjelovljenja.

S druge strane, duh ulazi u svoju inkarnaciju s potencijalima koji su se manifestirali preko utisaka prenesenih od duše u prethodnom životu. Novi impulsi volje dotječu iz tih potencijala. Tako ljudski život napreduje kroz reinkarnaciju.

Komentar i objašnjenje temeljeno na ovom poglavlju

Ovdje je najvažnije sjetiti se već danih definicija za tijelo, dušu, i duh. Razumijevanje ovog poglavlja je usko vezano s njima, pošto do cjelokupnog razlaganja reinkarnacije i karme dolazi usko sljedeći te definicije.

Tijelo dopušta da vanjski svijet dođe u odnos s ljudskim bićima.

Duša dopušta ljudskim bićima da stvore vlastiti život.

Duh se ljudskim bićima manifestira kada oni dopuste da stvari govore o sebi.

Također trebamo napraviti primjerenu razliku između duše osjećaja i razumske duše. Percepcija pretpostavlja fizičko tijelo prožeto astralnim tijelom. Tako se pojavljuje potencijal za senzaciju. Prije nego ta mogućnost može postati stvarnost, duhovno biće, kao primatelj, mora postojati iza svega toga. To je "Ja", koje se tu javlja kao duša osjećaja.

Mentalnu sliku koja se sastoji od zgusnute senzacije treba jasno razlikovati od senzacije. Do toga je s druge strane došlo kroz duhovnu snagu "Ja", koje ipak živi kroz snagu eterskog tijela kao razumska duša.

Percipiranje duševnog svijeta

Mišljenje je sposobnost kroz koju se ono zaista esencijalno — ono stvarno, sa stvarnim postojanjem — manifestira u prirodi. Sva znanost se sastoji od predstavljanja onog što ima postojanje, stvarnog; ona pukom opservaciji dodaje mišljenje. Znanost je tako mišljenjem prinuđena praviti razliku između kvaliteta minerala, biljke, i životinje. Stoga, imamo razlike u aktualnom postojanju između ta tri carstva prirode određene njihovim oblikom manifestacije.

Postoji i druga znanost koja slično tome ljudsko biće uključuje u objekte proučavanja, ali ljudska bića ne smatra samo za živa stvorenja, kao što to čini zoologija, već kao duhovno aktivna bića. Ta znanost je povijest; ona za esencijalni uključujući princip smatra biografije povijesnih osoba. Baš kao što su "vrste" esencijalni element u biologiji, "biografija" je esencija povijesti. Ono što se u životinji odnosi na vrste to odgovara biografiji u ljudskim bićima.

Tri svijeta

Tri svijeta nisu predstavljena na takav način da ih treba jednostavno prihvatiti kao rezultate opservacije i prenesena nam od vidovnjaka. Radije — i to je esencijalna stvar — tri svijeta su otkrivena promatrajući ljudsko biće. Vidjeli smo, na primjer, da se fizičko tijelo može istraživati preko osjetila, ali da ta metoda propadne ako je primijenimo na dušu. Trebamo drugačije sredstvo promatranja da bi istražili dušu i još jedno za duhovno; u tom slučaju, ne samo da fizički način promatranja ne valja, već također i duševni, koji mjeri prema onom što pripada nama samima. K tome, postaje jasno da se ta tri člana ljudskog bića podudaraju sa tri svijeta. Našu

trostruku egzistenciju mogu otkriti sva ljudska bića unutar sebe; kroz to isto istraživanje možemo živjeti u mislima, što ima veliku važnost.

Standard po kojem možemo mjeriti sve što je rečeno o duševnom svijetu je, kao što znamo, ono što pripada nama. Međutim, ne možemo doći do bilo kakvog iskustva ili sadržaj istraživati jednostavno ostajući unutar duše.

Da bi ovo razumjeli, moramo uzeti u obzir što je to što trebamo da bi shvatili objekt u fizičkom svijetu. Kada razmatramo pojave fizičkog svijeta moramo stati licem u lice s tim stvarima. Ne smijemo biti unutar njih. Samo u kontrastu prema "ne-Ja", može se razviti "Ja". "Ja" se mora suočiti s "ne-Ja"; samo tada može postati svjesno tog "ne-Ja" i razlikovati sebe od njega. Prije, sve je bilo nediferencirano. Nešto slično se javlja i u duševnom svijetu. Na astralnom planu, mi nemamo objektivnu svijest; stvari nam se tamo predstavljaju — ne od izvana, već samo iznutra. Međutim, da bi ih promatrali i istraživali treba nam sposobnost da sebe odvojimo od njih. Moramo osjećati da smo jednako odvojeni od njih kao što smo i od objekata u fizičkom svijetu. Moramo steći objektivnu svijest ("Ja" svijest) u astralnom svijetu da bi stekli našu vlastitu direktnu spoznaju. Za to moramo imati duševni organ percepcije, analogan našim osjetilnim organima u fizičkom svijetu. Preko takvih organa percepcije, duševni svijet koji postoji izvan našeg vlastitog bića dolazi s nama u kontakt i može biti istraživan.

Kako bi trebali razumjeti taj proces pristupanja, s objektivnom sviješću, svijetu čija je osobina upravo to da je naš vlastiti? Moramo jednostavno povući naše "Ja" biće od onog što je naše vlastito. Ono što je dio nas mora postati organ — "Ja" koje spoznaje — preko kojeg mjerimo "naše vlastito"; mora se suočiti s našim vlastitim "Ja" objektivno. Ne smijemo iznutra biti ujedinjeni s onim što jesmo, već najprije sebe od toga odvojiti i zatim se, preko naše volje, ponovno ujediniti. To je teže nego se obično vjeruje; kada ljudi tvrde da su suočeni s njihovom vlastitom prirodom objektivno, to je rijetko istina. Ono što se zapravo događa je kasnije razmišljanje u mislima; u trenutku osjećanja, takva objektivnost nije prisutna. S našim vlastitim duševnim bićem, trebamo stati licem u lice s našom senzacijom, našim vlastitim iskustvom, u samom trenutku tog doživljaja, kao odvojeni promatrač. To traži da duša stoji kao nešto čvrsto ispred impresija. Usporedba s fizičkim svijetom će ovo razjasniti.

Ako bi naše fizičko tijelo bilo fluidno — odnosno, sa svakim potiskom od izvana moglo bi poprimiti formu onog što daje potisak i odmah bi se harmoniziralo s formom svega što na njega djeluje izvana — nikada ne bi

doživjeli senzaciju dodira. Samo kroz otpor fizičko tijelo se suprotstavlja utiscima od izvana i nama posreduje osjećaj dodira. Tako je također i u psihičkom svijetu. Duša poprima formu, takoreći, svakog utiska koji na nju djeluje; svaki utisak je zarobi, i ona ne pruža otpor. Međutim, ako će duša duševni svijet susresti kao osjetilni organ, mora postati "čvrsta" i sposobna pružiti otpor.

Vidimo da duševni osjetilni organi pretpostavljaju granicu koja je esencijalno različita od granice između našeg astralnog tijela i duševnog svijeta. Naravno, ne možemo se ovdje baviti supstancijalnim konceptima; radije, ono što je razdvojeno su osjećaji. U svijetu instinkta i osjećaja, stvoreno je tijelo osjećaja. U običnom životu nismo mi sami ti koji kreiraju naše osjećaje; oni su u nama stimulirani od izvana. Sada moramo naučiti da se oslobodimo tih stimulacija i naše osjećaje kreiramo preko naših vlastitih snaga. Kako do toga dolazi predstavljeno je u poglavlju 4, "Put do spoznaje". Ta ukupna suma osjećaja koje sami kreiramo tada formira granicu i pruža otpor, što je potrebno da generira objektivnu percepciju — objektivnu svijest, ili "Ja" svijest — na astralnom planu.

Tako su naši organi percepcije izgrađeni od onog što sačinjava duševni svijet — odnosno, svijet osjećaja.

Osjetilno promatranje, mišljenje, i spoznaja

U svemu što smo do sada razmatrali, vidjeli smo da samo misao kreira ono istinski stvarno. Kada to tek shvatimo, svako osjetilno iskustvo izgleda nam nestvarno. Međutim, to se javlja samo iz činjenice da teoriju spoznaje još nismo potpuno slijedili to njenog zaključka. U stvari, mi kroz misli otkrivamo ono stvarno, prema čemu sva spoznaja slijedi svoj kurs tek kada je misao pridružena osjetilnoj opservaciji.

Znanje o stvarnosti obuhvaća osjetilnu opservaciju plus mišljenje. Činjenica da mu ta stvarnost dotječe sa dvije strane uzrokovana je našom organizacijom. Da bi to razumjeli, moramo jednostavno u mislima istražiti našu osjetilnu opservaciju u njenoj vlastitoj prirodi. Tada učimo razlikovati esencijalno od slučajnog. Ne ostajemo sa "kako" već se probijamo do zaista efektivnog elementa osjetilne opservacije. Drugim riječima, tada u svom osjetilnom promatranju nalazimo da je uključeno nešto što nam je dostupno u mislima. Nalazimo, na primjer, da je i ono što je esencijalno u senzaciji i ono pravo "što", da je to koncept. U onom što nam predstavlja sebe u senzaciji kao određena forma ili boja, koncept "stablo", na primjer, koji je direktno dostupan našoj misli, manifestira sebe. Iz toga vidimo da nam osjetilno promatranje bez misli ne može dati ništa više od kaotičnog kompleksa, ali da mišljenje bez osjetilnog promatranja ne može objekt postaviti pred nas; tek to dvoje zajedno daju nam stvarnost "stablo". Međutim, stablo kao takvo, ono je jedinstvo. Činjenica da ga dohvaćamo u dva dijela je zbog naše vlastite organizacije. Tako je i cijeli svijet također jedinstvo; mi ga cijepamo zbog naše organizacije, i ponovno ga spajamo u jedinstvo preko čina spoznaje.

Percepcija igra istu ulogu u astralnoj oblasti, gdje je da bi stekli znanje nužno ujediniti prave koncepte s promatranjima. Ezoterijski istraživači, stoga, nikada nam jednostavno ne dodjeljuju njihove opservacije već nam ih

donose u obliku misli i opažaja. Ako bi ono što su promotрили oblikovali kao "nešto sa smeđim točkama", na primjer, to nam ne bi ništa značilo. Tek kada je s time ujedinen koncept — kada objasne da se ova ili ona strast manifestira tom bojom — to za nas postaje objekt znanja.

DRUGI DIO

Principi znanosti duha

"Ja" i priroda ljudskog bića

Postoji metoda predstavljanja teorija znanosti duha, ili antropozofije, koja, u izvjesnom smislu, uključuje potpuni preokret svega što smo navikli slušati. *Epistemologija* je izraz koji ćemo dati toj metodi izlaganja, jer ona studente ove mudrosti tjera natrag na njihove vlastite principe spoznaje. Za razliku od toga, takva metoda izlaganja može također biti u stanju pokazati kako samodostatna teorija spoznaje, kakva se obično danas prakticira, nudi malo od potreba filozofije. Ipak može biti visoko plodonosna i pozitivna za ljudsku spoznaju i ničim nije prisiljena da ostane unutar okova koje joj postavlja sadašnji stupanj duhovnog života. Štoviše, ta vrsta epistemologije ne treba sebe ograničiti na predstavljanje oblika spoznaje već zadržava vlastiti karakterističan i esencijalan sadržaj, što pokazuje koliko se filozofsko razmišljanje približava učenjima znanosti duha samo ako ostane vjerno sebi.

Jedino je prirodno da način predstavljanja doktrina kakav je dan od istraživača duha također bude zadržan od onih koji su te doktrine napravili predmetom vlastitog istraživanja ili čiji je zadatak da ih šire. Ali upravo kada osjećamo potrebu da prilagodimo, što bolje možemo, povjerena nam učenja životu, upravo nas tada mora pogoditi činjenica da je poruka istraživača duha odjevena u posebnu formu i da ta iskustva u višim svjetovima nisu prenesena onako kako su doživljena. Radije, istraživač duha mora jasno praviti razliku između opisa iskustava u višim svjetovima i onog što je preneseno kao istina, ili doktrina, o svijetu i ljudskim bićima. Ta posebna forma obraća se razumijevanju; ona povezuje ono što već znamo ili bi trebali znati.

Istraživači duha koriste naše vlastite kognitivne forme misli kao odjeću za njihove doživljaje. To pretpostavlja, međutim, da bi trebali poznavati i upravljati našim vlastitim formama spoznaje, i da bi također trebali biti uvjereni u njihovu pogodnost za shvaćanje stvarnosti. Ta pretpostavka nije u našoj svijesti kada se bavimo manje složenim područjima znanosti duha i

još se možemo povezati s poznatim iskustvima. Međutim, kako rezultati preneseni nam od istraživača duha napreduju u više oblasti postojanja, veći je, također, i naš nedostatak epistemološke unutarne izvjesnosti. Sve više osjećamo ustrajni zov i primjedbu kada se, u onim uzvišenijim izlaganjima, istraživač duha počinje povezivati s finijim nitima kognitivne sposobnosti u svrhu našeg razumijevanja. S našim vlastitim razumijevanjem ne možemo slijediti istraživača duha u visine duhovnog istraživanja ukoliko nismo uvidjeli određenu prisutnost duha u nama. Stoga, naš prvi cilj mora biti razumjeti realnost duha.

Našu vlastitu duhovnu prirodu nazivamo "Ja", i našim umovima je odmah jasno da je sva spoznaja i potraga za stvarnošću najintimnije povezana s našim "Ja"-bićem. U znanosti duha, "Ja" upoznajemo kao četvrtog člana ljudskog bića. Podučeni smo da se ljudska bića sastoje od fizičkog tijela, koje sadrži sva mineralna svojstva; eterskog tijela, koje nosi biljne osobine kao što je rast, prehrana, razmnožavanje; astralnog tijela, koje nosi animalna svojstva instinkta, želja, strasti, i tako dalje; i "Ja", koje ljudsko biće uzdiže iznad zvijeri i dodjeljuje nas našem vlastitom carstvu ljudi. Kada na taj način upoznamo "Ja", ulazimo u rizik da ga kontempliramo od izvana, takoreći, gledajući na njega možda kao na druge, niže članove ljudske prirode, kao na vrstu "tijela". Radeći to, smještamo se odvojeno od našeg "Ja", kao da je takoreći još jedna stvar u vanjskom svijetu. Međutim, ništa ne može biti više pogrešno.

Iznad svega, istraživači duha su duboko zaokupljeni pokazujući da je "Ja" jezgra ljudskog bića, koju se ne može, upravo iz tog razloga, opisati vanjskim izrazima već se mora razumjeti iznutra od svakog pojedinca. To nam sjeda tek kada smo postali svjesni da riječ "Ja" označava ime koje se, kada do naših ušiju stigne izvana, nikada ne može odnositi na nas same. Svatko stol može nazvati "stol", ali "Ja" možemo reći samo u vezi sebe kao individue. Ipak smo izloženi opisanoj opasnosti, koja nam nikada ne dopušta da potpuno shvatimo ono što je duhovno. To je zato jer smo, kada su nam opisani vanjski članovi, mi već pretpostavili da smo iznutra shvatili naše "Ja", pošto je apelirano na našu moć spoznaje koja, zapravo, svoj razvoj postiže kroz "Ja" ujedinjeno s objektom spoznaje. To se može navesti kao općenita istina. Kada smo stoga od duhovnog istraživača vođeni kroz članove esencijalne prirode ljudskog bića, sve do "Ja", može nam svanuti da trebamo kontemplirati najprije "Ja", shvaćajući naše samo "Ja", koje se pretpostavlja na našem putovanju. To, dakle, može samo voditi do epistemoloških razmišljanja koja moraju početi sa samim "Ja". Tako dolazi

do prividnog obrata, koji je spomenut na početku. Istraživač duha se povezuje s onim što već znamo i vodi nas do "Ja". Naša spoznaja, međutim, povezana je upravo s tim "Ja" i mora od njega početi.

Sada ne može biti zadatak da damo detaljnu teoriju spoznaje već samo predložimo da se spomene nekoliko glavnih principa. Sva spoznaja se odvija između "Ja" i onog što možemo obuhvatiti izrazom "ne-Ja". "Ja" traži stvarnost "ne-Ja" i radeći to pretpostavlja svoju vlastitu stvarnost. To je, međutim, ostvarivo jedino ako je "Ja" sposobno shvatiti njegovu vlastitu stvarnost. To je glavni zadatak s kojim je suočena teorija spoznaje. Otuda, zadatak teorije spoznaje možemo također formulirati pitanjem: što je stvarnost? Radeći to moramo imati na umu da "Ja" može naći stvarnost i, s njom, temelj svega znanja samo u sebi.

Ako bi zaista željeli pokušati shvatiti "Ja" u njegovoj apstraktnoj čistoći, moramo se upitati upravo to kako je "Ja" kao takvo razlučivo od "ne-Ja". Prvo, jedino na isti način kao što su drugi objekti također razlučivi jedni od drugih — prosudbom, ili mišlju. Misao, naravno, nije jedini takozvani sadržaj "Ja". Ipak, samo "Ja" postaje svjesno svega što ga može ispuniti kao senzacije, osjećaji, impulsi volje, i slično jedino preko mentalnih slika i koncepata povezanih s njima — odnosno, preko misli. Preko svega što ispunjava "Ja", misao je povezana s "ne-Ja", od kojeg je primila svoj stimulans. "Ja" uspostavlja vezu sa samim sobom samo kroz mentalne slike i koncepte povezane s njim. Misao prvo čini da "Ja" bude "Ja". Sva druga svojstva uspostavljaju vezu između "Ja" i "ne-Ja"; misao uspostavlja vezu "Ja" sa samim sobom. Stoga, "Ja" možemo shvatiti, osnovni odraz, kada pustimo da se sila — pomoću koje je "Ja" razgraničeno od svega drugog — okrene natrag na sebe. Drugim riječima, moramo si predočiti misao onakvu kakva jest *nakon* što je sve što zovemo "ne-Ja" učinjeno apstraktnim. Misao o misli; to je formula koja izražava da se "Ja" bavi samo svojom vlastitom esencijom.

Misao o misli ("promatranje mišljenja") je točka na kojoj epistemološki odlomak *Filozofije duhovne aktivnosti* Rudolfa Steinera nagovještava i odjekuje druge misli tu izražene. U toj knjizi, na jedinstveni značaj te formule za spoznaju ukazano je po prvi puta, i naša vlastita razmišljanja slijede različite staze, unatoč njihovoj unutarnjoj srodnosti, i pokazuju nam koliko je nemoguće odgovoriti na epistemološka pitanja bez te formule kao osnove.

Što je sada ostalo ako se misao bavi samo s mišlju — odnosno, ako "Ja" zanemaruje sve što od "ne-Ja" zaviruje u "Ja"? Nema ničeg izuzev misaonih formi, svih zakona, i svojstava koja izražavamo u logici. U sveobuhvatnom smislu, to možemo zvati svijet čiste misli. Kada "Ja" živi u čistoj misli, ono je samo sa svojim najdubljim bićem. Zaista, ono što živi u misli o misli možemo označiti kao čisto "Ja". U promatranju mišljenja imamo sumu najčišće esencije "Ja". Međutim, formula "mišljenje o mišljenju" — ili, točnije, promatranje mišljenja — sadrži još nešto od krajnjeg značaja. U svemu drugom što može ispuniti svijest, moramo praviti razliku između samog sadržaja i forme u kojoj se taj sadržaj predstavlja. U promatranju mišljenja, grabimo jedinu točku gdje se oboje podudara. Misao koja formira sadržaj ista je kao i misao na njega primijenjena. Forme protječu upravo prema pravilima koja čine sadržaj. To je, međutim, upravo ono što smo tražili.

Ovdje imamo sadržaj podržavan od svoje vlastite forme, ili forme koja ima svoju vlastitu esenciju za sadržaj. Tu sigurno imamo nešto što postoji kroz sebe, nezavisno od svega drugog. Tako smo razvili koncept kojeg možemo označiti imenom obično primijenjenom na svakakve stvari, osim one za koju je najpogodnije — to jest, stvarnost. Stvarnost nazivamo samo ono što postoji kroz sebe i ništa drugo. Stvarnost se mora pojaviti kada je misao fokusirana na sebe.

Sada moramo pitati: što se u čistoj misli pojavljuje kao stvarnost? Promatranje mišljenja prvo donosi zakone logike. Oni, naravno, nisu stvarnost kao takva. Stvarnost mora biti nešto u čemu je što je najviše i najčišće u čistoj misli okupljeno u jednoj točki, obuhvaćajući u sebi sve što se može nazvati čista misao. Točno je da se u svim raspravama o logici misao kreće u svojoj vlastitoj domeni, ali u bilo kom danom vremenu to radi samo s dijelom sebe, takoreći. Na kraju, to je ono što stvarnost promatranja mišljenja mora biti.

U stvari, takvu točku možemo naći kada počnemo raditi jednostavnu analizu misli. Radeći to možemo se nakloniti smjeru teorije logike kako se općenito predstavlja, ali uvijek se moramo fokusirati na esencijalno. Logika počinje klasifikacijom koncepata i nastavlja kombinirajući koncepte u prosudbe, i zatim prosudbe ujedinjuje u zaključke. Sada nam jednostavan čin razmišljanja pokazuje da se svo mišljenje u potpunosti odvija pomoću koncepata. Pošto su zaključci napravljeni od prosudbi, dovoljno je pokazati da su prosudbe u cijelosti izgrađene putem koncepata.

Uzmimo samo jednostavnu prosudbu: ljudska bića su smrtna. Ovdje najprije imamo subjektivni koncept "ljudska bića" i predikatni koncept "smrtna". Oboje je povezano takozvanim veznim glagolom „su“. Ta mala riječ izražava činjenicu da, od dva koncepta, jedan može biti subjektivni a drugi predikatni koncept. Sada, ako pobliže pogledamo stvari, vidimo da je to, također, određeni koncept, kojeg bi mogli označiti riječju *predikatnost*. To je koncept izražen u svim prosudbama. Prema tome, sve kombinacije konceptata, ili čak prosudbi, opet su određeni koncepti. Na ovaj način imamo suženo promatranje mišljenja tako da se sada moramo baviti samo konceptima. Međutim, individualni koncepti su različiti; njihova diferencijacija je zaista ono što smo učili u konceptualnoj teoriji logike.

Važna stvar za nas je da koncepti imaju različite stupnjeve čistoće. Stoga je, na primjer, u prosudbi predikatni koncept uvijek čistiji nego subjektivni koncept, pošto je značenje prosudbe upravo to da će relativno manje čisti subjektivni koncept biti razjašnjen u čistoći predikatnog koncepta. Ipak, naš zadatak je naći točku u čistoj misli koja združuje sve pojedinosti. Međutim, to mora biti koncept, pošto misao nastavlja samo putem konceptata. To mora biti najviši i najčistiji koncept, koji u sebi obuhvaća sve što je konceptualno. Takav koncept možemo izraziti, i on predstavlja najvišu elaboraciju misli, najvišu apstrakciju, ali u isto vrijeme u sebi obuhvaća sve čiste misli. To je koncept koncepta.

Sada, što ova formula izražava? U našim umovima mora nam biti jasno da koncept kao forma uvijek obuhvaća ono što može varirati kao sadržaj. Prema tome, koncept "sjedalica" obuhvaća sve moguće forme koje sjedalica može poprimiti. Slijedi da, slično, koncept koncepta mora, kao forma, obuhvaćati sve varijacije koje konceptualni sadržaj može poprimiti. Ona je, dakle, suma i supstanca svih potencijalnih misli sposobnosti mišljenja. Ipak, ostaje razlika između formule — koncept koncepta — i sposobnosti mišljenja, kao što ćemo još i jasnije vidjeti kasnije. Dok je sposobnost nešto kao forma, koja također može ostati prazna, koncept koncepta pretpostavlja korištenje te sposobnosti sve dok, u njenom najvišem razvoju, nema njenu najdublju esenciju za sadržaj. To je kao početna točka i završna točka kruga; one se zapravo podudaraju. U svakom slučaju, u toj najvišoj apstrakciji imamo upravo ono što dobijemo kada "Ja" ogolimo od svega što proizlazi od "ne-Ja". *Stoga, koncept koncepta je čisto "Ja"*. Odmah vidimo da smo u formuli "koncept koncepta" saželi sve što možemo reći o "promatranju mišljenja". Ovdje, također, imamo formu koja za sadržaj ima svoju vlastitu esenciju, sadržaj koji je nošen njegovom vlastitom formom.

Koncept koncepta, ili čisto "Ja", stvarnost je koja se pojavljuje tijekom promatranja mišljenja. Čisto "Ja" je stvarnost. Izvanredno je da smo stvarnost pronašli u najvišoj apstrakciji, ali slijedeći naš put također smo izvršili ružokrižarsko geslo, koje nam je, kao početna točka ružokrižarskog uzlaza do viših stupnjeva postojanja, još jednom napravljeno dostupnim od znanosti duha. Ono kaže: *"U čistoj misli nalaziš "Ja", koje može podržati sebe"*.

Pronašli smo čvrstu točku, početak razumijevanja, i stvarnost, kao i standard za sve što tražimo kao razumijevanje stvarnosti. Stvarnost je ono što postoji kroz sebe i ništa drugo. Taj standard je uzet od stvarnosti "Ja"-bića, koje dokučuje sebe, i s time se sada možemo okrenuti onom što nam pristupa od "ne-Ja" — onom što možemo zvati promatranje u svakoj formi. Prvo, međutim, još moramo elaborirati nekoliko konceptata koji će nam pokazati koliko smo se približili određenim temeljnim principima znanosti duha. Ne bi trebali izbjeći takva elaboriranja, onako kako bismo općenito mogli izbjeći prazne konceptualne kalupe; ovdje se povezujemo s prvobitnim konceptom koji je vitalna stvarnost koji izričito moramo označiti kao biće, čisto "Ja".

Na početku smo rekli da se sva spoznaja odvija između "Ja" i "ne-Ja". "Ja" traži stvarnost "ne-Ja" pretpostavljajući svoju vlastitu stvarnost. Vidjeli smo da "Ja" zaista može shvatiti svoju vlastitu stvarnost, stoga izgleda sasvim dopustivo uputiti se na takav put do spoznaje čime "Ja" proširuje svoje vlastito mjerilo stvarnosti na "ne-Ja". U stvari, sve znanje koje nam je dostupno — uključujući sve znanstveno znanje — slijedi tu stazu, premda mu možemo dati još daleko dublje opravdanje nego je to uobičajeno, kao što ćemo vidjeti. Ipak, zasigurno ne smijemo pretpostaviti da je to jedini put do znanja. Ako će znanje uspostaviti odnos između dva faktora, "Ja" i "ne-Ja", tada može postojati samo jedna od nekoliko mogućnosti ako faktor pretpostavi preferencijalni položaj u odnosu na drugi jer je mjera za drugog uzeta od njega.

Kod svih misaonih konstrukcija, najvažnije je održati potpunu harmoniju između svih ispitanih značajki. Izbjegavanje bilo kakve parcijalnosti prvi je preduvjet ako će misaono razmišljanje voditi do potpunog rezultata. Prema tome, moramo barem uzeti u obzir mogućnost da može postojati spoznaja u kojoj drugi faktor sa svoje strane može igrati dominantnu ulogu, čime stvarnost nije određena prema mjeri "Ja", već prema mjeri "ne-Ja". Nadalje, čak moramo i dopustiti mogućnost treće vrste spoznaje, u kojoj ni jedan od faktora nema prevagu, tako da se spoznaja

javlja kroz uzajamno prodiranje. Za nas oba slučaja nisu više od mogućnosti misli, ali samo dok se ne nađemo suočeni s rezultatima tako sačinjenog znanja. Tada sigurno možemo biti vođeni da priznamo takve rezultate ako smo prethodno otkrili mogućnost takve spoznaje misaono.

Sada se takvi rezultati mogu stvarno pronaći. Posebno je to priroda znanosti duha; njeno znanje i obično znanje stečeni su na različite načine. Pokazano nam je kako svi ljudski odnosi poprimaju drugačiji oblik kako se dižemo do viših stupnjeva egzistencije; tu sa stvarima više nismo suočeni kao da su oštro razdvojene; tako da se osjećamo kao da smo od njih razdvojeni. "Ja" proširuje svoju oblast tako da stvari uključuje; ono se s njima osjeća ujedinjeno u nekoj vrsti unutarnje ravnoteže. Stvari počinju otkrivati njihovu nutrinu onima koji su vidoviti, tako da se s njima mogu osjećati kao da su s bićima svoje vlastite vrste. Opis stupnja spoznaje koji daje znanost duha potpuno se slaže sa slučajem za koji smo vidjeli da je moguć, čime su "Ja" i "ne-Ja" u ravnoteži. Taj stupanj je poznat kao *imaginativna spoznaja*.

Treći stupanj nam je opisan od duhovnih istraživača — da se ljudska bića počinju uvlačiti u stvari, takoreći; više ne stojimo nasuprot njima, već ih doživljavamo unutar našeg unutarnjeg bića. Tako se odvija potpuni obrat u odnosu kojeg poznajemo između "Ja" i "ne-Ja". To je stupanj koji znanost duha naziva *inspiracijska spoznaja*, stupanj na kojem "Ja" više ne primjenjuje svoju mjeru stvarnosti na "ne-Ja", već nalazi svoju vlastitu stvarnost, novu i višu stvarnost, u "ne-Ja". Unutar cijelog širokog opsega onog što okružuje ljudska bića, posvećenici na ovom stupnju nalaze njihovo "Ja" — *više ja* kako je opisano u nadahnutim spisima. Pogrešno je potražiti više ja u našem vlastitom biću; tu smo ostavljeni sami sa sobom. U najboljem slučaju, nalazimo čisto "Ja" i više ne možemo pobjeći od sebe. Mogli bi čak i izgubiti sebe u egoizmu ukoliko se ne vratimo "ne-Ja". Više ja leži izvana, i tamo ga moramo naći. To je ono što nam je rečeno od duhovnih istraživača.

Prema tome, našli smo tri stupnja spoznaje:

1. "Ja" prevladava: intelektualno znanje.
2. "Ja" i "ne-Ja" u ravnoteži: imaginativno znanje.
3. "ne-Ja" prevladava: inspiracijsko znanje.

Znanost duha govori o ta tri svijeta. Iz našeg izlaganja također vidimo da ta tri svijeta nisu međusobno odvojena već postoje jedan unutar drugog. Koji se svijet otkriva zavisi o stupnju razvoja onoga tko kontemplira. Dalje vidimo da, da bi se uspeli u te svjetove traži se da potpuno izađemo iz sebe; to se može postići samo metodama pokazanim od znanosti duha. Na ovaj način ne možemo shvatiti neposredne percepcije duhovnih istraživača, već samo kada su znanje odjenuli u formu našeg razumijevanja — odnosno, kada je preneseno u obliku misli i doktrina, kako je navedeno na početku naših razmišljanja. Takvo "izlaženje iz sebe" treba razlikovati, naravno, od onog što radimo kada pristupamo "ne-Ja" s našim standardom stvarnosti izvedenim od "Ja", tako da ne ostajemo učvršćeni u "Ja", ili egoizmu, u kom slučaju odvojenost bi, naravno, stvarno ustrajala. Međutim, mi zasigurno možemo razumjeti, kako ovaj više teoretski prijelaz izvan nečijeg „Ja“ može biti prvi zahtjev za uzlaz u više svjetove, i on je, iznad svega, dio toga da će "Ja" morati uistinu shvatiti sebe.

Ovo nas vraća ponovno natrag na dio našeg propitivanja gdje smo vidjeli kako se "Ja" najprije odvaja od "ne-Ja". Baš kao što vidimo sastavljanje "Ja" s "ne-Ja" prema budućnosti u uspinjanju ljudskih bića, tako isto, također, odvajanju "Ja" mora prethoditi stanje u prošlosti u kojem su "Ja" i "ne-Ja" formirali jedinstvo. Također u tom smjeru, možemo, na strogo analogan način, razlikovati tri stupnja u odnosu to dvoje. Prvi stupanj je gdje "Ja" može fokusirati sebe, gdje je, u stanju odvojenosti. Drugi, koji prethodi potonjem, onaj je gdje odnos naginje od "Ja" prema "ne-Ja" i gdje je, obrnuto, održavana vrsta ravnoteže. Treći stupanj, još udaljeniji, je gdje samo "Ja" još uopće ne postoji, već je prisutna jedino njegova mogućnost u "ne-Ja".

Sada bez daljnjih prepreka, stupanj na kojem "Ja" može shvatiti sebe možemo nazvati duhovni stupanj, gdje se ljudski duh probija vani. Stupanj na kojem odnos postoji recipročno — na kojem "Ja" djeluje na "ne-Ja" a "ne-Ja" na "Ja" — pokazuje na ljudsku dušu. Treći stupanj, na kojem je "Ja" prisutno samo kao potencijal u "ne-Ja", takoreći, izraz je za ljudsko tijelo. Čak smo u položaju da konceptualno izrazimo finije tranzicije, i tu opet naši rezultati odgovaraju onima dobivenim od duhovnog istraživača. U ovom istraživanju, također, moramo početi odozgo — to jest, od točke iz koje se naši koncepti izvlače. Tamo možemo zvati čisto "Ja", rođeno u čistoj misli, prvom točkom naše prave duhovnosti. To je zametak onog što je znanost duha nazvala *duh-sam*, dok su viši stupnjevi spoznaje povezani s razvojem članova koje znanost duha naziva *životni-duh* i *duhovno-tijelo*.

Promatranje misli, ili život u oblasti čiste misli, preduvjet je za pojavljivanje čistog "Ja", duhovne iskre. Tu sferu možemo izjednačiti s onim što znanost duha naziva duša svijesti, ili duhovna duša. Ona pruža tranziciju od duhovnog u ljudskim bićima, gdje naše "Ja" može shvatiti sebe, do duše, gdje je još uvijek vezano s "ne-Ja". Ovo kasnije stanje također bi se moglo opisati kao preduvjet duše svijesti, u tome što moramo imati sposobnost za misliti prije nego se misao može usmjeriti na sebe kao objekt. Time smo dobili izraz za *intelektualnu* (ili razumsku) *dušu*; ona označava stanje u kojem "Ja" izvlači svoj sadržaj od "ne-Ja". Također, za to, ono još jednom treba temelj ili stanje, u kojem "ne-Ja" sada može penetrirati u "Ja", za koje se izraz "Ja" još uvijek ne može, na ovom stupnju, ispravno primijeniti da bi mu dalo svoj stimulans. To je označeno izrazom *duša osjećaja*. S time, ulazimo u sferu "ne-Ja", utoliko što ona unutar sebe nosi preduvjet za "Ja" — to jest, u sferu tjelesnosti, koju znanost duha naziva *tijelo osjećaja*.

Prema tome, prema stupnju u kojem se sfera "Ja" širi, ljudska priroda nam se predstavlja kao direktni rezultat teorije spoznaje. To, naravno, nije slučajno već je zapravo jamstvo da naša teorija spoznaje, kako je prije skicirana, dobiva svoj žig. U suglasju je sa samom prirodom teorije spoznaje to da bi nam trebala dati informaciju o ljudskim bićima u odnosu na svijet — odnosno, iznad svega, o našoj vlastitoj prirodi.

Iz ovoga, također slijedi da opravdano možemo odbaciti teoriju spoznaje i njene primjedbe ako ona ne vodi do pozitivnog rezultata ili stvarnog sadržaja. Ipak, svrha epistemologije, ili teorije spoznaje, zasigurno neće biti ispunjena formalnim epistemološkim izjavama koje nas sile da zaključimo da ljudska bića apsolutno ne mogu imati "objektivno" znanje o svijetu, da ne možemo prekoračiti naše vlastite poglede, da svo znanje mora biti „subjektivno“, i tako dalje. Takav rezultat je potpuno samo-destruktivan. Takva pretpostavka se svodi na piljenje grane na kojoj sjedimo; upravo je to samo znanje — o kojem je izjavljeno da ne može voditi do stvarnosti — ono koje je korišteno i smatra se za nas valjanim da bi se napravila ta tvrdnja. Ako je sve znanje subjektivno — to jest, prema uobičajenom značenju te riječi, nerealno — tada je, također, „spoznaja“ da ljudska bića ne mogu imati objektivno znanje sigurno jednako subjektivna ili nerealna.

Takva auto-kontradikcija je, međutim, u velikoj mjeri priroda današnjeg mišljenja, kao što je Rudolf Steiner pokazao u *Filozofiji duhovne aktivnosti*. Svi takvi rezultati jasno nose pečat svog porijekla u materijalističkom mišljenju; tipično je za materijalističke „istine“ da one sebe poništavaju. Prema tome, izreka koja je tako često korištena — posebno kao argument

protiv pristalica znanosti duha — je da „bez mozga, nema misli“. Ova izreka ima namjeru izraziti kao istinu da su sve misli proizvod mozga — drugim riječima, subjektivni proizvodi organizma, iz čega slijedi da je mišljenje prirodno subjektivno i ne može odrediti ništa o objektivnoj stvarnosti. Ondje gdje je materijalizam manje žestoko definiran, takva izjava barem znači da su misli povezane s fizičkim mozgom; stoga naše ispitivanje mora započeti s mozgom. U svakom slučaju, korištena je ta sama ideja i pretpostavljeno je da njena točnost podržava izjavu „bez mozga, nema misli“. Takvim i sličnim argumentima ne smije se, dakle, dopustiti da ometu naše ispitivanje; radije, moramo zauzeti položaj da misao može razumjeti jedino sebe. Duh se može dokučiti jedino uzdizanjem do njega, ne povlačeći ga dolje k nama.

Definirali smo sferu "Ja" i preko čistog razmišljanja dosegнули "ne-Ja" iz dva smjera. Iz jednog smjera put je vodio do osjetilne percepcije; iz drugog je vodio do nadosjetilne intuicije. Sada nam je potrebno da se okrenemo "ne-Ja" da bi se upoznali s vrijednošću i epistemološkim značajem kontemplacije ili percepcije, pošto "Ja" sadržaj za spoznaju može dobiti samo idući izvan sebe prema "ne-Ja", počevši s onim što mu dolazi od "ne-Ja". To je općenito objekt promatranja. Ako "Ja" ostane unutar sebe tada je jasno da može poznavati samo vlastitu stvarnost i može se izgubiti u egoizmu u toj mjeri da sumnja u sve ostalo (*solipsizam*). U našem konceptualnom propitivanju dovedeni smo pravo do granice "Ja", što je također i granica "ne-Ja". Od te točke dalje, ne smijemo jednostavno ići dalje kao od "Ja" već moramo potražiti "ne-Ja", kakvo je ono za "ne-Ja".

Sada se moramo sjetiti da "Ja" može shvatiti sebe samo ako se najprije odvoji od "ne-Ja"; sve mora biti isključeno od misli što potječe od "ne-Ja". Dva koncepta, "Ja" i "ne-Ja" nastaju simultano; oni uvjetuju jedno drugo. Prema tome, ista prava moraju pripadati "ne-Ja" kao i "Ja" od trenutka kada ovo potonje nastaje; oboje moraju nositi vrstu odnosa. Ovo nije implicitno, naravno, u čistoj konceptualnoj negaciji u izrazu "ne-Ja", pošto konj i ne-konj, na primjer, ni na koji način ne moraju biti povezani jedno s drugim. Međutim, to se pokazuje u tome da je odvojenost "Ja" od "ne-Ja" stvaran, potpuno realan proces, kao što je već pokazano.

Ovo postaje još jasnije kada se sjetimo da se prava tranzicija odvija od "Ja" do "ne-Ja", sve do točke gdje smo našli mogućnost "Ja" u "ne-Ja" (tjelesnost). Prema tome, to je zaista "ne-Ja" ono koje produžuje sebe sve do točke gdje ono postaje "Ja", tako da "Ja" predstavlja sebe kao dio "ne-Ja", ako se može reći koji dio se odvaja usmjeravajući se na sebe. Samo "Ja" se

povlači od "ne-Ja" i suprotstavlja mu sebe kao "Ja". Sada se "Ja" ponovno ujedinjuje s "ne-Ja", i do toga može doći kroz to da "Ja" daje natrag, takoreći, "ne-Ja" ono što je od njega bilo uzelo; to je, u prvom redu, *čista misao*.

Sada je sljedeće pitanje ovo: gdje "Ja" može početi raditi s čistim mišljenjem? Gdje ono može naći "ne-Ja"? Očito, upravo na mjestu gdje se "Ja" počinje odvajati i kojeg, u smislu znanosti duha, označavamo duša osjećaja i tijelo osjećaja. Ovdje, ne smijemo previdjeti dvostruku mogućnost. Jedna je prije spomenuta — mogućnost da se "Ja" formira u "ne-Ja". Druga je da će sada "Ja" ponovno naći "ne-Ja". Taj susret "Ja" i "ne-Ja" izražen je izrazom *osjetilna percepcija*. Prema znanosti duha, do toga dolazi kroz suradnju tijela osjećaja i duše osjećaja, koji su jedinstvo. Sa našeg stajališta možemo zaista vidjeti da se tu, u izvjesnom smislu, s obje strane susreću slične stvari. "Ja" dolazi s jedne strane i usmjerilo je sebe na sebe, tako donoseći svijet čistog mišljenja sve do "ne-Ja"; drugim riječima, sve zakone mišljenja koji su izraženi u logici. Osjetilni utisci dolaze s druge strane. Ako bi sada stvarno predstavili "ne-Ja" koje sebe izražava ovdje onakvo kakvo jest kao "ne-Ja", tada moramo reći da je osjetilni utisak jednostavno usmjeren na sebe, koje ovdje, međutim, proizlazi od "ne-Ja". Osjetilni utisak se sigurno sastoji upravo od ovoga: dio "ne-Ja" — dio tjelesnosti kojeg smo prisiljeni zvati najfinija elaboracija "ne-Ja", pošto u sebi nosi mogućnost "Ja" — može se usmjeriti na cijeli tjelesni svijet. Ljudsko tijelo, koje je čulni organ preko cijele njegove površine (uz samo sitne iznimke), je apparatus u kojem je svijet reflektiran — "ne-Ja" kojem i samo pripada. Ljudsko tijelo može čak reflektirati sebe unutar sebe, prinoseći time najbolji izraz za osobiti reflektirajući proces "ne-Ja". Samom svojom osjetilnom aktivnošću pruža mogućnost da "Ja" zasvijetli u misli. Prema tome, kod osjetilne aktivnosti, također, imamo nešto što i samo postoji, i time vidimo standard za stvarnost koji je izveden od "Ja" primijenjen na "ne-Ja". U skladu s time, dakle, imamo susret sličnih stvari, pošto do oba faktora dolazi kroz vrstu refleksivne aktivnosti — čisto mišljenje na jednoj strani i *čista percepcija* na drugoj. Činjenica da se ovdje slične stvari zaista susreću također nam se može razjasniti pomoću sljedećih razmatranja, za koja se može reći da postavljaju test za gore spomenute misli.

Osjetilna percepcija pregledava cijelu puninu svijeta čula. Takozvani čulni objekti pojavljuju se tamo za naivnu osjetilnu percepciju. Iz te perspektive, međutim, zanemarena je činjenica da svaki objekt predstavlja određeni zbroj pojedinih osjetilnih dijelova koji su prvo ujedinjeni od misli.

Sada, jednom kada se misao svjesno uroni u svijet osjetila, objekti su razgrađeni, takoreći, u odvojene osjetilne percepcije, kao što je crveno, svijetlo, toplo, glasno, lijepo, čvrsto, i tako dalje. Sada ako čisto mišljenje dalje ispituje prirodu onih pojavnih formi "ne-Ja", nalazi da su sve te osjetilne kvalitete, a s njima i objekti koje formiraju, ništa drugo nego koncepti, koji su ipak dani na način veoma različit od koncepata stvorenih od "Ja" u mišljenju.

Dok misli — ili radije, sami pojedinačni koncepti — ne označavaju stvarnost u sebi već samo kada su shvaćeni u čistom "Ja", mi sada te iste koncepte nalazimo dane od strane od "ne-Ja" na način koji je nezavisan od "Ja", upravo od čiste percepcije. Stoga, takvi koncepti — koje "Ja" ne samo da stvara iz sume svih konceptualnih mogućnosti već *ponovno nalazi* u opažajima — stvarni su objekti ili, općenito, stvarnosti "ne-Ja". Kada se čista misao i čista percepcija susretnu, "Ja" i "ne-Ja" mogu se ponovno ujediniti, što vodi do spoznaje. S ovime smo pronašli epistemološki značaj percepcije.

Put do znanja (ovdje samo skiciran u širokim okvirima) zapravo je primijenjen u svim prirodnim istraživanjima, gdje se strogo drži unutar svog područja; vidimo da taj proces pripada svim aktivnostima prirode. Oboje, i rast ljudskih bića do "Ja" i znanje prirode su slični procesi; oni imaju veliko značenje u kozmičkim događajima. Možemo sa strahopoštovanjem gledati na aktivnosti prirode, čije oblikotvorne sile stvaraju preduvjet za "Ja". U strahopoštovanju, možemo također usmjeriti čiste misli koje su nam dane od prirode djelujući na čisti osjetilni doživljaj. Takvo strahopoštovanje je potrebno da bi ispravno nastavili proces nastajanja svijeta kroz znanje o prirodi. To strahopoštovanje uključuje prepoznavanje činjenice sa smo mi sami samo dio velikog nastajanja — da mi, kao "Ja", moramo osjećati dio "ne-Ja", da su ono što nas okružuje naši drugovi ljudska bića, koja su na njihov vlastiti način poput nas. Tada naša težnja za znanjem postaje potraga našeg duha, našeg "Ja", za duhom — "Ja" — pojave.

Ovdje imamo jednu stranu veze između "Ja" i "ne-Ja" koja vodi do osjetilne percepcije i tako do znanja o prirodi. To je strana na kojoj "Ja" primjenjuje svoj standard stvarnosti na "ne-Ja".

Postoji također još jedna strana koja vodi do višeg "Ja" koja svoju stvarnost prima od "ne-Ja". To je put do posvećenja, ili nadosjetilne percepcije — odnosno, do više spoznaje i stvarnosti. U principu, naravno, ništa nije promijenjeno u konceptu percepcije onako kako je prethodno

izgrađena, bilo da imamo posla s osjetilnom ili nadosjetilnom percepcijom. Da je ova druga strana iznimno važna postaje jasno iz činjenice da znanje o prirodi, dok stvara ravnotežu između "Ja" i "ne-Ja", radi to samo kao stupanj na putu do potpunog jedinstva. Kod spoznaje, "Ja" zaista vraća, takoreći, čistu misao prirodi, ali zadržava svoje vlastito živo biće za sebe; za sebe ono ostaje razdvojeno od "ne-Ja". Stoga, također, znanje o čistoj misli često nam izgleda hladno i neprijateljsko prema životu. Toplina i život tom znanju dolaze iz osjećaja i izvjesnosti da stupanj čistog mišljenja označava samo prvi korak prema pravom jedinstvu s "ne-Ja".

Naša svrha ovdje ne može biti to da opišemo put do viših svjetova, već samo da ukažemo, temeljeno na epistemološkim razmatranjima, da takav put do višeg znanja postoji. Istina je da takav put na početku ukazuje na žrtvu koju "Ja" mora napraviti. U isto vrijeme, također vidimo da je naš cilj postizanje novog i višeg sebe koje postoji u "ne-Ja". Preko posvećenja, ljudska bića shvaćaju svijet vani od iznutra; prodirimo naprijed do oblikovnih snaga skrivenih u aktivnostima prirode i do "Ja" prirode kao cjeline. To je velika perspektiva koja se pred nama otvara kada provedemo teoriju znanja do njenog ispravnog zaključka. Nadalje, u razvoju novog i višeg "Ja", imamo proces odigran u "ne-Ja". Međutim, dok je paralelni proces u aktivnosti osjetila izvršen od oblikovnih snaga egzistencije bez ljudske pomoći, do ovog drugog procesa moraju dovesti sama ljudska bića. Tu stječemo pravi stvaralački udio u "procesu svijeta". Do toga dolazi preko žrtve nižeg sebe, ali ta žrtva je jednostavno naš odgovor na žrtvu oblikovnih snaga egzistencije kada smo bili stvoreni kroz naše "Ja". Preko posvećenja ljudska bića vladajućim silama vraćaju ono što su one žrtvovala da ih stvore.

Nakon svega o čemu smo razmišljali, ne bi trebalo biti teško dokučiti ovu misao, pošto nas cijela naša teorija znanja vodi da shvatimo razdvajanje "Ja" od "ne-Ja" kao duhovni proces — to jest, kao proces iza kojeg postoje svjesne sile, jer se inače nikakva svijest ne bi mogla formirati kao rezultat tog procesa. Ipak, "Ja" je duh, svijest, i stvarnost, i utjelovljuje se iz cjelokupne svijesti o "ne-Ja". Put do višeg znanja pokazan nam je od znanosti duha; iz viših svjetova ona donosi dolje čovječanstvu ono što će mu u budućnosti omogućiti da razvije više "Ja". Kada smo jednom postali upoznati s idejom da u slučaju viših svjetova nemamo posla s apstrakcijama, već radije s snagama i bićima iznad čovjekove vrste i čijeg je duha ljudsko "Ja" iskra, tada možemo razumjeti da smo s principom "Ja"-razvoja shvatili svjetski princip razvoja.

Tri puta smo vidjeli kako je nešto više oblikovano kada sila usmjeri sebe prema sebi. "Ne-Ja", koje usmjerava sebe na sebe u osjetilnoj aktivnosti, je prvi razvoj, takoreći, "Ja". Iz tog se javlja čista percepcija, i s njome moguće zapaljenje ljudskog "Ja". Drugi razvoj "Ja" je u promatranju mišljenja. Treće, čisto "Ja" nudi mogućnost da više ja može biti formirano time što "Ja" daje natrag za "ne-Ja" svu duhovnost koju je od njega uzelo. Ako možemo pretpostaviti tu ljudsku sposobnost danas, još uvijek moramo priznati da je ta sposobnost jednom bila dodijeljena čovječanstvu iz viših svjetova od nadljudskih bića. Štoviše, bez da idemo izvan vanjskih povijesnih činjenica, možemo ukazati na trenutak kada se to dogodilo.

Ako usporedimo uvjete naše vlastite kulture i svijesti s onima od predkršćanskih civilizacija, možemo vidjeti kako se pojavljivanje intelektualne samosvijesti, nezavisnosti, i individualizma počinje postupno osjećati iz ranije grupne svijesti nacionalne jednodolnosti. Najveći "Ja" razvoj, možemo reći, je na toj prekretnici ljudskog razvoja, i možemo se izboriti da priznamo da je esencijalno točno reći da je ono što je bilo kod Boga na početku i iz čega je sve što je napravljeno postalo meso na početku naše ere, kada je duh čovječanstva, iz kojeg se rast do "Ja" razvio, usmjerilo sebe na sebe. Kroz to, više ja cijele ljudske rase pojavilo se kao Krist duh, koji je dao prvi impuls i mogućnost za individualna ljudska bića, preko njihovog vlastitog slobodnog žrtvenog dara, da uruče veliku, veliku žrtvu.

To je za nas opisano od znanosti duha, i to nas može potaknuti na put koji pokazuje naprijed ako smo sposobni kroz samo-percepciju našeg vlastitog duha razviti ideje koje nas mogu voditi do razumijevanja tih uzvišenih principa.

Znanost prirode i znanost duha

Oni koji su odlučili dopustiti da epistemološka razmatranja imaju odlučujući utjecaj na njihove poglede brzo se nađu prinuđeni da takva razmatranja prošire do dugo poznatih i neupitnih koncepata, tako da su u konačnici svi aspekti njihovih pogleda na svijet priopćeni s obazrivošću. Treba u vezi toga napomenuti da se potreba za epistemološkom obazrivošću najprije osjeti kada smo dosegli neki stupanj "znanja", i ne napušta nas sve dok nismo uspjeli izmiriti novo osvojeno područje s općim principima epistemologije.

Bilo koji pogled na svijet mora u konačnici ići tim smjerom ako želi izdržati svoje vlastito propitivanje. Što dublje bilo koji pogled na svijet teži prodrijeti u prirodu stvarnosti, to će teže biti postići epistemološku obazrivost u svakom aspektu. Tada vidimo da nije dovoljno čvrsto se držati određenih temeljnih principa na općeniti način, već da je važna stvar kako točno primijeniti takve principe, jer će o tome ovisiti karakter pogleda na svijet. Zasigurno će biti jasno da epistemološki principi ne smiju na bilo koji način biti obojani konkretnim pogledom na svijet čije će temelje formirati, premda put duž kojeg su takvi principi otkriveni vodi unatrag od znanja do temelja. Činjenica da ono što moramo napraviti kada na taj način gledamo natrag, da je to podignuti u svijest ono što smo, stječući znanje, nesvjesno koristili kao naš temelj, potaknuti težnjom za znanjem.

Sada, ako je pitanje pogleda na svijet, kao što je znanost duha ili antropozofija (koja sveobuhvatno zahtijeva da se obuhvate sve prave apercepcije [*apercepcija je mentalni proces kojim osoba čini ideju smislenom asimilirajući je u tijelo ideja koje već posjeduje, nap.pr.*]) sadržane u drugim pogledima na svijet), ako tada slijedimo znanost duha, trebamo ne samo biti u stanju učenja znanosti duha temeljiti na epistemologiji, već također moramo pokazati — koristeći konkretne karakteristike koje se koriste u

općim epistemološkim principima — kako je do različitih pogleda na svijet došlo. Možemo pretpostaviti da će se takvi kontakti s drugim pogledima na svijet automatski pojaviti ako se ispravno i savjesno predamo epistemološkoj disciplini znanosti duha, ali tu ćemo opet vidjeti da najprije moramo imati cjelovito razumijevanje znanosti duha prije nego možemo retrospektivno formirati pravu aproksimaciju drugih pogleda na univerzum. Prema tome, kada je kazano, da znanost duha u sebi podvodi takvo pravo znanje kakvo drugi pogledi na svijet sadrže, ne smijemo vjerovati suprotno da ćemo jednostavno zbrajajući pojedine poglede na svijet, temeljene na perspektivama znanosti duha, filozofiji, religiji, i možda umjetnosti dobiti sliku znanosti duha. Znanost duha treba shvatiti kroz samu sebe. Od duhovnih istraživača znamo da to nije samo nakupina doktrina već također i način života u duhu; naš je zadatak da našu svijest dovedemo u harmoniju s njom upravo ondje gdje stojimo, i odjenuvši se u naše kategorije znanja, ona također daje sredstvo za to postići. Teorija znanja ima namjeru dati nam čvrstu unutarnju potporu i pokazati nam niti koje nas pridružuju mišljenjima drugih ljudskih bića i životu kao cjelini.

Poglavlje 1, "'Ja' i priroda ljudskog bića", pokazuje, iznad svega, da sljedbenici znanosti duha imaju osobitu potrebu temeljiti njihovu svijest na epistemološkim temeljima. Sada pokušajmo — temeljeno na općim epistemološkim principima koji se pojavljuju u ovom malom traktatu — predstaviti nekoliko područja znanosti duha u sustavu ideja prilagođenih današnjoj normalnoj sposobnosti za spoznaju. Sada, netko može prigovoriti da bi takav pokušaj vitalnu duhovnost naše znanosti potisnuo u suhe kategorije misli. Takva primjedba bi bila savršeno opravdana ako bi željeli koristiti koncepte svakodnevnog mišljenja. Ne moramo, međutim, upasti u grešku mrtvih apstrahiranja već ćemo se obratiti vitalnom izdanku duhovnosti koji postoji u svakom ljudskom biću. Zaista, namjera poglavlja je razotkriti izdanak koji je kod većine ljudi začepljen. Stoga, slijedeća razmišljanja su ponuđena kao struktura kratkih sažetaka temeljenih na epistemološkim temeljima u njima sadržanim.

Očekujemo da pogled na svijet objasni odnos između svijeta i naše svijesti. Ako bi željeli znati prirodu svijeta "po sebi", moramo postaviti pitanje: što je svijet za nas? Ako je moguće da svijet za nas bude kao što postoji "po sebi", svaka izvjesnost toga mora doći od nas samih. Prema tome, svaka težnja za znanjem počinje u "Ja". "Ja" mora otkriti vlastitu stvarnost unutar sebe i zatim tu stvarnost primijeniti kao standard na "ne-Ja", ili svijet. Tako "Ja" na početku suprotstavlja sebe u svoj svojoj čistoći

prema "ne-Ja". Prema tome, sve izvedeno od "ne-Ja" mora biti eliminirano od "Ja" — počevši sa svim utiscima, percepcijama, senzacijama, i osjećajima, zatim svih misli koje se sjećaju "ne-Ja". Sve što je ostalo je čisto "Ja" kao zbroj čistih misli — drugim riječima, sposobnost za stvaranje logičkih i matematičkih oblika. Ako sada ispituje prirodu tih oblika (promatranje misli), "Ja" nalazi svoju vlastitu esenciju kao koncept koncepta. To je, zaista kao što je i promatranje misli, oblik koji ima svoju vlastitu esenciju kao sadržaj, nošenu svojom vlastitom formom.

S ovime, našli smo standard za ono što smo tražili — to jest, stvarnost. U procesu razumijevanja "Ja", vidjeli smo kako čisto "Ja" artikulira sebe od "ne-Ja", i tako možemo odrediti tri stupnja u prirodnom odnosu između "Ja" i "ne-Ja". Nalazimo stupanj odvojenosti; stupanj ravnoteže između to dvoje, na kojem je "Ja" prisutno samo utoliko što izvlači svoj sadržaj od "ne-Ja"; i stupanj na kojem je "Ja" prisutno u "ne-Ja" samo kao mogućnost. Ta tri stupnja možemo označiti kao ljudski duh, duša, i tijelo. Težnja za znanjem pokazuje napor "Ja" da konzumira svoje ponovno ujedinjenje s "ne-Ja". "Ja" traži to postići, najprije, primjenjujući svoj standard stvarnosti na "ne-Ja" kroz čistu misao. To je moguće u točki gdje se "Ja" počinje oslobađati od "ne-Ja". Izraz za tu točku je osjetilna percepcija, koju sada moramo vidjeti kao automatsko usmjerenje samog "ne-Ja", u tome što osjetila, dio "ne-Ja", reflektiraju vanjski svijet na način sličan kao kada "Ja" iznjedri čistu misao usmjeravajući se na sebe. Otuda, ako se slično susreće sa sličnim — čista percepcija i čista misao — rezultat je znanje.

Sada, ako epistemološku nit slijedimo dalje, jasnije demarkirajmo sferu na koju se epistemološka metoda onako kako je definirana primjenjuje. Sve što je dostupno našim osjetilima konstituira objekte ovog načina opservacije — materijalni svijet, u kojem je ljudsko tijelo najistaknutiji objekt. Ljudsko tijelo za nas otvara pristup tom svijetu, i jednostavno promišljanje će nam pokazati da ono u sebi nosi sve što materijalni svijet označava. Mi osjetilni svijet želimo podijeliti u razne oblasti prirode, i takvo znanje označavamo "prirodna znanost".

Moramo pažljivo primijetiti da prirodna znanost postupa ispravno ograničavajući se na pojave dostupne osjetilima. Ipak, također je jasno da metode prirodne znanosti, razvijene na osnovu osjetilne percepcije od čiste misli, ne mogu biti uspješne kada se istražuju dvije druge načelne sastavnice ljudskog bića (dušu i duh), jer se one povlače od osjetilne percepcije. Baš kao što vidimo da materijalno ljudsko tijelo u biti sačinjava metodu i materiju prirodoznanstvenog pogleda, slično i duša ukazuje na sredstvo i

objekt religioznog pogleda, a samo znanost duha ima moć da ljudski duh predstavi kao svoj temelj. Sada, pošto ljudski duh sebe uranja u tjelesni svijet i u kontemplativnu prirodu, dok duša čini poveznicu između tijela i duha, možemo razumjeti kako samo znanost duha ima moć riješiti misterije egzistencije. S druge strane, prepoznamo da je naš najbolji pristup znanosti duha i njenoj perspektivi brzi pregled svijeta osjetilne percepcije, što nam omogućava da bacimo svjetlo na pitanje koliko dalekosežno bića prirode govore našim osjetilima, i možemo li, radeći tako, detektirati bilo što, a što izmiče osjetilnom promatranju.

Brzo možemo odrediti da je ono što postoji neposredno pred osjetilima jednostavno zbroj osjetilnih osobina. Štoviše, do naše sposobnosti da pravimo razliku među oblastima prirode ne dolazi po snazi čiste percepcije. S druge strane, osjetilnu percepciju moramo shvatiti kao osnovni izraz "ne-Ja", na koji "Ja" ne vrši ni najmanji utjecaj, dok s druge strane na te osjetilne percepcije moramo primijeniti čistu misao. Dakle moramo baciti svjetlo na to kako ljudska bića rade takve distinkcije unutar osjetilnih percepcija kroz prirodnu primjenu njihovih sposobnosti spoznaje.

Prirodna znanost je zabilježila velike uspjehe u odnosu na takozvani mineralni svijet, „neživo“. Pošto taj mineralni element susrećemo u kontemplaciji svih objekata osjetilne percepcije, možemo lako razumjeti zašto prirodoznanstveni pogledi na svijet teže osjetilne pojave trasirati natrag do mineralnog elementa. Sada trebamo ispitati na koji način je to pogrešno. Proučavajući pažljivo, štogod ostaje nepromijenjeno za mišljenje što se čvrsto suočava s osjetilnom percepcijom zovemo mineralno, ili neživo. Izraz *mineralno* odnosi se na dio osjetilnog svijeta koji se ne mijenja samostalno, već treba stimulans izvana da se promjeni na način koji je potpuno opaziv osjetilima. Takva reakcija je u potpuno suglasju s zakonima logike kojima je svojstvena nepromjenjivost što omogućava čistom "Ja" da shvati osjetilni svijet. Takvo suglasje nas ne bi trebalo iznenaditi ako shvatimo da se, kada čista percepcija susretne čistu misao, elementi potpuno iste vrste mogu ujediniti. Tu, također, nalazimo razlog zašto prirodoznanstvenici, kada kontempliraju svijet, osjećaju potrebu da trasiraju cijeli svijet percepcije — čak i duhovni svijet — natrag do odnosa u

mineralnoj oblasti. Zakoni prirode izražavaju to suglasje; takvi zakoni su shvaćeni subjektivno u mislima i formulirani univerzalnim jezikom, i ponovno nađeni objektivno u svijetu osjetila i aktualizirani u pojedinom slučaju.

Za izraziti svojstvenu nepromjenjivost mineralnog svijeta, prirodna znanost koristi koncept materije, definirane kao nositelj percipiranih osjetilnih osobina. Pogreška u gledanju na materiju kao na nešto što zapravo postoji često je bila izlagana; dovoljno je ukazati da osjetilne osobine moraju uvijek biti dodijeljene materiji ili atomima o kojima se misli kao o jednako stvarnima da bi ih okarakterizirali, tako da su iz tog razloga (ako ne zbog drugog) oni nepogodni da se uzmu kao prava osnova za osjetilnu percepciju. Ipak, osim ovoga, stvarnost materije — atoma i molekula, čak i elektrona — u zadnje se vrijeme istopila, takoreći, u rukama same prirodne znanosti.

Čak i kada ispitujemo koncept kretanja — koji ima primjenu u svim područjima moderne fizike — mi ne idemo izvan oblasti osjetilnih osobina, bez obzira da li kretanje prihvaćamo kao osnovu kozmičkog etera ili elektrona; iako lišeni upravo karakteristične značajke "materije", otkriveni su samom njihovom sposobnošću za kretanje kao elemenata opazivih čulima. Upravo taj koncept kretanja ono je što nam omogućava da najjasnije vidimo da reduciranje osjetilnih osobina na nešto objektivno stvarno i nepromjenjivo nije valjano.

Ako kretanje prihvatimo, ne kao općeniti koncept, već kao aktualnu pojavu — odnosno, kao kretanje koje se zapravo javlja — postajemo jasno svjesni da imamo posla s osjetilnim elementima povezanim sa svjetlom i, prema tome, s osjetilom vida. Iako bi sada bilo prikladno, našu raspravu o prostoru moramo rezervirati za kasnije poglavlje. Primijetiti ćemo samo to da su upravo najmoderniji fizičari i matematičari oni koji se pozivaju na fiziologiju oka da bi objasnili porijeklo prostora kao ideju. Moglo bi se pomisliti da takozvani dodir igra sličnu ulogu u stvaranju ideje kretanja. To bi bilo pogrešno; osjetilo dodira umjesto toga shvaća trenutke mirovanja, od kojih nas samo objektivno prosuđeni zaključak vodi do kretanja.

Sada, kada prirodna znanost osjeća potrebu da složene pojave čulno opazivog svijeta prati natrag do kretanja, ona tako potvrđuje da su percepcije svijetla pouzdanije od drugih čulnih percepcija. Zaista, ta činjenica ima opću primjenu za prirodnu znanost, čije su teorije, reklo bi se, temeljene ekskluzivno na vizualnim percepcijama — odnosno, percepcijama

svjetla. Ne može se prigovoriti pozivanju na percepciju zvuka za kretanje, utoliko što se zvukovne pojave mogu napraviti dostupnima oku. S druge strane, nije logički moguće pozvati se na pojave svjetla kod kretanja; radeći tako mi zasigurno ne napuštamo područje percepcije svjetla da bi ušli u univerzalnije područje. Sigurno, ne smijemo misliti da je objašnjenje upravo ona stvar koju želimo objasniti. Baš kao što je nedopustivo ući u trag misli, pomoću misli, natrag do nečeg drugog, slično tome nije valjano temeljiti svjetlo na pojavi kretanja. U tom smislu, susrećemo se s Goetheovom izrekom, tako iznenađujućom za modernu svijest: "Svjetlo je najjednostavnija, najviše nepodijeljena i homogena esencija nama poznata. Ono nije mješavina".

Sada možemo reći da prirodno znanstvena spoznaja nastupa na osnovu percepcija svjetla i čistog mišljenja. Prema tome, moramo prepoznati dvije stvari u percepciji svijetla i čistoj misli koje se odmah nalaze u uzajamnoj vezi, u punom suglasju, s teorijom znanja, što nas vodi da zaključimo da, kada se čista percepcija i čista misao susretne, postoji miješanje apsolutno sličnih elemenata. Ovdje vidimo dokazano upravo to da se jedna osjetilna percepcija — ona od svjetla — direktno podudara s mišlju. Tu međutim, imamo neposredan odnos između čulno opazivog i nad-osjetilnog, što može biti formulirano: *čista misao je nadosjetilni element u svjetlu, ili svjetlo je čulno opazivi izraz čiste misli.*

Bilo bi zanimljivo pitati da li, slično, možemo naći direktno podudaranje nadosjetilne stvari za neku drugu osjetilnu pojavu, pošto su za čistu misao one dostupne samo indirektno preko percepcija svjetla. Međutim, za to će biti pogodna samo znanost duha, dok se mi još bavimo razmatranjima prirodne znanosti. Znanost duha nam pokazuje, u stvari, da iza tona, na primjer, postoji još nešto esencijalno različito od jednostavne pojave kretanja u zraku. Prema tome, vidimo kako već postoji miješanje osjetilne i nadosjetilne stvari u cijelom intelektualnom znanju temeljenom na osjetilima. S time, veza sa znanošću duha postaje nam očigledna. Ako želimo opisati mineralno carstvo unutar svijeta percepcije, moramo potražiti izraz dijela perceptivnog svijeta koji za čistu misao ostaje nepromijenjen. Kao što smo vidjeli, nisu sve oznake dopustive za materijalni sadržaj mineralnog carstva, dakle kažimo uvjetno da za intelektualno razmatranje mineralno carstvo može biti raščlanjeno kao suma mineralnih (fizikalnih, kemijskih, itd.) sila. Tu, sila ne znači nešto što uzrokuje ili nosi mineralna svojstva, već same mineralne pojave, i u njihovoj

osjetilnoj i nadosjetilnoj vezi. Sada možemo postaviti ovo pitanje: možemo li pronaći čak i više oblika sile unutar opazivog svijeta?

Sada, ako prijedemo na čulno perceptivnu pojavu koju zovemo biljno carstvo, prva stvar s kojom se susrećemo su opet mineralne sile, premda u daleko složenijoj međusobnoj povezanosti. Za nas, to je izraženo na takav način da je perceptivna cjelina nazvana *kisik* jednaka bilo da je dobivena iz mineralnog carstva ili iz umjetnog ili prirodnog procesa u biljnom svijetu. S ovakvim istraživanjima, naravno, samo dotičemo mineralni dio biljke — to jest, dio koji ostaje nepromijenjen pred striktnom mišlju. Međutim, to je slučaj samo kada biljci nedostaje upravo ono što je čini biljkom; u "živoj" biljci, vidimo da mineralno ne ostaje nepromijenjeno pred striktnom mišlju. Moramo pustiti promjenjivi element u rigidne zakone logike da dodirne esenciju biljke. Taj element je izražen u konceptu razvoja, ili rasta, nasuprot čisto logičkom konceptu postojanja.

U kasnijem poglavlju naših epistemoloških istraživanja znanosti duha (koje se bavi samo postojanjem), ispitati ćemo koliko koncept razvoja mora biti postavljen iznad forma logike. Ovdje je dovoljno primijetiti da, kroz koncept razvoja, izražavamo činjenicu da, u slučaju biljke možemo vidjeti, upravo u odnosu na mineralogiju, da ona ne ostaje nepromijenjena pred čisto logičkom misli. Vidimo da biljka raste, prehranjuje se, i razmnožava — to jest, primjećujemo promjenu koja nije, kao kod minerala, izazvana izvana, već unutar same biljke. Vanjski uvjeti (sunčevo svjetlo, kiša, pogodno tlo, itd.) samo pružaju mogućnost, omogućujući mineralnom elementu, koji treba vanjske utjecaje, da u samoj biljci slijedi uzroke koji proizvode promjene. Vidimo da mineralni element u biljci ni na koji način ne slijedi svoje odgovarajuće zakone, već odudara od svog uobičajenog ponašanja. To se može vidjeti, svakako, iz činjenice da je mineralna struktura biljke odmah uništena od vanjskih utjecaja kada protudjelovanje biljke prestaje. Jasno vidimo da smo suočeni s novom vrstom sile koja se u osnovi razlikuje od mineralnih sila. Takve sile se pokazuju jačima od mineralnih sila i nadvladavaju ih. U životnim formama biljaka te sile vidimo izražene; za svoju vlastitu svrhu, one mineralne sile pretvaraju u ruho da se prekriju. Što se tiče biljaka, možemo govoriti o tjelesnosti u kojoj nadosjetilna biljna priroda živi.

Opet, vidimo vezu sa znanostima duha, koja za nas opisuje nadosjetilni dio biljke. Taj dio znanosti duha naziva *etersko tijelo*, i pošto su materijalni koncepti unatoč svemu neizbježno lako pridodani tom izrazu, važno je da naučimo jasno vizualizirati pravu prirodu eterskog tijela biljaka temeljeno

na snazi prirodoznanstvenih razmatranja. Ako se označavanje materije kao nositelja mineralnih svojstava ne može prihvatiti u mineralnom svijetu, to je još i više tako s obzirom na biljnu aktivnost. Zaista, zapeli smo s materijalnim konceptima utoliko što ustrajemo u primjenjivanju čisto logičkih formi mišljenja bez fluidnog elementa razvoja na biljnu aktivnost. Međutim, iz ovog shematskog tretiranja prirodne filozofije koncept ćelije se također javlja kao materijalno objektivni predstavnik životnih procesa. Premda možemo koristiti riječ *ćelija*, u isto vrijeme moramo zapaziti što je stvarno dano — središte sile višeg reda unutar mineralnog svijeta naše percepcije. Suočeni smo s dvije vrste sila u osjetilnom predstavljanju biljaka i, u suglasju s time, životinja i ljudskih bića: mineralnim silama i biljnim silama. Sada, ako vidimo da one biljne snage prožimaju sav organski život i da su prisutne kada god možemo govoriti o sustavu ćelija, možemo reći da je etersko tijelo suma sila koji minerale pretvaraju u ćelije. U uvjetima osjetilne percepcije, izraz nadosjetilnog eterskog tijela je u formama biljke koja se razvija kroz rast, održava sebe kroz prehranu, i sebe prenosi kroz razmnožavanje.

Ako prijedemo na životinjsko carstvo, tjelesnost životinja opet vidimo podložnu novim silama koje su esencijalno različite od biljnih sila. To je izraženo ne samo u mineralnoj strukturi životinje, već također i u njenoj životnoj povijesti. Dok biljku vidimo vezanu za tlo koje je okružuje — njena mineralna struktura je uništena ako je biljka iščupana iz tla na kojem raste — vidimo da se životinja odvojila od majke zemlje bez da je njena mineralna struktura uništena. Prema tome, te nove sile se sa svoje strane pokazuju jačima nego prethodne, i one mineralnu formaciju čine još složenijom. One dodaju u izraz eterskog tijela — na relativno jednostavnu strukturu ćelije biljaka — sustav žlijezda koje kontroliraju cirkulaciju fluida u organizmu. Taj organizam više nije ujedinjen s majčinskim tlom, kao što je to biljka. Te sile se uključuju s cijelim novim sustavom, koji je perceptivni izraz tih novih sila. U njihovoj prirodi, same te sile su „unutarnje“. One životinji daju pokretljivost koju treba, odvojivši se od majčinskog tla — na primjer, za prehranu — i one ponovno uspostavljaju vezu između životinje i vanjskog svijeta.

Taj novi sklop je nervni sustav, perceptivni izraz nutrine. Nervi vanjske utiske vode unutra preko osjetilnih organa, dok interne impulse vode vani preko organa kretanja. Kada zapazimo činjenicu da su te sile prisutne kada god se manifestiraju učinci unutarnje prirode, tada dobijemo sliku novog tijela sile, prilično na način na koji smo prije vidjeli u slučaju eterskog tijela,

i s time imamo definiciju za nadosjetilni aspekt životinja i ljudskih bića koji znanost duha naziva *tijelo osjećaja* ili *astralno tijelo*. Tijelo osjećaja je zbroj sila koje ćelije pretvaraju u nerve.

Temeljito istraživši svijet tjelesnosti uz pomoć epistemološki branjive prirodoznanstvene metode, naš očigledan zadatak postaje povezati ljudsko tijelo s ovom linijom misli. Vidimo da je ljudsko tijelo mineralna struktura, oblikovana životnim silama, i obasjana sviješću od sila subjektivnosti. Možemo praviti razliku između izraza *fizičko tijelo*, *etersko tijelo*, i *astralno tijelo*, ali ona su promijenjena četvrtom vrstom sile koju, nastavljajući naše prethodne definicije, možemo opisati kako slijedi. Ljudsko tijelo možemo razlikovati od životinjskog tijela zbrojem sila koje povezuju nervnu supstancu zajedno, da bi oblikovale ljudski mozak; zasigurno, ne može biti sumnje da u strukturi i veličini mozga imamo tjelesnu razliku između ljudskih bića i najviših životinja, kakav god stav inače usvojili o odnosu između životinja i ljudskih bića.

Međutim, novi oblik sila koje ovdje raspravljamo ne smijemo gledati kao što smo do sada. U tim strukturama više nemamo izraz tjelesnosti u smislu da misao stoji nasuprot njihovoj osjetilnoj manifestaciji. Radije, ovdje moramo imati posla s čulno opazivim izrazom same misli. Niti možemo nastaviti praviti razliku između nas samih i nadosjetilnih aspekata tih pojava, jer smo mi sami taj zbroj sila. Taj zbroj sila nalazimo kao biće — "Ja" — iz kojeg je uzet standard za cjelokupno prirodoznanstveno propitivanje. Te nove sile same mogu shvatiti sebe kao teorija znanja. Kod promatranja mišljenja, mi nadosjetilno shvaćamo direktno. Jedino znanost duha može imati mjesto u tom proširenju prirodnih znanosti. Prema tome, teorija znanja nagoviještena na početku vodi nas, svojom primjenom kao prirodna znanost, do same granice znanosti duha.

Sada se možemo uhvatiti za nit naših epistemoloških razmatranja koju smo ostavili u poglavlju, ""Ja" i priroda ljudskog bića". "Ja" sebe po sebi shvaća kao stvarnost. Prije nego sebe može temeljiti na sebi, mora se odvojiti od "ne-Ja". Prirodnoznanstvena spoznaja javlja se kroz "Ja", s njegovom najdubljom prirodom, čistom misli, dosežući vani do "ne-Ja", gdje nalazi osjetilnu percepciju, najdublji izraz "ne-Ja". Ipak, postoji još jedno područje u kojem je "Ja" nađeno u intimnom prirodnom jedinstvu s "ne-Ja". Izraz za to je ljudska duša, i uspjeli smo u izvlačenju njene trostruke prirode kao duša osjećaja, duša intelekta, i duša svijesti iz suptilnijih odnosa između "Ja" i "ne-Ja".

Sada kada smo istražili područja "ne-Ja", vidimo da tamo moramo imati posla s tri različite vrste sila, s kojima četvrti oblik, "Ja", sada može održavati vezu. Na ovaj način, dosegili smo do novog razumijevanja karakterističnih razlika tri aspekta duše, pošto vidimo da "Ja" ima prirodnu povezanost sa svakom od tri oblasti sile. Možemo se uvjeriti u tu istinu i još jednom postići posebno intiman kontakt sa znanošću duha razmišljajući da smo to mi sami oni koji su, na nadosjetilni način, smješteni unutar sila oblasti prirode, tako da mi prema tome direktno doživljavamo tu vezu sa strane "Ja". Tako naznačenu sferu, ljudsku dušu, karakterizira koncept osobnog i jedinstvenog; ona proizvodi spoj između univerzalnosti čiste misli i singularnosti osjetilne percepcije, ali ovdje nije stvar u mislima koje steknemo o osjetilnom svijetu, pošto one spadaju u prirodoznanstveno znanje, već način na koji "Ja" ima svoje biće usred vanjske prirode.

Mi ljudsku tjelesnu organizaciju — dio "ne-Ja" koji uključuje mogućnost "Ja" — poznajemo kao mineralnu strukturu, formiranu i održavanu od životnih sila, otvorenu vanjskom svijetu od sila subjektivnosti. To je apparatus koji posjeduje sposobnost za senzaciju kroz osjetilne organe, a kroz organe kretanja sposobnost djelovanja. Treba zapaziti da ni senzacija niti kretanje ne postaju činjenice zahvaljujući samo apparatusu. Četvrta vrsta sile, "Ja", potrebna je za to — da koristi ili aktivira apparatus. Pošto mogućnost senzacije i djelovanja potječe od astralnog tijela, jedinstvo "Ja" i sila astralnog tijela je ono što doživljavamo kao senzaciju ili neposredan nagon. Utoliko što "Ja" živi silama astralnog tijela, ono je senzacija, ili duša osjećaja. Koristeći izraz *senzacija*, označavamo unutarjni doživljaj koji se ujedinjuje s vanjskim osjetilnim utiskom. Međutim, stimulansi za djelovanje koji slijede direktno iz senzacije također su dio sfere duše osjećaja.

Sljedeće područje, jedinstvenog, ili osobnog, morati će biti opisano prema onom što "Ja" doživljava sa silama eterskog tijela. Još jednom razmotrimo senzacije; one su subjektivni doživljaji osjetilnih kvaliteta. Ti doživljaji su potpuno kaotični, bez ikakve povezanosti. Neki doživljaj je vrijedan jednako kao i bilo koji drugi; ono što je važno primijetiti je da je takav doživljaj potpuno završen kada je osjetilni organ o kojem se radi odvrćen, ili vanjski stimulans prestane. Ništa nije preostalo ako uzmemo u obzir samo senzaciju; potrebne su druge sile da zadrže bilo što od senzacije. Takve sile, zapravo, postoje — sile eterskog tijela s kojima se "Ja" sada može ujediniti. Međutim, pošto je "Ja" s vanjskim svijetom povezano samo kroz osjetila — to jest, kroz snage astralnog tijela — ono može koristiti sile

eterskog tijela samo onoliko koliko astralno tijelo za to snabdijeva materijalom. Sile eterskog tijela su organizirajuće, formativne sile; ako se "Ja" ujedini s kaosom senzacija, doživljaji će se predstaviti "Ja", u kojem su senzacije bačene u forme, zadržane, koordinirane, i izdvojene. "Ja" uz pomoć sila eterskog tijela, senzacije transformira u mentalne slike. Mentalne slike su ostaci svega što "Ja" doživljava u vanjskom svijetu, čak i nakon što je senzacija prestala. Sve pojave pamćenja su povezane s ovim područjem unutarnjeg doživljaja, sveobuhvatno nazvanim duša intelekta. Duša intelekta je "Ja" utoliko što je "Ja" ujedinjeno sa silama eterskog tijela. U skladu s time, stimulans za djelovanje koji ima izvor u sposobnosti pamćenja — navike, sklonosti, strasti, i tako dalje — pripada ovoj sferi.

U ovom trenutku želimo proturječiti argumentu da definicije senzacije, mentalne slike, instinkta, navike, i tako dalje vrijede također i za životinje, i čak i za biljke. Postoji rasprostranjena tendencija danas — kada su molekularna memorija, atomska duša, i tako dalje, aktualni izrazi — da se bića prirode proučavaju ne u njihovim tipičnim pojavama, već u „prijelaznim formama“. Prva stvar koju u vezi toga treba reći je da se takve distinkcije među mineralima, biljkama, i životinjama odnose na tijela tih bića. Mi se ovdje, međutim, bavimo dušom, ljudskom dušom, jedinin o čemu nam naša sadašnja sredstva omogućuju da tvrdimo bilo što. U sljedećoj raspravi, kada smo jednom položili nužne temelje, moći ćemo također raspravljati duševno-duhovni aspekt prirodnih carstava. Točno je da ćemo tada vidjeti da smo opravdano životinjama pripisali za njihove vrste dušu osjećaja i, za više vrste, čak i tragove duše intelekta, ali samo krenuvši od životinjskog "Ja", koje se u temeljima razlikuje od ljudskog.

Sada, ako se "Ja" dalje ujedinjuje sa silama fizičkog tijela, ono je potpuno zaposjelo svoju cijelu tjelesnu organizaciju. S time, ulazimo u sferu jedinstvenosti u kojoj "Ja", zahvaljujući njegovim senzacijama, mentalnim slikama i iskustvima, može razviti svoju univerzalnost. Mentalne slike postaju koncepti; "Ja", unutar njegovog mineralnog tijela, može se osjećati odvojeno od vanjskog svijeta, i dobivamo kontrast "Ja" i "ne-Ja", koji je činio početak naših epistemoloških razmatranja. Dok ljudska svijest (utoliko što se tiče duše osjećaja i duše intelekta) zavisi od vanjskog stimulansa, ona sada postaje samosvjesna. Znanost duha to područje jedinstvenosti naziva duša osjećaja. Područje aktivnosti koje odgovara duši svijesti je moral. U duši svijesti, mi stječemo moralnu nezavisnost, čime vlastitim idealima dopuštamo da preko naših djela teku vani u svijet. Vidimo da prirodna konjukcija između "Ja" i "ne-Ja" ima dva oblika izražavanja, koja vode do

nezavisnosti u duši svijesti — nezavisnost spoznaje i nezavisnost djelovanja. Također djelovanje možemo klasificirati u skladu s tri gledišta — to jest, u skladu s putom koji uzima unutar trostruke sfere jedinstvenosti. "Ja" je ono koje djeluje, ali moralna nezavisnost može se postići samo nakon što je "Ja" sebe shvatilo u nezavisnosti.

S ovime, sada smo uspostavili kontakt sa znanošću duha na strani djelovanja. To je iznimno važno, jer nam to pokazuje da ulazak u duhovnost ne započinje s djelom ništa manje nego s činom spoznaje. Djelo i spoznaja se podudaraju. Utoliko što se razumijevane "Ja" javlja kao kulminacija prirodne znanosti, to je znanje; kao djelo, potpuno unutar duhovne sfere, to je ulazak u duhovne svjetove. Kroz osjetilni i duševni život, ljudska bića zavise o silama prirode; shvaćajući "Ja", ljudska bića uzimaju svoje mjesto među kreativnim bićima svijeta.

Sada, ako pogledamo unatrag na put koji je „prirodna primjena naše sposobnosti spoznaje“ — primjena prirodoznanstvenih metoda — izborila za nas, vidimo da sada možemo praviti razliku među oblastima prirode, jer smo mi sami — kao "Ja" bića, u prirodnoj uniji s onim „poljima sile“; otuda, razlikovanje između, i doktrina o, prirodnim oblastima može se izgraditi na stvarnosti "Ja". Takva klasifikacija onda ne sadrži ništa proizvoljno ni slučajno, već u njoj na različitim stupnjevima nalazimo stvarnost duhovnog života kojem "Ja" kao samosvjestan duh pripada. Koncepti koje smo formirali nisu mrtve apstrakcije, inače nikada ne bismo uspostavili vezu s duhovno-znanstvenim istraživanjima. Moramo nadići mrtvu, mineralnu logiku i pustiti da živi koncepti rastu iz koncepta *koncepta*, čistog "Ja", koje je živa, duhovna stvarnost. Ipak, postigli smo još nešto osim toga. Našim kružnim napredovanjem, od zasnivanja kognitivne "Ja"-spoznaje primjenjujući je na oblasti prirode i natrag do "Ja", skovali smo prsten povjerenja u rezultate znanosti duha. To nas vodi korak dalje; sada smo u položaju da također shvatimo drugu stranu spoznaje, duhovno-znanstvenu, ne samo u pogledu teorije, već također i u pogledu metode.

Kada "Ja" kao duša svijesti postaje svjesno svoje kreativne snage, također će biti spremno napredovati do duhovnog djelovanja; tako ćemo odlučiti kročiti stazom koja nam je pokazana od znanosti duha. U spoznaji-kao-teoriji, javlja se kao put samo-poricanja, ili žrtvovanja, s ciljem koji se jedva nazire; u spoznaji kao djelovanju sada možemo napraviti taj prvi korak, s jasnom svrhom, u smjeru koji pokazuje duhovni učitelj.

Da je viša spoznaja moguća možemo prepoznati iz formulacije teorije našeg intelektualnog znanja (skiciranog u prethodnom poglavlju). Ako "Ja" u intelektualnoj spoznaji primjenjuje svoj standard stvarnosti na "ne-Ja", to je samo jedna od tri mogućnosti. Moramo potvrditi da je daljnji stupanj spoznaje moguć ako sebi predočimo činjenicu da sada "Ja" nema više prevagu u odnosu između dva faktora, "Ja" i "ne-Ja", već da su oba u ravnoteži (imaginativna spoznaja). Do mogućnosti trećeg stupnja smo došli vidjevši da "ne-Ja" sada dominira i pruža standard za novu stvarnost — "Ja", više ja (inspiracijska spoznaja). Sada, ako esencija spoznaje uključuje to da "Ja" postiže ponovno sjedinjenje s "ne-Ja", od kojeg se odvojilo, vidimo da se razlika između intelektualnog i drugih stupnjeva spoznaje sastoji od toga da intelekt postiže to ujedinjenje na više teoretski način, tako da "Ja" vraća čistu misao "ne-Ja", takoreći; ali da bi došli do više spoznaje, "Ja", u njegovoj živoj duhovnosti, moramo "ne-Ja" pristupiti praktičnim sredstvima. Iskaz duhovnog istraživača vodi nas od prepoznavanja mogućnosti više spoznaje do prepoznavanja njene stvarnosti, i povjerenje u iskaz duhovnog istraživača — zadobiveno u procesu intelektualne spoznaje — vodi nas dalje do razumijevanja puta duhovnog istraživanja, i konačno do samog puta.

Područje djelovanja za intelektualno znanje je osjetilno iskustvo, utisci koje "Ja" prima od "ne-Ja" kada ostaje postavljeno nasuprot njemu. Sada, gdje nalazimo područje djelovanja za put do više spoznaje? Jasno, u interakciji između "Ja" i "ne-Ja", kojom su oboje ujedinjeni iznutra.

Jasno vidimo da je područje djelovanja za "Ja" na putu više spoznaje ljudska duša. Kao što smo vidjeli, duša je u njenoj trostrukoj strukturi područje ljudske prirode gdje "Ja" ima direktnog udjela u životu "ne-Ja". Međutim, dok duša u prirodnom životu prenosi poruke poslone od "ne-Ja" kao tjelesne osjetilne utiske, taj proces sada mora pretrpjeti obrat; dok je "Ja" primatelj intelektualnog znanja, ono mora biti davatelj na putu do više spoznaje. Mora izliti svoju najčišću esenciju u "ne-Ja" — to jest, primarno u sferu "ne-Ja" u kojoj "Ja" već ima udjela; u dušu. Iz ove perspektive, ako uzmemo u obzir smjerove dane od duhovnog učitelja, otkrivamo kako se taj obrat odvija; u tom obratu vidimo sredstvo za djelovanje "Ja" na dušu, i nema skrovitog mjesta u duši koje nije dirnuto tim djelovanjem.

Kada je pokazano kako "Ja" sebe mora učiniti potpuno neosjetljivim na utiske osjetila i kako se svijest mora isprazniti od svih osjetilnih ostataka da bi se ispunila sadržajem izvučenim iz duha, onda vidimo kako je to utjecalo na obrat u odnosu između "Ja" i "ne-Ja". Tom stanju je dano ime

meditacija, i "Ja" taj rad mora izvršiti sa snažnom voljom. Kao rezultat, dan nam je opis kako "Ja" postupno napreduje do duhovnih izvora iz kojih je strujalo. Proširenje s daljnjim detaljima je, naravno, izvan opsega rasprave kao što je ova. "Ja" ne može krenuti putem pomoću opunomoćenika, ali postoji jedan učinak koji bi takva razmatranja trebala imati; put do više spoznaje će nam postati razumljiv i bit ćemo upoznati s njegovim značajem.

Prema tome, dolazimo do stajališta s obzirom na život koji je karakteriziran radom na duši s namjerom da ponovno ujedini "Ja" s njegovim prvobitnim izvorom, kojeg zovemo *božanskim*. Ta perspektiva prema životu može se nazvati religija, ako tu riječ uzmemo u njenom ispravnom smislu. Na početku smo postavili da duša označava način i predmet religioznog načina kontemplacije. Sada, stigavši do istinski religioznog stajališta s obzirom na život, možemo također doći do toga da razumijemo prirodu perspektive koja je još religiozna, premda nesvjesno, kao i da razumijemo značaj povijesnih "religija".

Vidimo da je potvrđeno da, otkrivši epistemološku osnovu za učenja znanosti duha, također možemo otkriti osnovu za druge poglede na svijet. Prirodnoj znanosti ne možemo ukazati veće poštovanje nego koristiti njenu metodu. To će nas dovesti u sklad s drugima koji istinu žele isključivo na polju prirodne znanosti i čije duhovno biće ne stječe povjerenje u svoju vlastitu duhovnu stvarnost i, dakle, u stvarnost duhovno-znanstvenih istraživanja. Gledajući natrag s našeg religioznog stajališta, također ćemo se osjećati ujedinjeni s drugima čija se želja za život u duhu ne usuđuje pogledati u lice svom vlastitom duhu — onima koji se, da bi izbjegli ujedinjenje s božanskim u religioznoj predaji ne mogu odlučiti da potraže, kroz znanost duha u samosvjesnosti, ponovno ujedinjenje s božanskim.

Ako naučimo cijeniti vrijednost drugih pogleda na svijet na ovaj način, to dugujemo znanosti duha — čije doktrine leže pred nama, s pravom nas pozivajući da koristimo snage spoznaje koje već posjedujemo, dajući nam hrabrost da nađemo oslonac u našoj vlastitoj duhovnoj prirodi, i time oslobađajući naše snage za život u duhu, za spoznaju kao djelo.

3

Filozofija kontradikcije

Toliko smo postali bliski s kontradikcijama života i ljudske duše da smo o njima skloni govoriti kao o permanentnim aspektima našeg pogleda na svijet. Svi prikazi života, iznad svega artistički, skloni su koristiti taj motiv. Ipak, gledajući pobliže, takvi prikazi i izlaganja kontradikcija služe da ih se ujedini na višem planu, bilo u znanstvenoj sintezi ili artističkom preobražaju. Premda možemo uvelike uživati kontemplirajući naš šarolik i paradoksalni život u svoj njegovoj raznolikosti, i premda možemo snažno osjećati da život stalno poprima nove oblike da bi sebe uništio, mi ipak imamo potrebu — s obzirom na znanstvenu interpretaciju života i univerzuma — za "sustavom" koji ne uključuje kontradikciju.

Može nas pokolebati to da bi materijalistički monizam, kao koherentno, konzistentno objašnjenje kozmosa, trebao danas toliko prevladavati, kada kontradikcije u životu pojedinaca i nacija sebe utiskuju tako snažno kao stvarnost. Iza "monističke" prirodne filozofije je misao da su prirodni zakoni osnova svih procesa i da je bilo koja kontradikcija iluzija koja mora nestati kako naše razumijevanje raste. Antropozofija, ili znanost duha, izgleda prepuna kontradikcija u usporedbi s gledanjima kao što je duhovni monizam. Gledano iz ove perspektive, prva dva poglavlja ovih epistemoloških temelja za znanost duha bez sumnje će izgledati neprihvatljivo, pošto otvoreno i eksplicitno koriste najveće kontradikcije. To nam daje dovoljno razloga da skrenemo našu pažnju na prirodu kontradikcije i pokušamo slijediti, u kratkom pregledu, prirodu ne-kontradiktorne misli da bi opravdali kontradikcije sadržane u tim poglavljima.

Želja da se ne pati od kontradikcije u znanstvenom razmišljanju toliko je jaka da postoji doktrina koja bi se mogla nazvati "zakon ne-kontradikcije". Ta doktrina je logika, koja obično seže do nekoliko principa koji, slično matematičkim aksiomima, nemaju namjeru biti podložni niti imaju potrebu daljnjeg dokazivanja. Vidjevši da je kontradiktorna misao nazvana "pogrešna", a ne-kontradiktorna misao nazvana "točnom", za nas bi bilo vrlo zanimljivo da pronađemo koji aksiom to izražava. Da bi ukazala na to

što bi trebalo smatrati pogrešno ili točno, logika objavljuje aksiom ne-kontradikcije. Kako je formulirano od Aristotela, tvorca logike, aksiom glasi, "ne može se o nečemu reći da jest i da nije u istom pogledu i u isto vrijeme". To je obično simbolički izraženo ovako: dvije prosudbe, A je B i A nije B, ne mogu oboje biti točne u isto vrijeme. Sadržaj tog aksioma je negativan; on karakterizira ono što je pogrešno. Prema tome, ako dobijemo tvrdnju kao rezultat točne misli, trebali bi biti onemogućeni da dođemo do njene suprotnosti od točne misli, također.

U stvari, ipak, dobro su poznati slučajevi u kojima, iz jednako čvrstih logičkih razloga, mogu biti predstavljene dvije tvrdnje, od kojih svaka tvrdi suprotno od one druge. Takve tvrdnje su nazvane *antinomi*. Jedan od najpoznatijih antinoma kaže da razum zahtijeva da postoji prauzrok svih pojava koje nisu uzrokovane ničim drugim, i da će svaki uzrok u svijetu biti uzrokovan onim koji mu je prethodio. Iz toga se zaključuje "da moramo napustiti svaku pretpostavku da su stvari i njihovi odnosi samodostatni". Prema tome vidimo da je mogućnost prodiranja u prave temelje egzistencije razumom, u izvjesnom smislu, žrtvovana aksiomu ne-kontradikcije, koji je naravno, također princip tog istog razuma. Zar ne bi, dakle, bilo bolje za sada propitati aksiom ne-kontradikcije u smislu da li on zaista ima takvu apsolutnu valjanost? Zasigurno su to isti logički razlozi koji bi razum podvrgnuli kriticismu, mada oni vode do antinoma.

Prva stvar koja nas mora pogoditi u vezi aksioma ne-kontradikcije je princip negacije. Jasno je da je taj princip najvažniji kod misli; on misli daje njen osnovni karakter u pogledu usporedbi i razlikovanja. Ovdje možemo reći da princip negacije nije zadovoljavajući kada kažemo da je povezan s principom afirmacije, ili potvrđivanja, dajući kao naš razlog da svaka negacija a priori pretpostavlja potvrđivanje; jer se sa istom opravdanošću može reći da svakoj afirmaciji ili potvrđivanju mora prethoditi izbacivanje svega ostalog. Primarni koncepti samih misli, ispravno i pogrešno, uvjetuju jedan drugog, a aksiom ne-kontradikcije je najbolji primjer principa negacije koji je postavljen u službu onog što je ispravno. Aksiom ne-kontradikcije, kada se želi koristiti kao kriterij za točno, odmah se transformira u aksiom za isključeno treće: dvije uzajamno suprotne prosudbe, A je B i A nije B, ne mogu obje u isto vrijeme biti pogrešne; treća prosudba o istom odnosu između A i B je isključena; iz netočnosti jedne tu slijedi točnost druge. Obje premise možemo sažeti u jednoj: A je ili B ili nije B. U ovoj formulaciji drugi dio izgleda sasvim suvišan, jer lako se dođe do toga da se kaže da, ako A jest B, ne može u isto vrijeme također ne biti B.

Zasigurno mora biti daleko teže demonstrirati netočnost od A nije B, jer B je nešto potpuno odredivo, dok ne-B nije nikakav kriterij za A, i da bi pokazali netočnost od ne-B, mora se pokazati da su svi mogući slučajevi od ne-B netočni. To da imamo dovoljno osnova za prosudbu A jest B daleko je važnije nego drugi dio naše formule. To je izraženo aksiomom dovoljne osnovanosti, koji se ovdje pokazuje kao najbitnija komponenta aksioma o ne-kontradikciji. Sada, ako smo zadovoljni da ne karakteriziramo rečenicu ili koncept koji izražavamo s negativne strane, tada smo ostavljeni s prvom polovinom našeg transformiranog aksioma o ne-kontradikciji: kada je jednom A (s dovoljno razloga!) označeno kao B, to mora biti konačno. Međutim, to je jedan esencijalni princip logike, princip identiteta koji sada u sebi sadrži sve ostale principe. Neshvatljivo je kako danas princip identiteta ponekad može biti opisan kao potpuno lišen sadržaja. Jasno je, ako želimo ispitati dubinu misli koja vodi do antinoma dok želimo izbjeći svaku kontradikciju (koja, dok se podčinjava istim zakonima logike, proglašava sebe nesposobnom da dosegne stvarnost vlastitom snagom), da tada moramo prionuti na princip identiteta.

Princip identiteta u biti kaže, "svaki koncept, svaka prosudba jednaka je sebi". Jasno je da se ne držimo prirode tog principa kada kažemo da od nas traži da shvatimo isto predstavljanje, isti koncept, istu prosudbu u svakoj prigodi na isti način, pošto bi to samo bio postulat lingvističkog izraza. Princip identiteta treba potpuno biti shvaćen u pogledu sadržaja. Sadržaj koncepta ili prosudbe je od njega utvrđen u obliku koji je jednom bio postavljen. Svako drugo značenje mora izričito ostati isključeno, a to isključenje svega drugog je već implicirano u tom aksiomu. Ne trebamo to naglasiti posebnim odvojenim aksiomom. Tim isključenjem je svaka kontradikcija, od početka, lišena sve potpore.

Logika dobro shvaća da postoje razni stupnjevi za isključivanje, razlikovanje, ili negaciju. To je povezano s klasifikacijom konceptata. Važna distinkcija je da je, u skladu s podređenim, nadređenim i koordiniranim konceptima, nekoliko koordiniranih konceptata podređeno jednom nadređenom. Na ovaj način postoje cijele konceptualne serije koje stoje u odnosu podređenosti — na primjer, lav, predator, sisavac, živo biće, i tako dalje. Aksiom identiteta očigledno se javlja gdje god je pitanje raznolikih konceptualnih nizova. Jasno je, na primjer, da stolica nije sisavac. Međutim, unutar istog konceptualnog niza princip identiteta radi na takav način da dva koordinirana koncepta koja potpuno ispunjavaju koncept koji im je nadređen, jedan drugog isključuju pod svim okolnostima. Kazano je da su

oni kontradiktorno suprotstavljeni jedan drugom. Ako postoji više koordiniranih koncepata koji moraju biti podređeni jednom nadređenom, njihov odnos je nazvan suprotna opozicija. Primjer suprotne opozicije je ravan i zakrivljen; dva koncepta potpuno iscrpljuju nadređeni koncept linije. Primjer suprotne opozicije je proljeće, ljeto, jesen, i zima za nadređeni koncept godišnje doba. Linija koja nije ravna mora biti zakrivljena, ali ako nije proljeće, može biti ljeto, jesen, ili zima. U skladu s time, godišnje doba nije određeno jednostavno negacijom proljeća. Treba negirati sve preostale koncepte suprotne opozicije da bi se utvrdio konačan koncept te iste vrste.

Ako sada usporedimo koncept s onim što mu je podređeno i nadređeno, dobijemo različite odnose. Ovdje je primarna briga da bi konceptualni niz trebao biti ispravno formiran, a to možemo ocijeniti činjenicom da svaki koncept mora uključiti sve one nadređene mu u istom nizu. Tako, na primjer, prethodan niz — lav, predator, sisavac, i tako dalje — formiran je nekorektno, pošto svi predatori nisu sisavci. Ovo je ispravna linija: lav, sisavac, kičmenjak, životinja, živo biće. Ako izvučemo bilo koju vezu iz ispravne linije, sve nadređene koncepte nalazimo sadržane u tom jednom. Točno je, naravno, da je siromašniji za barem jednu karakteristiku.

Ako analiziramo koncept sisavac u smislu niza, vidimo da su koncepti kičmenjak, životinja, živo biće, i tako dalje, u njemu sadržani. Vidjeli smo da koordinirani koncepti raspoređeni u konceptualni niz isključuju jedan drugog. Isključenje se, međutim, ne širi do onog što je sadržano u svim koordiniranim konceptima — nadređenog koncepta. Najvažniji zadatak konceptualne znanosti je formirati ispravne nizove. U tom smislu, princip usporedbe, ili uključivanja, važan je kao i princip isključivanja, ili razlikovanja. Prema tome imamo nekoliko općih pravila za povezanosti koncepata primjenjivih na opću logiku. Najvažnije, princip isključivanja treba se koristiti na razborit način. Sada ćemo princip isključivanja pokušati odrediti pobliže.

Ako je princip identiteta inherentno opravdan, onda bilo koji koncept po svojoj prirodi isključuje ono što je drugo nego on sam. Štoga je isključeno postoji izvan koncepta i nikada ne ulazi u njega. Ta vrsta isključivanja izolira individualni koncept u skladu s konkretnim, konceptualno izrazivim gledištem. To je koncept usporednosti, u kojem ništa nikada ne može kročiti na drugo mjesto bez da to drugo poništi. To je koncept prostora, koji mora biti nadređen svim konceptima i konceptualnim nizovima koji isključuju jedan drugi, kao posljednji i najviši i, stoga, zajednički svima njima, bijući u njima sadržan. Svi pojedini nizovi koncepata, za početak, isključuju jedan

drugog držeći se principa identiteta. Tako i svi koordinirani koncepti istog razreda u konceptualnom nizu, koji ipak sadrže zajednički, nadređeni koncept. Od svakog koncepta niza, taj niz i ni jedan drugi vodi prema gore, dok prema dolje, drugi niz se može pridružiti — konkretno, jedan za svaki koordinirani koncept, i niz pritječe u toj konkretnoj točki. Prema tome, koncept lav vodi do nadređenog koncepta kičmenjaci, i otuda nedvosmisleno prema gore. Unatrag, međutim, možemo pratiti koncept duž različitih nizova i dosegnuti, na primjer, guja. Brojni drugi nizove se susreću u konceptu životinja. Prema tome, možemo vidjeti kako se čak i udaljeni nizovi, koji u početku isključuju jedan drugi, susreću u jednom konceptu.

Sada završimo prethodni niz: lav, sisavac, kičmenjak, živo biće, tijelo, produžetak, prostor. U konceptu tijelo, pritjecati će beskonačan broj nizova — konkretno, svi oni u kojima princip identiteta zahtijeva isključenje onog što je nešto drugo osim tog koncepta. Još jedan primjer je sjedalica, namještaj, kućna naprava, korisna stvar, tijelo, produžetak, prostor. Ako, dakle, ove koncepte razmatramo prema principu identiteta, njihova veza postupno izvlači koncept tog principa — koncept prostora. Tu završava princip isključivanja svega što je nešto drugo osim koncepta.

Vidimo kako postoji nešto što je zajedničko svim konceptima koje možemo razlikovati prema principu identiteta — koncept koji odgovara upravo tom principu, koncept prostora. Pošto, prema principu identiteta, koncept prostora nalazimo opet u onom što je nešto drugo nego neki konkretan koncept, tada, s prijašnjim isključivanjem, princip može poništiti sebe. Prema principu identiteta, ono što je nešto drugo osim koncepta izvan je njega, ali sada moramo imati posla s konceptualnim odnosom koji nosi u sebi "nešto drugo osim koncepta". Ako je to što je "drugo" uneseno pravo u prostorni koncept, tada dobijemo koncept promjene u prostoru. Međutim, to je ništa drugo nego koncept vremenskih odnosa.

Svi koncepti i konceptualni nizovi u kojem je vremenski odnos prisutan kao esencijalni dio podčinjavaju se formi logike u kojoj (prostorna) kontradikcija s pravom prevladava, i princip identiteta nema valjanosti. Tu nalazimo početnu točku za veliki broj antinoma. Kada razmatramo koncepte i konceptualne serije koje uključuju vremenske odnose kao esencijalni element iz perspektive isključivanja onog što je drugo nego oni, za to gledište javljaju se kontradikcije. Prema tome, možemo se susresti s antinomima čak i kada radimo sasvim elementarna razmišljanja. Na primjer, prema principu identiteta, zakon je da su koordinirani koncepti uzajamno isključujući; svi oni uključuju samo zajednički nadređeni koncept.

Sada ako se susretnemo s koordiniranim konceptima koji ne isključuju jedan drugog, to je nezakonito u pogledu principa identiteta — antinomija — i iz te činjenice moramo zaključiti da je princip identiteta nedovoljan u ovom slučaju. Stolica s ručkama sastoji se od nogu, sjedišta, naslonjača, i naslona za ruku. Ti koncepti su koordinirani i isključuju jedan drugog. Sada ako sastavimo koordinirane koncepte koji sadrže nadređeni koncept "biljka", dobijemo, korijenje, stabljiku, listove, cvijet, plod, sjeme. Ti koncepti ne čine biljku isključujući jedan drugog, već su dio sadržaja tako da jedan "izrasta" iz drugog. Svaki od tih koncepata nam jasno pokazuje kako u sebi nosi ono što mu je kontradiktorno — konceptualno, a nikako prema više-manje materijalističkoj teoriji zatvaranja. Koncept "sjeme" obuhvaća ono što je nešto drugo — odnosno, da treba formirati korijenje i stabljiku; jednako je dio koncepta "stabljika", to da bi trebao iznjedriti listove i cvijet. Kontradikcija u konceptu, uključujući i ono što je drugo osim njega, opravdana je kada predstavimo vremenski odnos kao esencijalni dio koncepta. Pravi koncept sjemena nije da bi on trebao biti jednak sebi.

Sada se može reći da, bez obzira što mi uvedemo kao dio koncepta sjeme, on je još uvijek jednak sebi u svojoj ukupnosti. Zasižno, možemo to reći, ali tada ćemo izolirati koncept prema prostornom gledištu. Tako ćemo stići do zajedničkog konceptualnog niza koji odgovara principu identiteta: sjeme, biljka, živo biće, tijelo, produžetak, prostor. Međutim, zasižno je bitno različito stajalište ono koje nas vodi da formiramo ovaj konceptualni niz: sjeme, stabljika, list, cvijet, plod, sjeme... itd., konceptualni niz koji se vraća sebi. Pošto svaka veza u tom nizu uključuje onu koja joj slijedi (premda relativno prema nadređenom konceptu "biljka" oni su koordinirani), taj pojedini razred moramo usporediti s cijelim prostornim nizom. On je ekvivalentan s cijelim prostornim nizom. Drugim riječima, koncept (biljka) nadređen tom razredu koordiniranih koncepata nije samo predstavnik prostora, već zahvaljujući principu vremena unutar njega, jači je od prostora, takoreći. Koncept biljke ima, kao esencijalni sadržaj, rast u prostoru zahvaljujući principu vremena.

Tako dosežemo, kao zatvoreni niz koordiniranih koncepata, sljedeće nadređene koncepata: sjeme, biljka, živo biće, rast, nastajanje, vrijeme. Ovdje, također, korektno formirani konceptualni niz razvija temeljni princip logike, premda više logike koja se suprotstavlja uobičajenoj. To bi se moglo zvati "logika nastajanja", pošto koncept nastajanja donosi karakteristiku povezanih koncepata. Kontradikcija u konceptu nastajanja pojavljuje se najjasnije za princip identiteta pošto on može biti ispunjen samo potpunim

međusobnim prodiranjem onog što jest i onog što je nešto drugo. Princip nastajanja zahtijeva da, u niti jednoj točki tranzicije od jednog do drugog, ne zamišljamo skok, rez koji bi nam omogućio da kažemo da je jedna stvar na jednoj strani, druga stvar na drugoj. Prema vremenskom načinu gledanja na stvari, moramo pojmiti upravo potpuno jedinstvo oboje — što je, iz perspektive principa identiteta, najgrublja kontradikcija. Kada želimo secirati vrijeme, koje djeluje kao princip nastajanja, mi ga pokušavamo shvatiti u skladu s prostornim zakonom principa identiteta, i uhvaćeni smo u kontradikciju. Misao se mora proglasiti nesposobnom za stvarno postizanje mirne tranzicije od točke nastajanja do one u "neposrednom susjedstvu", jer bi u tu svrhu nastajanje moralo biti podijeljeno u beskonačno mnogo, beskonačnih susjednih točaka, a to se može ostvariti jedino u beskonačnom vremenskom okviru. Zato matematika uvodi simbol za beskonačno i ukazuje na način gledanja na stvari koje stoje u osnovi više od onih temeljenih na principu identiteta — gledišta za koje aksiom ne-kontradikcije nije valjan.

Vrlo je zanimljivo vidjeti rezultate do kojih je došla matematika pokušavajući se držati dalje od bilo kakve kontradikcije. U svom radu na tom području sve do tek nedavno, matematika je bezuvjetno tvrdila valjanost aksioma o ne-kontradikciji i, s njime, princip identiteta. S obzirom na to, to se uglavnom tiče pretpostavki geometrije, jer elementi matematičkog prostora u njima moraju biti sadržani. Takozvani geometrijski aksiomi predloženi od Euklida su, prema nedavnim istraživanjima, u osnovi definicije geometrijskih elemenata; one prenose ono što se želi shvatiti kao točka, ravna linija, ravnina, i tako dalje; one određuju karakter koji se pripisuje prostoru s kojim se bavi geometrija. To je pokazano postupnim napuštanjem brojnih takvih definicija ili aksioma. Ipak, moguće je njegovati vrstu geometrije koja, u sebi, nije ništa manje logički koherentna nego Euklidova geometrija.

Aksiomi ne-Euklidovih formi geometrije u kontradikciji su s Euklidovim s obzirom na njihovu formu, jer izražavaju kontradikciju u odnosu na odgovarajuće Euklidove aksiome. Te kontradikcije, međutim, nisu važne, pošto kontradiktorni prijedlozi u svakom slučaju u sebi ne nose kontradikciju. Upravo suprotno, oni odgovaraju karakteristikama dodijeljenim prostoru u svakom danom slučaju, i pokazano je da, s dovoljno prakse i uz pomoć bilo koje geometrije, možemo naći naš put u vezi bilo kojeg od predloženih prostora. Sada, međutim, u slučaju svih tih

geometrija, zajednički aksiomi još uvijek ostaju — očito, oni iza koncepta prostora općenito.

Istinski temeljni aksiom je ovo: pretpostavlja se da likovi mogu u prostoru biti premješteni nepromijenjeni. Takva "pomicanja" su korištena da dokažu najvažnije principe geometrije. Obično je ovaj aksiom izražen u tri prijedloga: geometrijski prostor je kontinuum; on je homogen i izotropan. Prema sadržaju geometrijskih teorema, faktor vremena, sadržan u konceptu "kretanje", u njima ne igra nikakvu ulogu. Međutim, da bi se razvio taj sadržaj, vrijeme je korišteno na početku i zatim opet eliminirano. Činjenica da se mora "zakačiti" vrijeme, takoreći, da bi se postavili temelji prostorne znanosti također se može osjetiti i drugdje u geometriji — na primjer, kod svih pitanja kontinuiteta, koji se može realizirati samo uz pomoć koncepta "beskonačno". Ravna linija je kontinuum — to jest, ona nema procjepa. Njene točke su neposredno povezane jedna s drugom; dvije susjedne točke su beskonačno blizu. Taj koncept može biti izvršen jedino misleći u beskonačnom vremenu. Prema tome, vrijeme igra osobitu ulogu a ipak ostaje potpuno izvan geometrije. Cijela geometrija je potpuno okružena, takoreći, vremenom. To isključenje vremena je izraženo u prethodnom aksiomu — da je geometrijski kvantum jednak sebi bez obzira na točku u prostoru gdje je smješten. Princip identiteta je osnovni logički postulat za znanost prostora. Zbog toga, Euklidova geometrija, koja pretpostavlja određene aksiome koji nisu pretpostavljeni u drugim geometrijama, može se gledati kao poseban slučaj ne-Euklidovih geometrija. Demonstrirajući princip identiteta i time prostorne logike kao posebnog slučaja logike nastajanja, cijelu znanost prostora možemo gledati kao poseban slučaj još uvijek nezavršene znanosti vremena.

Možemo formulirati glavni aksiom logike nastajanja: svaki koncept sadrži ono što je drugo nego on sam. Ovaj identitet u sebi nosi vrijeme; realizira se u nastajanju. Koncepti koji odgovaraju ovom aksiomu su mobilni; dopuštaju nam da slijedimo sve što se može mijenjati u vremenu. Ipak, ako ta promjena u vremenu nije bitna, ovaj princip možemo zanemariti, i tako od općenitijih razmatranja prijeći specifičnija. Time namještamo koncepte; naš pogled usmjeravamo prema postojanju u prostoru. Ti koncepti su, naravno, rigidni i nepokretni, i moramo se čuvati toga da te koncepte koristimo da bi objasnili nastajanje. Prethodno navedeni primjeri konceptata su dovoljni da to ilustriraju. U svakom slučaju, jasno je da vrsta logike koju moramo koristiti u potpunosti zavisi o objektu razmišljanja. Ovdje napuštamo polje logike i opet dolazimo u epistemološki

kanal. Naša logička razmišljanja, međutim, pokazala su nam da pažljivo moramo ispitati da li je kontradikcija opravdana. Pojava kontradikcije nije, sama po sebi, dokaz pogrešnog propitivanja.

Logika bi nam trebala pokazati odnose među mislima; epistemologija bi nam trebala pokazati odnos između mišljenja i stvarnosti. Jednom kada smo vidjeli da je jednostran kada misao pokušava izbjeći sve kontradikcije, moramo rasvijetliti pitanje o tome kako bi mišljenje trebalo sebe voditi prema kontradikcijama života i ljudske duše. Kako možemo naučiti da razlikujemo kada su kontradikcije opravdane a kada nisu? Za to, logičke temelje prethodnih poglavlja trebalo bi ispitati u odnosu na ono što slijedi, i na takav način da njihova epistemološka linija misli bude predstavljena iznova, dok su logičke veze dovedene do oštrijih obrisa.

Najveća poteškoća za epistemološka razmišljanja uključuje nalaženje mjesta za početi. Pošto epistemologija želi predstaviti ono što u svim drugim znanostima čini pretpostavku — da postoji takva stvar kao što je znanje — na početak naše epistemologije ne smijemo postaviti ništa što je uzeto iz neke konkretne znanosti. To je općenito izraženo potrebom da epistemologija bude slobodna od pretpostavki. Moramo početi gledajući pobliže na postulat "postavljen prije" svih epistemoloških razmatranja. Zabrana pretpostavljanja je napravljena od mišljenja. Prema tome, ako idemo tom linijom, imati ćemo pretpostavljenu misao i njene potrebe od početka, i ako se, da bi se klonili te pretpostavke, mi složimo da misao a priori ne gledamo kao određujuće znanje, trebali bi stoga također eliminirati važnost koncepta "nedostatka pretpostavke". Ipak, taj zaključak i rečenice koje do njega vode su slično tome proizvod misli, kao što je i sadašnja izjava, tako da s postulatom "bez pretpostavki" mi odmah ateriramo u krizu misli koja se okreće kao beskonačni vijak.

Svaki početak koji možemo postaviti uvijek će biti konstruiran od misli. Percepcija ove istine često je vodila do poricanja mogućnosti znanja "bez pretpostavki", ali takvo poricanje bi zasigurno bilo "nelogično", pošto je sam taj zaključak dosegnut mišljenjem, kao što smo vidjeli u prvom poglavlju ovog dijela. Naša tvrdnja da svaki početak mora biti misaona konstrukcija, usput, također je proizvod misli. Kada je misao ovako uhvaćena u vlastitu

zamku, možemo reći da u našem mišljenju živi prinuda koja određuje rezultat svih naših misaonih operacija, to je u konačnici sila koja nam naređuje da težimo za znanjem.

Hajdemo, dakle, toj snazi dodijeliti puni vidik! Mi potpuno eliminiramo sebe i željeli bi da ne budemo gospodari istraživanja, već čekamo smjer u kojem nas ta prinuda vodi. Lako je, naravno, na ovom mjestu umetnuti činjenicu da uopće ne možemo eliminirati sebe; čak i tada to je još uvijek misao koja ne funkcionira, to da je ljudska svijest sa svojom cijelom organizacijom pretpostavljena, i tako dalje. Ipak, takvi argumenti, kao i njihovo pobijanje, samo nas vode natrag do beskonačnog vijka. Zbog svega toga, mora se ukazati da zasigurno čini razliku da li imamo predmet misli ili iz naše svijesti isključujemo sve što može biti predmet misli — i dalje, iz same misli — sve osim prinude. Ono što tako ostane možemo zvati "čista misao" — to jest, čista od svega što normalno ispunjava nečiju svijest. Ipak, čista misao je središte cijele naše svijesti i njen najesencijalniji dio, pošto ona dominira drugim izražajima svijesti.

Čista misao nas zaokuplja, također, tijekom naših logičkih propitivanja — to promatranje misli (koje nas u logici brine jedino kao forma) dobiva važnost za epistemologiju s obzirom na sadržaj. U toj podudarnosti forme i sadržaja, u promatranju misli, manifestirana je potreba da se govori o stvarnosti, o čemu smo nadugo raspravljali u našem poglavlju, "Ja' i priroda ljudskog bića". U formama konstruiranim od logike, ta prinuda operira ekskluzivno, ali te forme su, u njihovoj ukupnosti, krajnji i određujući sadržaj naše svijesti. Ovdje imamo točku gdje se logika i epistemologija susreću. Pošto je, u tom poglavlju, prinuda u nama bila prepuštena sama sebi, mogla je iznjedriti svoju vlastitu prirodu, i u konceptu koncepta, čistom "Ja", prvu rezultiranu stvarnost, koja je standard za ono što bi mogli nazvati "stvarnim". Prinuda u misli, koja vodi do krize misli kada pokušamo misao mjeriti bilo čime drugim da bi izbjegli pretpostavljanje, više nam ne izgleda kada joj damo uzde, kao nešto strano što djeluje kao vanjska prinuda. Baš suprotno, osjećamo se zadovoljeni samo kada je rezultat rođen iz nje. Podčinjavamo joj se rado, jer prepoznajemo u njoj stvarnost naše vlastite prirode. Prema tome, gledano ispravno, naša vlastita priroda postaje za nas prinuda samo ako počinimo grijeh protiv njene stvarnosti. Biti u skladu s našom vlastitom prirodom je točnije naslovljena sloboda. Prema tome, koncepti poprimaju različitu vrijednost kada uzrokuje tranziciju od logike do epistemologije. "Biti" je

za epistemologiju ono što je "mišljenje" za logiku. Prema tome, možemo govoriti o identitetu forme i sadržaja, mišljenja i postojanja.

Identitet mišljenja i postojanja je poznavati. Ako zadržimo perspektivu jednostrane specijalizirane logike, onda je taj identitet kontradikcija. Kontradikcija nestaje kada, kod poznavanja, može biti postavljena kao postojanje, ili stvarnost. Koncept koncepta je postignut za jednu točku, čisto "Ja". Onoliko dugo koliko smo upoznati samo s pitanjima postavljenim od jednostrane logike, svaki čin spoznaje mora se javljati kao kontradikcija. To je odmah jasno ako razmotrimo način na koji je pitanje mogućnosti spoznaje obično postavljeno. Tamo je izvedena distinkcija između utiska, posljedice, senzacije, mentalne slike, i tako dalje, proizvedena od stvari u nama i onog što je ta stvar u stvarnosti, "stvar po sebi", dok je sljedeće što se tvrdi to da zasigurno nikada ne možemo znati što je stvar-po-sebi, pošto ne znamo da li je ono što je u našoj svijesti ista stvar kao što je stvar-po-sebi. To je, striktno govoreći, samo zahtjev za ono što će se nazvati znanje. To može biti sažeto kako slijedi. Stvar-za-mene mora biti kao stvar-po-sebi; onda je znanje stečeno. Ako imamo taj zahtjev, odmah vidimo da je zadovoljen u slučaju čistog "Ja". Prema tome, za prethodni način propitivanja, nemoguće je moguće; kontradikcija je znanje. Sada, međutim, taj način propitivanja uključuje sumnju u nečiju vlastitu stvarnost, i time misao mora postati upetljena u beskonačni vijak; mora govoriti protiv sebe. Pošto, dakle, propitivanje govori protiv stvarnosti, kada je suočena s ispitivanjem, stvarnost za ispitivanje mora izgledati kao kontradikcija.

U našem smislu, prvo pitanje epistemologije mora biti: "što je znanje"? Odgovor mora biti "Ja sam u čistoj misli". Ovdje identitet mišljenja nije u kontradikciji s postojanjem. Ako je na pitanje o stvarnosti odgovoreno refleksno na ovaj način, ono pripada vrsti logike koja se kreće na još uvijek različitoj ravnini od prethodno spomenute forme logike. Ako bi sve znanje bila samospoznaja ili bi moglo biti podignuto do "Ja" kontemplacije, ne bi nam trebala druga logika; ne bi bilo kontradikcije. Međutim, sada je život u čistoj misli iznimno stanje — ono koje postižemo samo kada pokušamo prodrijeti do esencijalnog epistemološkog pitanja. Na tom putu, slijedimo težnju za poznavanjem, prinudu koja u nama živi kao stvarnost, kao čisto "Ja", čak i kada smo aktivni u drugim područjima. Međutim, naši napori prema spoznaji, nisu usmjereni samo na shvaćanje čistog "Ja", već također da upoznamo sve od čega se borilo okrenuto prema gore. Ako se taj uspon dogodio pod prinudom koja, premda je stvarnost, ipak je podbacila u tome da bude svjesna, sada se može dogoditi silazak u svijesti nečije vlastite

stvarnosti — to jest, u slobodi. Prema tome, možemo se dobrovoljno predati stajalištu koje smo stekli tako da možemo ispitati koliko daleko možemo govoriti o stvarnosti u drugim područjima, isto tako. Takva predaja stajališta je njegova negacija i, stoga, kontradikcija. Takva kontradikcija će prvo sebe potvrditi u "Ja".

Mogli bi također reći da je stajalište čistog "Ja" postignuto isključujući ono što je drugo osim "Ja". Ako smo ovako razmotili stvarnost, to je stvaran proces i moramo stvarnost dopustiti, isto tako, i onom što je isključeno, iako je stvarnost druge ravnine, takoreći. Ovdje treba biti primijećeno da, razlikovanjem "Ja" i onog što je drugo, ili "ne-Ja", mi opet usvajamo perspektivu principa identiteta. U idealnom slučaju prije naznačenom — gdje je čisto "Ja" jedino područje spoznaje — nema ničeg drugog osim "Ja". Može nam u našim vlastitim umovima biti jasno da, tijekom silaska, mi sebe ograničavamo; u svakom slučaju, u najvećem mogućem stupnju želimo pogled "Ja"-stvarnosti uzeti s nama — to jest, koristiti kontradikciju što je moguće manje.

Treba reći još neku riječ o našim sredstvima za dosezanje zaključaka — odnosno, naš način povezivanja naših misli zajedno. U tome, slijedimo način zaključivanja korišten od obične logike i, radeći tako, možemo biti sigurni da ne idemo pogrešnim putem, sasvim odvojeno od činjenice da još uvijek nemamo drugu na raspolaganju. Kada jednom običnu logiku prepoznamo kao poseban slučaj općenitije, možemo se osjećati sigurni da štogod vrijedi za posebnu logiku — koja uzima manje slobode i stoga ima rigidnije zakone — da je zasigurno također valjano za općenitiju logiku. Prvo moramo pokušati otkriti principe više općenite logike, i možemo očekivati da ćemo to napraviti koristeći normalnu logiku koliko god je moguće. Međutim, ako ona zakaže, tada će nas to usmjeriti prema principu više općenite logike.

Prva kontradikcija koja se javlja kada želimo izbjeći "Ja" samoću čiste misli povezana je s "konceptom koncepta". Počinjemo s tom formulom kada želimo odrediti vrijednost i značaj bilo kojeg koncepta, pošto je on nadređen svim mogućim konceptima; to je najviši vrh svega što se može izraziti konceptom. Unutar njegovog opsega ima prostora za sve moguće koncepte, stoga, također, i za one u kontradikciji jedan s drugim, čak i za koncept u kontradikciji sa samom formulom. Onoliko dugo dok je čisto "Ja" uzeto u njegovoj univerzalnosti kao čisto postojanje, ili apsolutna stvarnost, ni jedan koncept koji je na bilo koji način odrediv nije izvan toga.

Prva diferencijacija javlja se kada je čisto "Ja" uzeto kao objekt spoznaje, i upravo ta činjenica je izražena u formuli, "koncept koncepta". Činom poznavanja sebe, "Ja" sebe čini "ne-Ja". Poznavalac i ono poznato su u "Ja" spoznaji identični; apsolutni subjekt je u isto vrijeme svoj vlastiti objekt. "Ja" je nešto poznato i u isto je vrijeme "ne-Ja" — praiskonska kontradikcija koja čisto postojanje čini prvim poznatim objektom. Suočavajući se sa sobom, "Ja" se još nije pojavilo iz sebe, ali vidimo da koncept postavljanja sadrži i koncept suočavanja, također. Čisto "Ja" je svoj vlastiti prvi "objekt" spoznaje.

Sada se javlja pitanje u odnosu na druge objekte spoznaje. Prema tome, počinje drugi stupanj kontradikcije, pošto ono što je bilo ujedinjeno u "Ja" mora biti razdvojeno. Prvo, unija forme i sadržaja mora biti negirana. Tako implicirana diferencijacija je provedena od "Ja", u tome da prepoznaje sadržaj u sebi izvodeći ga ne od sebe već od "ne-Ja". U skladu s time, u tom stanju "Ja" je negiralo sebe kao sadržaj; ono je forma za "ne-Ja" kao sadržaj. Treći stupanj kontradikcije negira, još dalje, formu "Ja" i ostavlja je "ne-Ja", tako da su tu forma i sadržaj opet ujedinjeni, ali ovaj puta kao "ne-Ja". Ovdje imamo samo-fokusiranje "ne-Ja", do kojeg je došlo kroz trostruku negaciju "Ja". Stoga, "Ja" sada opstaje samo uzimajući u obzir mogućnost, baš kao što smo našli da "ne-Ja" opstaje u "Ja" s obzirom na mogućnost. Prema tome, koncept objekta možemo oblikovati u tri stupnja kontradikcije. U ta tri stupnja kontradikcije mi moramo moći naći suočavanje "Ja" i "ne-Ja" kao znanje. Ako se sjetimo da moramo stvarnost pripisati ukupnosti "ne-Ja", od kojeg se "Ja" odvojilo, važno pitanje sada je da li su naši koncepti, razvijeni u tri stupnja kontradikcije, dovoljni da dosegemo tu stvarnost kao proizvod znanja.

Možemo obnoviti treći stupanj, samo-fokusiranje "ne-Ja", u onom što nazivamo osjetilna percepcija, što je u stvari značajno samo za "Ja" koje je u podlozi, tako da bi vjerojatno imali pravo ako osjetilnu percepciju nazovemo dijelom "ne-Ja" koji sadrži "Ja" s obzirom na mogućnost. Drugi stupanj možemo ponovno naći u aspektu "ne-Ja" koji živi u "Ja" kao senzacija, mentalna slika, osjećaj, instinkt, i tako dalje. Međutim, kako u svemu tome nalazimo stvarnost? Ne smijemo previdjeti činjenicu da smo, u neposredno smještenoj stvarnosti "Ja" i u stvarnosti "ne-Ja" prepoznanoj u misli, suočeni s kontradikcijom. Ako će stvarnost "ne-Ja" — još uvijek samo teoretski — za nas postati manifestirana, onda se mišljenje i postojanje također treba uračunati u odnosu na unificirani položaj "Ja" i "ne-Ja". Tada, "ne-Ja" može dokazati svoju stvarnost u "Ja"; mi stječemo znanje o "ne-Ja".

Stvarnost tog unificiranog položaja, kao takva, mora negirati prirodu stvarnosti dvije kontradikcije, jer kao kontradikcija mora u jednu biti smješteno. U vezi ovoga važno je primijetiti da se ni jedan pojedini koncept ne pokazuje kao stvarnost čistog "Ja", ništa više nego jedna osjetilna percepcija pokazuje stvarnost "ne-Ja". Samo ukupnost svih mogućih koncepata, koncept koncepta kao univerzalna stvar, je stvarnost; slično tome, možemo govoriti samo o ukupnosti svih mogućih osjetilnih percepcija kao o stvarnosti. Univerzalnost dvije kontradikcije mora biti negirana kada su one smještene u jednu. Stvarnost identiteta "Ja" i "ne-Ja" za spoznaju rezultira kao individualnost. U tom smislu, individualnost je također kapacitet da se misli i promatra identitet dvije uzajamno kontradiktorne općenitosti – "Ja" i "ne-Ja".

U prethodnim poglavljima, identitet "Ja" i "ne-Ja" bio je označen kao duša, i sada možemo razumjeti, sa sviješću o logičkoj vezi, kako se individualni koncepti mogu ujediniti s individualnim osjetilnim percepcijama da tvore čin spoznaje. Gledano iz individualne duše, naše ljudsko tijelo može biti definirano ispravno kao dio "ne-Ja" koje je organizirano s obzirom na "Ja" i ljudski duh koji živi u tijelu koje osjeća. Sažimanje dva svijeta univerzalnosti u duši karakterizira ovaj konkretni stupanj znanja u kojem "Ja" poznaje sebe nasuprot "ne-Ja". Čiste misli "Ja" mogu s čistim osjetilnim percepcijama "ne-Ja" konvergirati u duši kao poznavanje. Osnovni karakter tog stupnja znanja je "ovo-do-onog", određivanje pojave u prostoru. Iz perspektive čistog "Ja", to znanje ima, za početak, tri stupnja kontradikcije; drugim riječima, počevši od čistog "Ja", moramo obići tri stupnja kontradikcije da bi našli stvari u prostoru. Prema tome, vidimo kako je kontradikcija vrlo značajna za genezu našeg znanja; kontradikcija može biti naš vodič kroz stupnjeve stvarnosti. Poglavlje „Prirodna znanost i znanost duha“ je pokazalo kako možemo naći naše uporište s obzirom na stvari u prostoru; lako je pokazano kako možemo karakterizirati taj put iz perspektive filozofije kontradikcije.

Prvo, nalazimo stvari u prostoru koje izražavaju, preko njihovih osobina, upravo bit prostora, i na njih može biti primijenjena "rigidna" logika identiteta. One isključuju ono što je nešto drugo osim njih samih; one ostaju nepromijenjene od samih sebe. Nazivamo ih trodimenzionalnima jer nam izražavaju tri stupnja kontradikcije, i zato tri dimenzije prostora predstavljamo kao pozicionirane pod pravim kutovima jedna prema drugoj. One su minerali. U znanostima koje se bave mineralnom oblašću, mi stalno susrećemo tri dimenzije, ili tri stupnja, kontradikcije, koja su nesvjesno

korištena kao osnova sveg mineralnog (fizikalnog, kemijskog, itd.) znanja. Nalazimo ih nedvosmisleno izražene u osnovnim konceptima fizike.

Znanost koja se bavi prirodom "sile" odgovara prvoj dimenziji. Njen geometrijski simbol je ravna linija. Ako sili dodamo još jednu, jednako veliku i suprotstavljenu joj (kontradiktornu), dobijemo ono što fizika naziva "stanje". Sve pojave "napetosti" su dvodimenzionalne; njen geometrijski simbol je ravnina. Stvari u mineralnoj oblasti postavljaju otpor svim pojavama napetosti; njegov izraz je koncept "mase", koji se javlja kao treća dimenzija. Njen geometrijski simbol je čvrsto tijelo. Općenitije, u slučaju mineralnog bića kojeg kontempliramo u prostoru, možemo reći, također, da moramo istražiti o silama koje djeluju na njega (prva dimenzija), o silama u ravnoteži s njim (druga dimenzija), i o silama koje od njega emaniraju (treća dimenzija). U tom smislu, o mineralnim pojavama možemo govoriti kao o zbroju sila.

Sada susrećemo bića u prostoru koja pokazuju još i druge vrste sila, različite od onih od tri dimenzije. Sljedeći tip sile je u proturječju s mineralnim silama, kao što je pokazano u spomenutom poglavlju. Bića koja direktno proturječe mineralnim silama označavamo kao biljke. Ako bi tu kontradikciju obuhvatili znanjem, moramo je smatrati izrazom stvarnosti. Biljka nas usmjerava izvan tri stupnja prostora prema četvrtom stupnju, ili dimenziji, kontradikcije. Da bi poznavali biljku u prostoru, moramo u našim mislima ustupiti mjesto za tu kontradikciju. To je napravljeno prepoznajući kako je biljka u proturječju s mineralnom oblašću — to jest, pomoću vremena, koje je za mineralno još uvijek nešto strano. Možemo reći, "biljka savladava prostor kroz vrijeme". Logika principa identiteta ne može biti primijenjena na biljnu prirodu; tu je mjesto za logiku koja je u kontradikciji s trodimenzionalnom logikom, logiku nastajanja, ili vremena.

Opet, moramo se baviti s novim silama u slučaju životinjskog carstva. Te su sile u kontradikciji s mineralnim i biljnim silama. Životinja se odvaja od majčinskog tla bez da nestane, kao što to čini biljka kada je odvojena od tla. Životinja nam, u skladu s tim, pokazuje prema petom stupnju kontradikcije, petoj dimenziji. Da bi shvatili životinju u prostoru, u naše mišljenje moramo uključiti tu novu kontradikciju. To možemo napraviti prepoznajući što je to što je još uvijek izvanjsko čak i za biljku a esencijalno za životinju. Životinjska forma stvarnosti u prostoru ističe se činjenicom da, postajući odvojena od majčinskog tla, životinja pokazuje sile nutrine kroz percepciju i aktivnost. Životinja živi u skladu s motivima. Esencijalna stvar tako naznačena ispravno je nazvana kauzalnost, za životinju unutarnji princip.

Životinja nadvladava vrijeme i prostor kroz kauzalnost. Prema tome, životinju možemo zvati petero-dimenzionalno biće u istom smislu kao i biljku četvero-dimenzionalnim. Nova kontradikcija koju moramo uključiti u naše misli pokazana je ovim — da kada imamo posla s životinjama, čak i koncepti nastajanja nam više nisu dovoljni. Trebamo vrstu logike unutrašnjosti, kauzalnosti (psihologija). Prema tome, možemo predložiti sljedeće aksiome:

Logika tri dimenzije: Svaki koncept isključuje ono što je drugo nego on sam.

Logika četiri dimenzije: Svaki koncept uključuje ono što je drugo nego on sam.

Logika pet dimenzija: Svaki koncept djeluje s onim što je drugo nego on sam.

Trodimenzionalna bića pokazuju nam prema konceptu "ovo-do-onog"; četvero-dimenzionalna, prema onom što je "jedno-iza-drugog"; petero-dimenzionalna, prema onom od "ovo-zbog-onog".

Prema tome, ponovno se vraćamo do ljudskog bića, koje predstavlja novi, šesti stupanj kontradikcije. Ljudska bića moraju nadvladati njihovu animalnu prirodu, suprotstaviti joj se, biti ljudi. Samo tako možemo postići svjesnost sebe. U znanju o samosvijesti, ljudska biće sebe čine gospodarima prostora, vremena, i kauzalnosti tako što mogu, u slobodi, pred sebe postaviti njihove vlastite ciljeve i sudbine. Kod samosvijesti, koncept postaje neposredna stvarnost. Ako bi se ovdje još uvijek moglo govoriti o logici, njen osnovni aksiom mora biti "'Ja' stvara sebe iz onog što je drugo". Ljudsko biće pojavljuje se u prostoru kao šestero-dimenzionalno biće. Kod ljudskih bića, kreativna sila koja se javlja kao "dimenzije" kod drugih bića u prostoru raste svjesno iz same sebe. Sada ljudska bića moraju stremiti izvan sebe da bi se realizirala kao kreativna bića. Neposredna kreativna sila može se označiti kao sedma dimenzija, ali kao kulminacija kontradikcije, ona je također nedimenzionalnost, mogućnost, i izvor pojavnosti. Sve do ove točke, princip kontradikcije vodi nas u znanje o bićima u prostoru. Tu filozofija završava a antropozofija počinje.

Sada moramo rezimirati. Kada nas naša misao odvede u beskonačni vijak, mi smo sebe prepustili prinudi u našoj misli; ona nas je vodila do stvarnosti u našem "Ja". Priroda te stvarnosti nađena je u kontradikciji, i tako smo naše mišljenje isporučili kontradikciji i dopustili joj da nas vodi. Kontradikcija nam je pokazala kako su ljudska bića svojom sviješću suočena s objektima u prostoru. Različiti stupnjevi kontradikcije koje moramo provesti u misli usmjerili su nas s obzirom na bića u prostoru. Oni su nam pokazali znakove prave stvarnosti bića u prostoru, ali nismo mogli shvatiti samu pravu stvarnost. Ono što smo potom označili kao stvarnost i znanje još nije prava stvarnost. Vidjeli smo da, kao rezultat, da nam je put duž kojeg nas je kontradikcija vodila kroz oblasti prirode pokazao samo čisto "Ja" kao samodostatno biće. Našoj percepciji i mišljenju u prostoru, bića prirode i ljudska bića, utoliko što nisu čisto "Ja", pojavljuju se kao iluzija, ili *maya*. Međutim, možemo također vidjeti da nam je, u stvari, potrebna viša svijest da dokučimo pravu stvarnost svijeta. Antropozofija bi nam pokazala put k tome cilju.

U smislu naše terminologije, možemo reći da, kao ljudska bića, mi živimo kao stvarnost u prostoru kada možemo shvatiti naše vlastito "Ja" kao šesti stupanj kontradikcije. Taj šesti stupanj kontradikcije — kao stvarnost "Ja" — bio je aktivan u našim razmatranjima. Vodio nas je da shvatimo znakove prave stvarnosti bića u prirodi kao projekcije u tri dimenzije. Te prave stvarnosti možemo postati svjesni jedino prepoznajući sebe kao šestero-dimenzionalna bića, za razliku od drugih bića u prostoru. Sada, ako također možemo shvatiti druga bića u njihovom šestom stupnju kontradikcije, "Ja" stupnju, tada smo našli njihovu pravu stvarnost. Točno je da ljudska bića u prostoru posjeduju šest dimenzija; možemo ih shvatiti u mislima i doživjeti ih u čistom "Ja", ali naša obična svijest postiže samo tri dimenzije. Preko njih, mi sebe smještamo nasuprot stvari. Antropozofija nas, s druge strane, želi podići kroz našu svijest do viših dimenzija, što radi pripajajući kontradikciju kao stvarnost — ne samo u teoriji, trodimenzionalnoj svijesti koja ljudska bića smješta nasuprot stvari. Moramo naučiti da žrtvujemo trodimenzionalnu svijest.

Učinak opisan nam od duhovnog istraživača sugerira da svijest postupno prodire do srca stvari i više ne stoji nasuprot njima. To je prava, živa kontradikcija u usporedbi s trodimenzionalnom sviješću. Do rezultata duhovnog istraživača dolazi kao direktna posljedica stvarnosti kontradikcije. Ako na taj način prodremo do srca stvari, možemo se upoznati s njihovom pravom stvarnošću, baš kao što u trodimenzionalnoj

svijesti možemo poznavati samo naše "Ja". Antropozofija nam pokazuje tri stupnja više stvarnosti, i stoga tri stupnja stvarnosti kontradikcije. To su tri viša svijeta: astralni te niži i viši *devahan*.

Tako pristupamo prirodi znanosti duha, ili antropozofije, iz novog ugla. On kontradikciju uzima, u stvari, ozbiljno. Kao rezultat našeg razmišljanja, dobili smo barem mogućnost shvaćanja važnih područja antropozofskih učenja i, iznad svega, ono što ona imaju za reći o pravoj stvarnosti prirodnih bića. Ako primijenimo našu trodimenzionalnu svijest i tri stupnja kontradikcije u običnoj logici, možemo slijediti izražavanje mineralnih bića u prostoru. Konačno dolazimo do ljudskih bića koja se, u skladu s njihovom prirodom, pokazuju kao prava stvarnost već u prostoru.

Sada, međutim, nešto daleko drugačije je kada oni koji se probijaju do izvora antropozofije uistinu dopuštaju kontradikciju, korak po korak, u stvarnosti "Ja". Mi tako razvijamo našu višu prirodu i stječemo znanje o astralnom te nižim i višim *devahan* svjetovima. Pravu ljudsku stvarnost nalazimo kada prekoračimo šest stupnjeva kontradikcije i ostanemo u prostoru. Da bi našli pravu stvarnost mineralnih pojava, moramo je potražiti na šestom stupnju kontradikcije, "Ja" stupnju. Nalazimo tri stupnja kontradikcije za mineralno u prostoru i moramo prekoračiti još tri stupnja — odnosno, kroz astralni i niži devahanski do višeg devahanskog svijeta, gdje duhovni istraživač nalazi "Ja" mineralne stvari. Biljka prikazuje četiri stupnja kontradikcije u prostoru; stoga, šesti stupanj, prava stvarnost, mora se naći u nižem devahan svijetu. Životinja, koja prikazuje pet stupnjeva kontradikcije u prostoru, treba samo jedan stupanj kontradikcije sve do astralnog svijeta da bi našla svoju pravu stvarnost.

Možemo primijeniti uobičajeno označavanje za nekoliko stupnjeva kontradikcije:

Tri stupnja kontradikcije: Fizičko tijelo. (1)

Četiri stupnja kontradikcije: Etersko tijelo. (2)

Pet stupnjeva kontradikcije: Astralno tijelo. (3)

Šest stupnjeva kontradikcije: "Ja". (4)

Sada, ono gdje bi članove prirodnih bića trebalo tražiti pojavljuje se na jednostavan način, i mi upoznajemo klasifikaciju:

	Fizički svijet	Astralni svijet	Niži <i>devahan</i>	Viši <i>devahan</i>
Mineral	(1)	(2)	(3)	(4)
Biljka	(1)(2)	(3)	(4)	
Životinja	(1)(2)(3)	(4)		
Čovjek	(1)(2)(3)(4)			

Ovo je izrađeno kao jednostavni zbroj u aritmetici, i možemo to shvatiti uz pomoć naših razmišljanja. Kod duhovnih istraživača, to dolazi kao neposredno znanje kada istražujemo više svjetove u kojima nalazimo pravu stvarnost onog što se za nas projektira u trodimenzionalnu svijest u svijetu *maye*, kao prostor, vrijeme, i kauzalnost. Međutim, ako naučimo našu vlastitu prirodu pronaći kao pravu stvarnost, tada je to za nas znak da sva bića prirode, također, protežu njihove više dimenzije u naš svijet. Za temeljitu kontemplaciju, članovi prirodnih bića koji šalju njihov utjecaj iz viših svjetova nose jasan znak njihova porijekla, i artistički osjećaj nam može pokazati prirodu tog utjecaja. Artističko gledanje na život ne gubi ništa ako boje i forme u njihovoj ljepoti možemo interpretirati kao izraz duhovnih utjecaja.

Na taj način, kontradikcije života i duše mogu za nas postati izraz više stvarnosti, i uvođenje stvarnosti kontradikcije je da nam pokaže put do viših svjetova. Posljedice za ljudski život koje se javljaju iz prirode kontradikcije morati ćemo ostaviti za neku drugu prezentaciju.

Gdjegod prava stvarnost djeluje na našu svijest, pojavljuje se kao kontradikcija; moćno se spušta u naše živote iz viših svjetova. Moramo težiti slobodno da je utjelovimo u naše pravo biće; inače, ona djeluje kao vanjska snaga. Moramo naučiti da žrtvujemo našu običnu svijest da bi ispunili značenje ljudskog nastajanja. Utjecaj viših svjetova, kojih je posljednji kreativni čin ljudsko "Ja", jednako kao što je to u isto vrijeme prvi kreativni čin čovječanstva, ne dopušta "Ja" da postane rigidno u "biću", i smješta smrt u sredinu života kao najjači izraz prave stvarnosti koji se može naći samo u višim svjetovima. Možemo razumjeti da je smrt prava stvarnost života. Prema tome, također i za ljudski život, prava stvarnost ukazuje na smrt u središtu njenog nastajanja: smrt na Golgoti.